

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZİ

Hussein Ahmed SHUKUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Haziran 2020

ÖZET

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZI

Hussein Ahmed SHUKUR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Aadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2020

Danışman: Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Türklerin farklı boylara mensup Türk toplulukları değişik dönemlerde Irak’a yerleştikleri için bu farklılık ağızlarına da yansımıştır. Tuzhuramtu ağızı, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının Y grubuna girmektedir. Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ağızı araştırmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Tuzhurmatu şehrini tanıtmaktayız. İkinci bölümde derlediğimiz metinlerden yola çıkarak ses bilgisini incelemekteyiz. Üçüncü bölüm ise şekil bilgisini inceleyerek, Tuzhurmatu ağzının ses ve yapı özelliklerini ortaya koymaktayız. Dördüncü bölümde derlediğimiz ses kayıtlarını transkripsiyon harfleri kullanarak metin haline getirmekteyiz. Beşinci ve son bölüm olarak, Tuzhurmatu’ya özgü veya alıntı kelimelerin Türkiye Türkçesi karşılıklarını vermekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Tuzhurmatu Ağızı, Türkmen Türkçesi, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi.

ABSTRACT

TUZHURMATU TURKISH DIALECT OF IRAQI TURKMEN

Hussein Ahmed SHUKUR

Department of Turkish Language and Letrature

Social Seciencies Institute of Anadolu University 2020

Supervison: Selahittin TOLKUN

Since Turks settled in Iraq from different clans in different periods, this difference was reflected in th eir dialects too. The Tuzhuramtu dialect belongs to the Y group of the Iraqi Turkmen Turkish dialects. The first chapter is introducing the city of Tuzhurmatu. In the second chapter, we examine the sound information based on the text we complied with. In the third chapter, by examining the shape information, we reveal the sound and structure features of the dialect of Tuzhurmatu. In the fourth chapter, we list the conclusions we have archived. In the fifth chapter, we convert the sound recordings we compiled into text using transcription letters. The sixth and final chapter defines Tuzhurmatu of supplying the meaning of specific words or quoted Turkey's Turkish.

Keyword: Tuzhurmatu Dialect, Turkmen Turkish, Phonology, Morphology

ÖNSÖZ

Türkler'in Irak'a ilk girişi 7. yüzyıla dayanır. Irak'a Türk savaşçıların yerleşmesi Emevi ve Abbasiler döneminde gerçekleşmiştir. Kaynaklara göre İslam ordusunu güçlendirmek için her yıl Horasan'dan 2000 savaşçı Irak'a getirilmiştir. Daha sonrası Selçuklular'ın Bağdat'ı fethiyle ikinci büyük göç olmuştur. Daha sonra Moğollar ve Safeviler'in hükmüne giren Irak'a, 17. yüzyılda 4. Murad'ın Bağdat'ı fethiyle yine büyük Türk göçleri yaşanmıştır. Sonuçta da farklı Türk boylarının Irak'a yerleşmeleri, Irak Türkmen Türkçesinin ağızlarını oluşturmaya sebep olmuştur. Irak Türkmen Türkçesi genellikle Azerbaycan, Urfa, Elazığ ve Harput ağızlarına yakınlık gösterir. Irak Türklerinin ağızları üzerine birçok araştırma yapılmıştır ve hâlen de yapılmaktadır. 30 yılı aşkın Türkmen Türkçesinin okullarda okutulmaması hatta 90'lı yılların sonunda konuşulmasının bile yasaklanmasına ileveten bir taraftan Arapçanın, diğer taraftan ise Türkiye Türkçesinin etkisi sonucunda Türkmen Türkçesi kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Biz bu kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu Ağzını ele alarak bu ağza ait metinler derleyerek bunlar aracılığıyla bu ağzın belirgin özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Irak Türkmen Türkçesinin ağızlarından birini araştırmak ve bu alana küçük de olsa bir katkımız olmasından dolayı gurur duyarız. Bu çalışmada yardım ve desteklerini esirgemeyen, doğru ile yanlış bana gösteren danışman hocam Prof. Dr. Selahittin TOLKUN'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Yanı sıra Salahaddin İli Türkmen Eğitim Müdürü Sayın Nihat KUŞÇU'ya ve kapılarını ardına kadar açtıkları için Tuzhurmatu halkına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

....../....../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza

Hussein Ahmed SHUKUR

....../....../20....

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Signature

Hussein Ahmed SHUKUR

İÇİNDEKİLER

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
Konu	1
Önem	1
Amaç	1
Yöntem	1
Malzemenin Türü ve Konusu	1
Irak Türkmen Türkçesi Üzerine Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. TUZHURMATU	3
1.1. Konumu	3
1.2. Coğrafyası	3
1.3. Tuzhurmatu Yer Adının Kökeni	3
1.4. Nüfusu	4
1.5. Tuzhurmatuda yaşam	5
İKİNCİ BÖLÜM	7
2. SES BİLGİSİ	7
2.1. Ünlüler	7
2.1.1. Artdamak Ünlüleri	7
2.1.2. Öndamak Ünlüleri	7
2.2. Ünsüzler	8
2.3. Ses olayları	10
2.3.1. Ünlülerde	10
2.3.1.1. Ünlü uyumu	10
2.3.1.2. Ünlü uzaması	10
2.3.1.3. Ünlü kısalması	11
2.3.1.4. Ünlü daralması	11
2.3.1.5. Ünlü genişlemesi	11
2.3.1.6. Ünlü türemesi	12

2.3.1.7.	Ünlü düşmesi	12
2.3.1.8.	Hece düşmesi	12
2.3.1.9.	Hece binişmesi	13
2.3.1.10.	Kapalı /é/	13
2.3.1.11.	Yuvarlaklaşma	13
2.3.1.12.	Düzleşme	13
2.3.1.13.	Öndamaksıllaşma (İnceleme)	14
2.3.1.14.	Artdamaksıllaşma (Kalınlaşma)	14
2.3.2.	Ünsüzler	14
2.3.2.1.	Ünsüz düşmesi	14
2.3.2.2.	Ünsüz türemesi	15
2.3.2.3.	Ünsüz değişimleri	16
2.3.2.4.	Ötümlüleşme (Tonlulaşma)	16
2.3.2.5.	Ötümsüzleşme (Tonsuzlaşma)	17
2.3.2.6.	Ünsüz ikizleşmesi	17
2.3.2.7.	Dudaksıllaşma	17
2.3.2.8.	Aykırılışma	17
2.3.2.9.	Sızıcılaşma	18
2.3.2.10.	Kaynaşma	18
2.3.2.11.	Benzeşme	18
2.3.2.12.	Ulama	19
2.3.2.13.	Göçüşme	19
2.3.2.14.	Nazal (n)	19
2.3.2.15.	Aslını koruyan kelimeler	20
2.3.2.16.	Çift dudak /v/ sesinin korunması	20
2.3.2.17.	Art damak seslerin korunması	20
2.3.2.18.	Arapça kelimeleri olduğu gibi telaffuz etmek	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		22
3.	ŞEKİL BİLGİSİ	22
3.1.	Şahıs Zamirleri	22
3.2.	İsim Çekim Ekleri	22
3.2.1.	İyelik eki	22
3.2.2.	Çokluk eki	23
3.2.3.	Soru eki	23
3.2.4.	Hâl ekleri	23
3.2.4.1.	İlgi hâli	23

3.2.4.2.	Belirtme hâli	24
3.2.4.3.	Yönelme hâli	24
3.2.4.4.	Bulunma hâli	24
3.2.4.5.	Ayrılma hâli	25
3.2.4.6.	Eşitlik hâli	25
3.2.4.7.	Vasıta hâli	26
3.2.4.8.	Yön Gösterme Hâli	26
3.3.	Fiil Çekim Ekleri	26
3.3.1.	Basit zaman	27
3.3.1.1.	Bildirme kipi	27
3.3.1.2.	Tasarlama kipleri	31
3.3.2.	Birleşik Zaman	33
3.3.2.1.	Hikâye	33
3.3.2.2.	Rivayet	36
3.3.2.3.	Şart	36
3.4.	Olumsuzluk	36
3.5.	Fiilimsiler	37
3.5.1.	İsim fiil ekleri	37
3.5.2.	Sıfat fiil ekleri	37
3.5.3.	Zarf fiil ekleri	37
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		39
4. Sonuç		39
BEŞİNCİ BÖLÜM		45
5. METİNLER		45
ALTINCI BÖLÜM		88
6. SÖZLÜK		88
6.1.	A	88
6.2.	B	89
6.3.	C	91
6.4.	Ç	91
6.5.	D	92
6.6.	E, é	94
6.7.	F	96
6.8.	G	97
6.9.	H, h, ħ	97
6.10.	I	100

6.11.	İ, i	100
6.12.	K , k	102
6.13.	L	105
6.14.	M	105
6.15.	N	108
6.16.	O	109
6.17.	Ö	110
6.18.	P	110
6.19.	R	110
6.20.	S	110
6.21.	Ş	112
6.22.	T	112
6.23.	U	115
6.24.	Ü	115
6.25.	V	115
6.26.	Y	116
6.27.	Z	117
Kaynakça		118

Tablo 2.1. Tuzhurmatu ağzında ünlülerin çıkış biçimleri	7
Tablo 2.2. Tuzhurmatu ağzında ünsüzlerin çıkış biçimleri	8
Tablo 3.1. Şahıs Zamirleri	22
Tablo 3.2. İyelik Teklik ve Çokluk Ekleri	22
Tablo 3.3. Zamir soylu şahıs ekleri	26
Tablo 3.4. İyelik soylu şahıs ekleri	27
Tablo 3.5. Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri	27
Tablo 3.6. Görülen geçmiş zaman çekimleri	27
Tablo 3.7. Öğrenilen geçmiş zaman çekimleri	28
Tablo 3.8. Geniş zaman çekimleri	29
Tablo 3.9. /n/, /l/, /r/ sesleri ile biten kelimelerin geniş zaman çekimleri	29
Tablo 3.10. Şimdiki zaman çekimleri	30
Tablo 3.11. Gelecek zaman çekimleri	30
Tablo 3.12. Şart kipi çekimleri	31
Tablo 3.13. Emir kipi çekimleri	32
Tablo 3.14. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekimleri	33
Tablo 3.15. Şimdiki zamanın hikâyesi çekimleri	33
Tablo 3.16. Geniş zamanın hikâyesi çekimleri	34
Tablo 3.17. Gelecek zamanın hikâyesi çekimleri	34
Tablo 3.18. İstek kipinin hikâyesi çekimleri	35
Tablo 3.19. Şart kipinin hikâyesi çekimleri	35
Tablo 3.20. Şart kipinin çekimleri	36

GİRİŞ

a. Konu

Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ilçesinin merkez ağzına ait özelliklerin derlenen metinler aracılığıyla tespittir.

b. Önem

Irak Türkmen Türkçesi içerisinde Tuzhurmatu ağzı özellikle kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve üzerine hiçbir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Biz, bu ağzın taşıdığı özelliklerden dolayı Türk lehçeleri ve ağızları arasında önemli bir yer tutacağını görüşünderiz. Bu çalışmayla hem bu ağzın metinler vasıtasıyla özelliklerinin kayda geçirilmesi hem de gelecekteki araştırmacılar için ön bilgi ve bir kaynak olması hedeflenmektedir.

c. Amaç

Irak Türkmen Türkçesinin farklı ağızları vardır. Bazı ağızlar üzerine birçok çalışılma yapılmıştır; ancak bazı ağızlar hiç çalışılmayıp hatta şehir olarak bile tanınmamaktadır. Bu çalışmada, Tuzhurmatu gibi Türkmeneli bölgesinin en önemli yerleşim yerlerinden biri olan, diğer bölgelere göre saf bir Türkçe konuşan bölge ağzının özelliklerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bilindiği gibi dünyadaki hızlı gelişim, dönüşüm ve etkileşim sonucunda; Türkiye Türkçesi ile Arapçanın etkisi ile bu üzerinde çalışılmayan ağız kaybolmaya maruz kalmaktadır. Bugün dünyada ölmek tehlikesiyle karşı karşıya olan dil, lehçe ve ağızlar üzerinde çalışmalar yapılması dilbilim alanında önemli çalışma konularındandır. Biz, bu önemli ağzın kaybolmaması ve Tuzhurmatu'nun Türklüğünün özelliklerini metinler aracılığıyla ortaya koymak için bu çalışmayı yapmaktayız.

d. Yöntem

Bu çalışmada uyguladığımız temel yöntem, bugün Irak Devleti sınırları içinde yer alan Salahaddin iline bağlı Tuzhurmatu ilçesinde belirli kişiler ile irtibat kurarak, ilçeye gidip belirli kişilerden ses kaydı alarak derleme yoluyla oluşmaktadır. Kaydettiğimiz ses kayıtları, transkript işaretleri kullanılarak metinler halinde yazıya geçirilmiştir. Ardından bu metinlerdeki kelimeleri tek tek inceleyerek Tuzhurmatu ağzının özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

e. Malzemenin Türü ve Konusu

Tuzhurmatu ilçesinden belirlediğimiz kişiler ile görüşerek ses kayıtları aldık. Başta kadın ve erkek olmak üzere; ağzın inceliklerini ortaya koymak için hem genç hem de yaşlı, eğitilmiş ve eğitimsiz insanlar ile de görüştük. Konu olarak, eskiden yaşamları, kültür,

gelenek – görenek, hatıralar, masallar, şiir, hoyrat ve atasözleri olarak çeşitli konular hakkında sözlü kayıtlar alındı.

f. Irak Türkmen Türkçesi Üzerine Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Gerek Türkiye gerekse Irak'ta, Irak Türkmen Türkçesi veya diğer bir söyleyişle Türkmeneli ağzı çalışmaları altmışlı yıllarda başlamıştır. Ancak ilk çalışmalar 1960'lı yıllarında Irak'taki *Kardaşlık* ve *Beşir* dergilerinde yayımlamakla kısıtlıydı. Irak Türkmen Türkçesinin ilk ağız çalışmalarını başta Ata Terzibaşı, Mehmet Hurşit Dakuklu, Abdullatif Benderoğlu ve Ali Maarofoglu yapmıştır. Bilimsel olarak 1960 yıllarının sonu ve 1970 yıllarında Prof. Dr. Sadettin Buluç Hanekin, Telafer, Kerkük, Mendeli ağızları ile ilgili makaleler yayımlamıştır. Abdullatif Benderoğlu ise 1977 yılında “Irak Türkmen Dili” kitabını basmıştır. Daha sonra 1979 ve 1980 yıllarında Irak Türkmen Türkçesi ile pek çok yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Kerkük, Irak Türklerinin merkezi olduğu için bu çalışmaların başta birçoğu Kerkük ağzı ile ilgili olmuştur. 1979 yılında; Çoban Haydar'ın “Irak Türkmen Ağızları”, Hidayet Bayatlı'nın “Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı” ve Hüseyin Şahbaz'ın “Kerkük Ağzı” olmak üzere üç doktora tezi yapılmıştır. 1987 yılında Muhsin Nuri, “Erbil ve Amirli Ağızları” karşılaştırmalı bir doktora tezi yapmıştır. 1989 yılında ise Abdullatif Benderoğlu'nun “Irak Türkmen Dili – Dil Bilgisi Karşılaştırma” kitabı basılmıştır. 1996 yılında ise Hidayet Bayatlı'nın “Irak Türkmen Türkçesi” kitabını Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır. 1999 yılında ise Önder Saatçi “Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi” başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. 2000 yılından 2013'e kadar ise daha çok makaleler yayımlanmıştır. 2013 yılında ise Luqman İsmail tarafından “Irak Türkmen Türkçesi Bayat Ağzı”, Firas Sabır'ın “Irak Erbil Türkmen Ağzı” ve Demiral Rauf'un “Altunköprü Ağzı ve Özellikleri” yüksek lisans tezleri yapılmıştır. 2015 yılında ise Zana Bilal'in “Erbil Türkmen Ağzı” yüksek lisans, 2016'da Jasim Zeinulabdeen'in “Kerkük Merkez Ağzı – Ses Bilgisi” doktora ve Dler Jirjees'in “Erbil Türkmen Ağzı – Biçim Bilgisi” yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TUZHURMATU

1.1. Konumu

Tuzhurmatu, Kerkük'ü Bağdat'a bağlayan karayolu üzerinde bulunan bir Türk ilçesidir. Kerkük, Erbil ve Telafer'den sonra dördüncü Türkmen yerleşim merkezidir. Kerkük'ün güney doğusuna düşen Tuzhurmatu ilçesine bağlı 86 köy bulunmaktadır. Kerkük'e 78, Bağdat'a 188 ve Salahaddin iline ise 131 kilometre uzaklıktadır. Tuzhurmatu, Osmanlı hâkimiyetinde Kerkük'e bağlı olan Kifri ilçesine bağlı bir nahiye idi. 1951'de ilçe olmuştur (Saatçi S. , 2010). 1976 yılında Tuzhurmatu'nun Türk kimliğini silmek ve Türkleri asimile etmek amacıyla ilçe, yeni yeni kurulan Salahaddin iline bağlanmıştır (Saatçi Ö. , 2017c). Tuzhurmatu ilçesini, hâlen il yapma çabaları devam etmesine rağmen bazı gruplar olaylar yaratarak ne eskisi gibi Kerkük'e bağlı olmasına ne de tek başına il olmasına izin vermektedirler ve dolayısıyla bölgenin Salahaddin iline bağlı ilçe konumu devam etmektedir.

1.2. Coğrafyası

Tuzhurmatu'nun yüzölçümü 5226 m² olarak (Kerkuklu, 2008) düzlük üzerinde kurulan Tuzhurmatu ilçesi, kuzey ve güneyden zincirli Tuzhurmatu'nun *Mursa Ali, Karvul* ve *Ali Murtaza Dağları* ile etrafı sarılmaktadır. Aksu, Uzeyim nehrinin bir kolu olarak, Karadağ dağının eteklerinden akan sulardan Tuzhurmatu'ya geçerken; *Kayalık, Hatari Dere* ve *Beg Arki* olarak üç kola ayrılır (Saatçi S. , 2010). Halkın anlattığına göre son zamanlarda bazı siyasi nedenlerden dolayı, suyun Aksu'ya ulaşması engellenerek nehir kurutulmuştur. Hatta Aksu nehrinin kolları bile kurutulmuştur. Tuzhurmatu, eskilerden bağ ve bostanları ile meşhur zirai bir düzlük olarak bilinir. Ancak son zamanlarda insanların ticaret ve eğitim ile uğraşmasından dolayı eskisine göre yeşillik ve bağlık alanları azalmasına rağmen yine de Tuzhurmatu hurma ağaçlarıyla meşhur bir şehirdir. Tuzhurmatu'nun güney doğusunda kibrit, petrol ve tuz gibi madenler de bulunmaktadır (Saatçi S. , 2010).

1.3. Tuzhurmatu Yer Adının Kökeni

Tuzhurmatu'nun ismi hakkında farklı teoriler yürütülmektedir. Halkça ve birçok bilim adamına göre; Tuzhurmatu tesmiyesi üç kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kelime tuz, hurma ve dut kelimelerinden oluşmakta, bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır; tuz kelimesi, şehrin 2 kilometre uzaklığında bulunan tuzluklardan gelmektedir. Irak topraklarının hurma ile ün kazandığı bilinmektedir. Bu hurma

ağaçlarının Tuzhurmatu'dan başlayıp güneye doğru ilerlediği söylenebilir. Ancak dut kelimesinin tarihine bakmamız gerekirse; bir Tuzhurmatulu araştırmacıya göre, Osmanlı döneminde halk ipek böceği beslemekte imiş. Bilindiği gibi ipek böceği, dut yaprakları üzerinde beslenir. Tuzhurmatu'da da dut ağaçları bol imiş. Dolayısıyla dut ağacının adı şehrin ismine yansımıştır.

Bir diğer görüş ise Tuzhurmatu'nun tuzunu Huri Metti isminde Hristiyan rahibin bulmasıyla, Tuz Huri Metti zamanla halk ağzında Tuzhurmatuya dönüşmüştür. Buna benzer diğer bir rivayet de Metti adındaki bir Nasrani'nin sahip olduğu tuzluğu, öldükten sonra fakirlere dağıtmasından dolayı "Tuz Hayır Metti" olarak zamanla halk ağzında değişmeye uğrayarak şimdiki Tuzhurmatu şeklini almıştır (Kevseroğlu, 2012). Bir başka görüşte ise yine ilk iki kelimenin tuz ve hurmadan geldiği savunulmakta; ancak kelimenin sonundaki *tu* morfeminin Moğolca aitlik bildiren ekten geldiği düşünülmektedir (Saatçi S. , 2010). Bu konudaki son görüşe göre; Tuzhurmatu adı, bölgede bulunan ve M.Ö. 2600 yılına dayanan Babil dönemine ait bir testinin üzerinde bulunan yazıda eski bir yerleşim yeri olarak ismi kaydedilen Harişso kelimesine dayanmaktadır (Fransis, 2017).

1.4. Nüfusu

Prof. Dr. Suphi SAATÇI yaptığı araştırmalarına dayanarak 16. yüzyılda Tuzhurmatu'nun 229 ev ve 43 bekarın var olduğunu söylemektedir. Diplomat Haşim Nahit Erbil, 1923 yılında *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı araştırma yazısında, Tuzhurmatu'nun o dönemdeki nüfusunun 7500 olduğunu belirtmektedir (Kerkük, 2004). Irak Devletinin 1970 nüfus sayımına ait resmi belgelerinde nüfusun 50 bin civarında olduğunu görülmektedir. 1977 – 1978 yıllarına ait nüfus sayımında kayıtlarda sadece Arap ve Kürt şeklinde iki seçenek bulunmakta, seçenek tercihi yapmayanların oyu ise Arap listesine eklenmekteydi (Samancı, 1999). Ancak Irak'ta genel olarak siyasi ve güvenlik koşullarından dolayı resmi nüfus sayımı bulunmamaktadır ya da politik amaçlı olup gerçek dışı bir sayım olmaktadır. 2003'ten de önceki nüfus sayımları, Saddam'ın yaptığı demografi değişimlerinden dolayı pek güvenilir sayılmamaktadır. Ancak bazı gayri resmi kurumların tahmini sayımlarına göre Tuzhurmatu'nun yaklaşık 200 bin olan nüfusunun asıl sakinlerini Türkmenler teşkil ederken, az sayıda Arap ve Kürtler de çalışmak için veya siyasi nedenlerden dolayı şehrin demografisini değiştirmek amacıyla bölgede bulunmaktadırlar. Tuzhurmatu'ya yerleşen Türkmen oymakları ise soyca Bayat

boyundan olup Azerbaycan ve Hazar'dan göç ile gelmişlerdir (Hürmüzlü & Pamukçu, 2005).

1.5. Tuzhurmatuda yaşam

Tuzhurmatu, Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerden biridir (Çakmak, 2014). Türkmeneli'nin en çok zarara uğrayan ve şehit veren bölgelerinden sayılır. Saddam döneminde Şiilik ve Türkçülük yüzünden yüzlerce genci şehit edilen şehrin halkı, ev satın alma, devlette memur olma ya da iş kurmak gibi doğal vatandaşlık haklarından yoksul bırakılmıştır. Bölgede yaşayan Türkler, ancak kendi milliyetini, nüfus dairelerinde değiştirdikten sonra herhangi bir devlet işini gerçekleştirebilmekteydi. Irak'ın önce İran sonra da Kuveyt ile yaşanan savaşlarında, Irak Türklüğü savaş alanlarının ön safta yer almak zorunda kalmışlar, sonuçta da bu savaşlarda birçok Türkmen genci şehit düşmüştür. Irak için ön safta savaşmalarına rağmen devletin kağıt üzerinde verdiği en doğal haklardan yoksun bırakılmışlardır.

2003'ten sonra, yeni dönemde de ırkçılık ve şehrin Türklüğünü silme politikası farklı yöntemlerle devam etmektedir. Patlamalar, adam kaçırma, silahla çayhaneleri “kıraathane” tarama ve ev – iş yerlerini kundaklama gibi saldırılar sonucunda Tuzhurmatu'da her evden en az bir şehit veya sakatlanmış biri bulunmaktadır. Saddam döneminde kapatılan ve ziyareti yasaklanan Şiiler için mukaddes kabuledilen Ali Murtaza makamı, 2003 yılında patlatıldığında, halk ertesi gün protesto yaparken bu defa da silahlı saldırıya uğramış, sonuçta onlarca sivil vatandaş ya öldürülmüş yahut yaralanmıştır (Duman, 2012). Bu da yetmemiş ardından Türkmen liderleri öldürülmeye başlamıştır. 2013 senesinde Tuzhurmatu ilçesi her gün patlama sesleri ile uyanmaktaydı. 2011 - 2016 tarihleri arasında Tuzhurmatu'da her gün en az bir patlama gerçekleşmekteydi. Havanın kararmasıyla halk evine çekilmekte, şehrin cadde ve sokakları bomboş kalmaktaydı. Sık sık olan patlamalardan vahim sonuçlar ortaya çıkmaktaydı. Örnek olarak 2013 senesinin bir gününde, sadece iki patlamada yaklaşık 60 kişi şehit düşerken 100 kişi de yaralanmıştır.

Bu duruma son vermek için Tuzhurmatu halkı çadırlar kurarak protesto amacıyla Kerkük – Bağdat karayolunu kapatmıştır. Çadırların üzerinde Irak Türkmen bayrağının bulunması bazı grupları rahatsız ettiği için indirilmesi istenmiştir. Ancak Tuzhurmatu'nun Irak Türkmen Cephesi Başkan Yardımcısı Ali Haşim Muhtaroglu halkla bir araya gelerek tüm gruplara karşı çıkıp bayrağın indirilmemesi için gereken çabayı

harcamıştır. Bu olaydan bir gün sonra çadır intihar saldırıya uğramış, sonuçta Irak Türkmen Cephesi Tuzhurmatu Başkan Yardımcısı Ali Haşim Muhtaroglu, Salahaddin ili vali yardımcısı Ahmet Koca ve iki oğluyla birlikte şehit düşmüştür. Ancak protesto ve barışçıl yöntemlerin bir sonuca varmaması halk silahlanmaya başlamıştır ve şehirde iç savaş çıkmıştır. Bu süreçte Tuzhurmatu beton bariyerler ile ikiye bölünmüş ve bazı mahalleler arasına geçiş yasaklanmıştır.

Bu iç savaş sonuçta onlarca insanın ölmesine sebep olmuştur. Ancak 2017 yılında Irak ordusunun şehri kontrolü ile patlama, insan kaçırma ve silahla taramalara son verilmiştir. Ancak, Tuzhurmatu ilçesinin 1918 Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra başlayan ve bugüne kadar süren şehrin Türk kimliğini silme çabaları hâlen devam etmektedir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen diyebiliriz ki Tuzhurmatu halkı, ırkına ve mezhebine bağlı olduğu için kendi diline ve dinine muhafaza etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler

Tuzhurmatu ağzında şu ünlüler tespit edilmiştir:

Tablo 2.1. *Tuzhurmatu ağzında ünlülerin çıkış biçimleri*

	Düz		yuvarlak		Düz			
	Geniş	dar	geniş	Dar	Geniş - Dar		Dar	
Kalın	a	ı	o	u	ı			
İnce	e	i	ö	ü	ö	é	ĩ	í

2.1.1. Artdamak Ünlüleri

/a, ı, o, u/: Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak /ı/ sesi, /u-ı/ arası bir ses olmakla birlikte genellikle 2. ve 2. heceden sonra gelmektedir.

2.1.2. Öndamak Ünlüleri

/e, i, ö, ü/: sesleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

/é/: /e-i/ arasında bir ses olarak ilk hecede gelmektedir. Irak Türkmen Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biridir. Bu ses Anadolu ağızlarında da bulunmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye Türkçesinde *kapalı e* diye bilinen bu ses yazı dilinde bulunmamaktadır.

/e/: Kısa /e/ sesi Türkçe olan kelimelerden sadece *nene* ve *dede* kelimelerinin ilk hecelerinde görülmektedir. Ancak Irak Türkmen Türkçesine giren bazı yabancı kelimelerde de rastlanır.

/ĩ/: /i-ı/ arasında bir sestir. Bu ses genellikle 2. heceden sonra gelir.

/ĩ/: /i-ı/ arasında bir sestir çok az örnekte bulunmaktadır.

/ü/: /ü-ı/ arasında bir sestir. Genellikle 2. ve 3. hecede bulunmaktadır. Bu sestten sonraki hecede genellikle düz-dar ünlüler kullanılmaktadır.

/ö/: /ü-ö/ arasında bir sestir. Bu ses sadece *gözel* kelimesinde görülmektedir. Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında *Güzel* kelimesi genellikle iki türde söylenir; *güzel* ve *gözel*,

ancak Tuzhurmatu ağzında üçüncü söyleyişi ile karşılaştık. O da *güzel* ile *gözel* arasında *gözel* söyleyiştir.

2.2. Ünsüzler

Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz ünsüzler şunlardır:

Tablo 2.2. *Tuzhurmatu ağzında ünsüzlerin çıkış biçimleri*

	Ötümlü			Ötümsüz		Ötümlü-Ötümsüz	
	Sürekli		Süreksiz	sürekli	Süreksiz	Süreksiz	Sürekli
	Akıcı	sızıcı	Patlayıcı	sızıcı	Patlayıcı	Patlayıcı	sızıcı
Çift dudak	m, ɱ		b		p	ɸ	
Diş dudak				f			
Diş	n	z, ʒ	d	ʒ, s	t		ʒ
Diş-damak			c	ʃ, ʂ	ç		
Ön damak	l, ʎ			ʒ	k		
Art damak		ɡ	g	h	ķ		
Gırtlak				ḡ, h, ħ			
Çarpmalı	r						
Yarı ünlü	y						

/b, c, ç, d, f, g, , h, k, , l, m, n, p, r, s, ʃ, , t, y, z/: Bu ünsüzler Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde olmayan ünsüzler ise şunlardır:

/ḡ/: /b-p/ arasında bir sestir. Genellikle /p/ ile biten kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir kullanılışı ise *-lḡ* görülmeyen geçmiş zaman ekinde görülmektedir.

/ḡ/: Arapçadaki /ġ/ sesidir. Irak Türkmen Türkçesinde Arapça tellaffuzunda olduğu gibi tam olarak çıkarılır.

/ḡ/: /ḡ-ḡ/ arasında bir sestir. Genellikle emir 1. çokluk kişi ve mastar eklerinde /k/ sesinin yerine kullanılır.

/ħ/: Arapçada olan gırtlaktan çıkan /ç/ sesidir. Bu ses Türkçe olan kelimelerden sadece Kerkük ve bazı Türkmeneli bölgelerinde kullanılan *hepsi* kelimesinde tespit edilmiştir. Denebilir ki bu ses genel olarak Arapça kökenli kelimelerde kullanılmaktadır.

/ħ/: Gırtlaktan çıkan hırıltılı /h/ sesidir.

/k/: Art damak /k/ sesidir. Bu ses genellikle kelime başında veya ortasında bulunur. Genel Türkçe kelimelerin sonundaki art damak /k/ sesi Irak Türk ağızlarında çok defa /ħ/ olmaktadır.

/š/: Arapçadaki pelték /s/ sesidir. Bu ses sadece Arapça kökenli kelimelerde görülmektedir. Tuzhurmatu ve Irak Türkmen Türkçesinde genellikle /s/ sesine dönüşmektedir.

/z/: Arapçadaki dat sesidir. Bu ses sadece Arapça kökenli kelimelerde tespit edilmiştir. Ancak Irak Türkmen ağızlarında genellikle /z/ olarak telaffuz edilir.

/z/: Arapçadaki /z/ sesidir. Bu ses sadece Arapça kelimelerde bulunmaktadır. Bu ses bölgelerdeki Türklerce /z/ telaffuz edilir.

/ž/: Arapçadaki /ž/ sesidir. Sadece Arapça kökenli kelimelerde bulunur. Ancak Irak Türkmen ağızlarında genellikle /z/ telaffuz edilir.

/ž/: /z-s/ arasında bir sestir. Genellikle -mAz ekiyle biten kelimelerde görünür. Zaman zaman kelimelerin başında veya ortasında da bulunduğu tespit edilmiştir.

/ʻ/: Arapçada olan /ʻ/ ayın sesidir.

/ʻ/: Arapça olan /ʻ/ hemze, çok kısa /e/ sesidir.

/k/ /ç-k/ arasında olan bir sestir. Kerkük ve Erbil'e mahsus olan bu ses Tuzhurmatu'ya da geçmektedir.

/č/: /c-z/ arasında bir sestir. /j/ sesine de benzerliği vardır. Genellikle *üç* kelimesinde görülür.

2.3. Ses olayları

2.3.1. Ünlülerde

2.3.1.1. Ünlü uyumu

2.3.1.1.1. Büyük ünlü uyumu

Tuzhurmatu ağzında ve Irak Türkmen Türkçesinin genelinde büyük ünlü uyumu kendini güçlü bir şekilde göstermektedir.

2.3.1.1.2. Küçük ünlü uyumu

Tuzhurmatu ağzında küçük ünlü uyumunun yuvarlaklık uyumu yok denecek kadar azdır. Ancak düzlük uyumu güçlüdür.

2.3.1.2. Ünlü uzaması

Sadettin BULUÇ'a göre Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının tipik özelliklerinden biri, ses düşmesi veya ses kaynaşması olmadan bazı ünlüler uzun olarak söylenmesidir. Yer yer kelimelerin çekim ya da yapım ekleri aldıklarında da ünlü uzaması görülür. Ancak Eski Türkçe döneminden kalma uzun ünlülere de rastlamaktayız (Bayraktar, 2002). Talat Tekin'e göre de Irak Türkmen Türkçesindeki uzunluklar arkaik ve asıllıdır (Saatçi Ö. , 2019).

2.3.1.2.1. İlk hecede ünlü uzaması

ka:ldırı (1.a.10), dö:güşü (1.a.13), da:rlıĝlar (1.a.15), ba:cı (1.a.16), o:hurdıĝ (1.a.17), va:hıt (2.a.7), a:ltım, ge:ldım (2.a.3), ne:dı (2.a.2), né:tsın (2.b.6), ö:ldürü (2.b.6), ye:şıl (3.a.4), a:çıb (3.a.4), he:dise (3.a.16), va:rıymış (2.b.8), ke:mışlıĝı (3.a.2), be:rı (3.e.30), a:yırdı (4.b.23), ça:ğırın (4.b.24), da:yıl (5.a.1), be:lı (5.a.7), é:mız (11.b.6), de:mır (13.a.28).

2.3.1.2.2. Orta hecede ünlü uzaması

Kelimelerin çekim ekleri aldıklarında, ekten önceki ünlünün uzanması görülür. Irak Türkmen Ağızlarında tek heceli asil ünlüler kısalmışsa da ek aldıklarında uzunluk yeniden görülür (Saatçi Ö. , 2019).

seçme:gmızın (1.a.9), bilme:dıĝ (1.a.11), olsa:ydı (1.a.18), haya:tımnan, istifa:da (2.a.4), étme:dım (2.a.4), leçe:gı (2.a.6), éde:rdı (2.b.1), inanmaĝla:rına (2.b.2), niyetle:rı (2.b.3), üstüne:ydıler (2.b.3), olma:ızıymış (2.b.5), birte:gı (2.b.7), saĝla:nı (2.b.6), diye:rıĝ (10.a.8), ehe:li (3.a.16), kura:rdıĝ, otura:rdıĝ (4.b.40), ada:mdı (7.b.3).

2.3.1.2.3. Son hecede ünlü uzaması

Genellikle bir işi yaparken vurgulamak için son ünlü uzatılır.

ira:ḡ (1.a.6), apa:ʿra:m (14.b.25).

Kelimenin son sesi düşmesiyle son hece uzatılır.

ge: (11.a.15)

2.3.1.3. Ünlü kısalması

Zaman zaman ünlülerin normalden daha kısa söylenmesi kimi araştırmacılara Azerbaycan Türkçesinin bir kolu olmasına bağlanmaktadır (Bayraktar, 2002).

d^eke < deḡiḡe Ar. (5.c.11), n^ene < nene (2.a.10), parça < pa:rça Fa. (2.b.1), z^eyrât > ziya:ra Ar. (3.a.6), d^edem (11.a.7), ḡırmaşa < ḡırma:şe Ar. (13.a.12), sellece (13.a.25).

Genelde uzun ünlüyle telaffuz edilen kimi tek heceli kelimelerin ikileme olarak kullanıldığında kısa söylendiği tespit edilmiştir.

çoḡ çoḡ (14.b.27).

2.3.1.4. Ünlü daralması

Bilindiği gibi Türkçede genellikle /g, ḡ, y/ seslerinden sonra gelen geniş ünlüler daralır (Banguoğlu, 1986). Ancak Tuzhurmatu ağzında, bu seslerin bulunmadığı yerlerde de daralma konusudur. Yaptığımız derlemelerde ünlü daralmasının genellikle Türkçe asıllı kelimelerde ve yuvarlak ünlülerde tespit edilmiştir.

uttuz < otuz (1.a.46), tuḡbaḡa < toḡbaḡa (2.a.13), ḡuḡarttılar < kopar- (10.d.4), bücke < böcek (13.e.5), gir-¹ < ked- ET. (6.a.12).

Irak Arapçasına ait kimi kelimelerdeyse düz ünlülerin daralması görülmektedir.

mantıḡa < mantāḡa Ar. (7.a.4).

2.3.1.5. Ünlü genişlemesi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Tuzhurmatu ağzında da ünlü genişlemesi Türkçe asıllı kelimelerde az görülmektedir (Buluç, 1968).

olaş- < ulaş- (3.b.9), enebil- < inebil- (4.a.13), kömeleller < küme (14.b.20)

Ünlü genişlemesi olaylarına daha çok Arapçadan alınan kelimelerde rastlamaktayız.

seḡeb < saḡıḡb (3.d.24), zerʿetıydı < ziraʿa (13.a.9), zeyrât < ziyara (3.a.6).

¹ Gir- fiili, insan elbisenin içine girme eylemi olarak da düşünülmektedir.

2.3.1.6. Ünlü türemesi

Bilindiği gibi Türkçede genellikle alıntı kelimelerin sesletim ve hecelelemeye uyması için ünsüzlerin arasına ünlü türetir (Demircan, 1996). Bu durum Tuzhurmatu ağzı için de geçerlidir.

Metinlerde geçen Arapça kelimelerinde ünlü türemeleri şunlardır:

zulüm < zulm (1.a.11), herîfler < herf (7.a.20)

Metinlerde geçen ünlü türemesi Türkçe kelimelerde şunlardır:

ala (2.b.10), enge < eñ ET. (2.a.2), ussu < su < suv < sub (3.c.14), ebeyleymîş < böyleymiş (3.b.12).

ala kelimesinde ünlü türemesi alanına aldığımız *al* kelimesini, Ercilasun'a göre bir pekiştirme ekidir (Sökmen, 2011).

2.3.1.7. Ünlü düşmesi

a. Metinlerde kimi zaman kelimeler 1. çokluk kişi iyelik eki aldıklarında yardımcı /i/ sesini kullanmazlar. Yer yer 3. çokluk kişi iyelik ekinden sonra hal eki aldıklarında iyelik ekinin bünyesindeki /i/ sesi düşmektedir.

obala:rna (1.a.22), haya:tmız (1.a.25), ihtîrammız (3.b.28), başmıza (3.e.25), halmız (5.c.17).

b. Fiil çekiminde kip eklerinden sonra ekfiil *-idi* eki getirildiğinde, ekfiilin başındaki /i/ sesi düşmektedir.

otır'rla:rdı (14.c.1).

c. *Bura* ve *Ora* işaret zamirleri, isim hâl ekleri aldıklarında orta hecedeki /a/ ve /e/ sesleri düşmektedir.

burdan (9.b.53), orda (3.j.4.).

Belirsiz sebeplerden dolayı düşen ünlüler

özne < özüne (3.d.22), istîrhet < istira:ha (6.a.8), oħmuşam < oħumuşam (7.b.15), 'eşret < 'aşı:ra (12.78), tombil (13.c.4), menîmçîn < benim için (2.b.7).

2.3.1.8. Hece düşmesi

ki > ikki (3.a.13), deķe > deķiķe (5.c.11), işsen > istîsen (14.b.18).

2.3.1.9. Hece binişmesi

yanızda > yanınızda (12.52).

2.3.1.10. Kapalı /é/

Tuzhurmatu ağzında kapalı é sesi genellikle aslını korumaktadır. Aslını korumanın ana sebeplerinden birinin Osmanlı Türkçesinin etkisi olduğunu düşünmekteyiz.²

2.3.1.10.1. Aslını koruyan /é/

beş (1.a.22), yére (1.a.30), géce (2.b.4), yétmişlerde (10.c.40), geçende (3.b.2), iffíteh éden (3.a.20), démírem (3.c.8), étsínner (3.c.11).

2.3.1.10.2. Yardımcı fiile birleşen /e – é/ nöbetleşmesi

néder < ne éder (2.b.7).

2.3.1.10.3. /Y/ sesinin etkisiyle kapalı é telaffuzu

Şéy < şeyi' Ar. (3.a.3), gér < geyir Ar. (6.b.3), hémeye < heyne Ar. (14.b.17).

2.3.1.11. Yuvarlaklaşma

Bilindiği gibi /b/, /m/, /v/, /p/ dudak ünsüzlerinin etkisi ile komşu ünlüyü etkileyerek yuvarlaklaştırır (Esin & Tören, 2001).

böyük < bedük (3.c.4), böyük (3.e.11).

2.3.1.12. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesinden bu yana, düzleşme eylemi devam etmektedir (Pilancı, 2016). Ancak Tuzhurmatu ağzında düzlük – yuvarlaklık uyumu olmamasına rağmen yine de düzleşme görülmektedir.

Korkmaz'a göre düzleşme Irak Türkmen Türkçesinin bir çok bölgesinde farklı kelimelerde görülür, Tuzhurmatu da bu bölgelerin içindedir (Korkmaz, 2013).

2.3.1.12.1. İlk hecede düzleşme

2.3.1.12.1.1 Türkçe Kelimelerde

dağkuz < dokuz (13.a.3), yérí- < yörü- (7.b.15), yımırta < yumurta (11.c.2), ístí başları < üstü başları (13.a.25).

² Irak Türkleri 20. Yüzyılın son yıllarına kadar Osmanlı Türkçesi kullanmaktaydılar. Bilindiği üzere Osmanlı imlasında (yer, gece, beş vs.) kelimeleri (ے) ile yazılmaktadır. Ayrıca bu ses bazen /i/ bazen de /y/ okunmaktadır. Bunun etkisi kapalı (é)'nin etkisini sürdürmekte olduğunu düşünmekteyiz.

2.3.1.12.1.2 Yabancı kelimelerde

filan < fülen Ar. (5.b.1), mırteḥīydī < murteḥün Ar. (5.c.14), bilbıl < bulbul Fa. (11.c.2), kífte < kufte Fa. (14.a.5).

2.3.1.12.2. İlk heceden sonra düzleşme

Tuzhurmatu ağzında genellikle ikinci hecede düzleşme çok yerde bulunur.

2.3.1.12.2.1 Türkçe kelimelerde

e:riginnen < erüg ET.(10.b.18)

2.3.1.12.2.2 Yabancı kelimelerde

tendírlígí < tennur Ar. (3.c.1), ḳebléttíg < ḳeḅul Ar. (5.a.6), fanıstan < fanus Ar. (5.e.6), dinye:ní < dünya Ar. (12.8), fasılya < fasulya Ru. (14.a.2).

2.3.1.13. Öndamaksıllaşma (İnceleme)

Genellikle Türkçede /ç/, /ş/, /y/ seslerin etkisiyle incelmeye olur.

Ancak Irak Türkmen Türkçesinin özelliklerinden biri de alıntı kelimeleri art ve öndamaksıllaşmayla uyuma sokmaktadır (Saatçi Ö. , 1999).

teksi < taxi Fr. (1.a.22), ḳerelí (3.e.28), terefe > taraf Ar. (3.a.2), yéşíl³ (3.a.3), ḥâşşetten < ḥassaten Ar. (4.a.6), Se:líḥ (3.d.4), telebeydím > talaba Ar. (4.b.1), dehe (4.b.34), şert > şart Ar.(3.d.27), beyrâmâ > bayram Fa. (5.c.3), ístírḥet > istira:ḥa Ar. (6.a.8), E:zerbécanlılar (9.b.10), löfe < lofa Ar. (10.c.15), gerec (10.c.19), vesyet > vasiyya Ar. (11.a.3), ḳeḅul > ḳabul Ar. (12.58), isitme (13.e.28).

2.3.1.14. Artdamaksıllaşma (Kalinlaşma)

sâyâra < seyyârrâ (3.a.18), ḥeyyanâtta > ḥeyyene:t Ar. (3.a.18), hapsi (3.c.14), diyanata > diy:ne Ar. (3.d.15), filan (5.b.1), degírmânnen (5.c.3), ḥıyanat > ḥıye:ne Ar. (6.a.4), badıncandı (6.b.9).

2.3.2. Ünsüzler

2.3.2.1. Ünsüz düşmesi

- Kelime başında /y/ sesinin düşmesi

Azerbaycan Türkçesiyle sıkı bağları olan Irak Türkmen Türkçesinde de kelime başında /y/ sesinin düşmesi olayı özellikle dar ünlülerden önce görülmektedir:

üzünnen (1.a.6), il (1.a.45), üre:gí (2.a.22).

³ Musul'a bağlı Telafer ilçesinde eskiliğini korumaktadır.

- Orta hecede düşen ünsüzler

Orta hecede düşen ünsüzler, genellikle çift ünsüzden kaçınılmasından kaynaklanmaktadır.

çükû (1.a.7), seper (2.b.4), beke (1.a.10), bular (3.a.2), ifftelh (3.a.19), sora (3.a.32), oları (3.j.9), narıc (10.c.29), kedyoğ (11.a.37), e:mîz (11.b.6), haḥı (13.e.23).

- İki kelimenin birleşmesi sonucu düşen ünsüzler

Binnar < bin dinar (1.a.19)

- *için* edatı ile oluşan birleşik kelimelerde bazen /n/ bazen de /y/ yardımcı ses düşmektedir.

ne:çî (11.a.18), neyçî (11.a.21), menîçîn (12.11), ne:çîn (12.15), özmüzçî (5.c.15), senîçîn (9.b.18).

- Başta yabancı kelimelerin son /h/ sesi yanında Türkçe kelimelerde de son sesin düşmesi görülmektedir.

maşalla (3.c.6), mesele (4.g.4), bismille (12.27), he bele < hep böyle (12.37), le (argo) (12.31), ege (6.a.1), ö:zi < öziy, bilîse (2.a.6).

- Dar ünlüler ve /l/ ünsüzü ile biten kelimelerin sonuna geniş zaman veya *-dlr* ekfiili gelirse, sondaki /r/ sesi düşer.

bilî (13.a.8), o:lû (2.a.7), kurtûlû (3.i.3), ildî (14.b.14)

- Kelimeye tamlanan eki geldiğinde genellikle son /n/ sesi düşmektedir.

baza:rınna (3.e.3), heḳḳî (3.a.16),

2.3.2.2. Ünsüz türemesi

Türkçenin genel özelliklerinden olan iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda ortaya çıkan ünlü çatışması sorununu gidermek için Tuzhurmatu ağzında da iki ünlünün arasına /y/ yardımcı ses girmektedir.

Kaynaklarda Tuzhurmatu ve Kerkük ağızlarının tipik özelliklerinden biri de kelime başında /h/ ve /y/ sesleri türemesi olarak kaydedilmektedir (Buluç, 1980). Ancak derlediğimiz metinlerde bu türden kelimeler tespit edilmemiştir.

düşkünûydî (1.a.16), ḳarda:şıydîğ (1.a.17), vërmezîydî (10.c.24).

- Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

bír‘ez (3.h.2), yé:mínd (12.70).

yé:mínd (12.a.70) kelimesi ise Irak Türkmenleri arasında “bunca and bunca yemind” kalıplaşmış bir şekilde söylendiği için *and* kelimesi *yemin* kelimesini etkileyerek sonuna *d* sesi türemiştir (Saatçi Ö. , 2017).

2.3.2.3. Ünsüz değişimleri

2.3.2.3.1. h > ħ değişimleri

me‘hed (1.a.9), hefte (3.j.2), keħır (5.c.6), merħem (7.c.24).

2.3.2.3.2. ظ , ض > z değişimleri

Arapçadaki dat ve zı sesleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /z/ şeklinde telaffuz edilmektedir.

zuruf (2.a.22), teyzih (8.8), bír‘ez (11.e.9), mihafaza (10.c.23), mozaflar (3.g.3), inzıbat (3.j.3).

2.3.2.3.3. Peltek s > ث değişimleri

Arapçada olan /ث/ sesi genel olarak /s/ sesine dönüşmektedir, bazen de /t/ sesine dönüşür.

meselen (7.a.27), sellece (13.a.25), tele:te (11.a.13)

2.3.2.3.4. l > n değişimleri

manı (12.a.22)

2.3.2.3.5. r > l değişimleri

talhana (5.c.13)

2.3.2.3.6. s < > z değişimleri

sekzen (13.d.11), zılķ (14.a.5), suķaķında (12.80)

2.3.2.3.7. Diğer değişimler

badıncan < bézincen Ar. (6.b.9), azan < eze:n (3.b.15), telefızyon (13.a.26), meħsım (5.c.8).

2.3.2.4. Ötümlüleşme (Tonlulaşma)

Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasında kalmakla ötümlüleşen kelimeler, Tuzhurmatu ağzında genellikle kökten ötümlüdür.

erkegler (6.a.24), üre:g (2.a.22), o:lub (2.b.5), kab (2.b.4), uşa:gı (2.b.6), bırte:gı (2.b.6), bazarda (3.d.27), çıha:rdırdılar (3.a.19), küçüg, (10.a.3), dörd (12.73), ineg mineg (3.g.3),

žopa (5.e.3), irağta (9.b.12), kaḫattılar (10.c.3), feleg (11.g.11), küregí (12.39), derzílīg (13.a.10) da:rçındı (14.a.11).

2.3.2.5. Ötümsüzleşme (Tonsuzlaşma)

‘eyýtí < ‘a:ıd Ar. (3.d.32), tukânımız < dükkân Ar. (4.b.2), methē:línde < medḥel Ar. (10.c.13), Míḥet < Medḥet Ar. (11.g.18), pískít < biscuit Fr.(14.b.6).

2.3.2.6. Ünsüz ikizleşmesi

Tuzhurmatu ağzında genellikle iki tür kelimelerde ünsüz ikizleşmesi karşımıza çıkar. Birincisi sayılarda, ikincisi ise bazı niteleme sıfatlarında çıkmaktadır. Araştırdığımız metinlerde iki hayvan isminde de ikizleşme tespit edilmiştir.

daḫkuz (14.e.43), ikkí (1.a.45), sekkíz (3.b.11), uttuz (7.b.6), ellí⁴ (3.d.2), yéddí (4.b.3) ussu (5.c.1), kıssadı (9.a.14), küccüg (11.a.10), beyyüg (11.d.2), çaḫḫal (12.48), eşşeyden (12.56), ḫırrı (14.a.6), eyyídí (2.b.9).

Arapçada şedde harekesinden dolayı ikizleşmeler görülür.

sebbeḥ (2.b.4), felleḥetlīg (3.c.14), mısavvırıydım (4.b.28), melevven (6.b.10), muḫa:ssırīg (7.a.12), mücemmed (12.27), ‘âssabıydí (8.11), seyyíd (8.9), neḥḥetler (10.b.8), ḥeccí (11.a.29), ‘effe:rím (11.c.2), ittíceh (12.81), sellece (13.a.25).

Bilindiği gibi Türkçede ikiz ünsüz bulunmaz. Bundan dolayı da alıntı kelimelerdeki ikiz ünsüzler çok defa tekleştirilir. Bu durum Tuzhurmatu ağzında görülmektedir. Bundan dolayı da Arapça kökenli kimi kelimelerdeki şeddeli yani ikiz ünsüzler tekleşir.

2.3.2.7. Dudaksıllaşma

Dudak ünlülerinden sonra gelen /g/ ve /n/ sesleri, /v/ ve /m/ seslerine dönüşmektedir (Esin & Tören, 2001).

mine:níndí (3.i.2), dö:güş (4.a.6), ögsün (11.g.29).

Ancak Tuzhurmatu ağzında bazen düz ünlülerden sonra da dudaksıllaşma görülmektedir.

indíye < imdi (6.a.14), bağyan < bağban (3.h.8).

2.3.2.8. Aykırılma

Ünsüzlerin, özellikleri kendine benzemeyen başka bir ünsüze dönüşmesidir. Türkçe ve yabancı kelimelerde görülür.

⁴ Eski Türkçeden *elig* kelimesinden /g/ sesinin düşmesiyle çiftleşmesi düşünülmektedir.

tendírlíġi > tennur Ar. (3.c.1), yéríştíġ < yérişmek (3.e.35), mata:lím < masal (11.c.9), eşşeyden < eşek (12.56).

2.3.2.9. Sızıcılaşma

Anadolu ağızlarında da görülen patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlerine dönüşmesi Tuzhurmatu ağızında da görülmektedir. Bu özellik, Türkmenistan Türkmen Türkçesinde de görülür (Buran & Alkaya, 2012).

herkéş (3.j.6), uştı (7.b.26).

Azerbaycan Türkçesi ve Doğu Anadolu ağızlarında da olduğu gibi genelde Irak Türkmen Türkçesi özelde Tuzhurmatu ağızında da, çok defa kalın /k/ sesi sızıcı - gırtlaktan hırıltılı /ħ/ sesine dönüşmektedir.

kaħar (12.a.15), baħar (2.b.4), yıħtılar (3.a.11), kaça:ħçı (3.a.14), yuħarı (3.a.19), yaħla:şıb (3.b.4), doħsan (1.a.13), ħorħudan (4.a.5), yuħa (5.a.2), arħtân (5.c.4), yaħam (9.b.64).

Artdamak ünlülü kelimelerin sonundaki /k/ sesleri /ħ-ġ/ arası olan /ġ/ sesine dönüşmektedir. Bu durum araştırmacılar tarafından Irak Türkmen Türkçesinin tipik özelliklerinden biri olarak kaydedilmiştir (Buluç, 1980).

uşaġ (2.b.5), ba:lıġ (3.g.5), ancaġ (3.g.8), buçuġ (13.c.7)

2.3.2.10. Kaynaşma

Bilindiği gibi ünlüyle biten bir kelimenin ünlüyle başlaması sonucu, iki ünlünün birbirleriyle kaynaşması olayıdır (Pilancı, 2016). Bu olaya Tuzhurmatu ağızında rastlanmaktadır

neyçín < ne için (13.e.1), néttíler < ne éttíler (14.c.9), nolı nolmaz < ne olu ne olmaz (1.a.10), néder < ne éder (2.b.6), üzüstíne:ydí < üzü üstüne < yüzü üstüne (12.68).

2.3.2.11. Benzeşme

Türkçenin en fazla görülen ses olaylarından birisi de kelimede seslerin değişik noktalardan birbirlerine benzeşmesidir (Hengirmen, 1995). Tuzhurmatu ağızında tespit ettiğimiz benzeşme örnekleri şunlardır:

2.3.2.11.1. Tam benzeşme

dadı (4.b.42), ebi (11.a.11), bayaz (11.g.4), bulġul (5.c.2).

2.3.2.11.2. Yarı benzeşme
baḥaḡ (3.f.34).

2.3.2.11.3. İlerleyici benzeşme
annadacaḡam (1.a.20)

İlerleyici benzeşme özellikle sonu /n/ ile biten tabanlara +lAr çokluk eki geldiğinde karşımıza çıkar:

étsínner (3.c.11), ‘Usmannar (7.a.22), günner (12.a.1).

2.3.2.11.4. Gerileyici benzeşme
ossun (13.a.25), gessey (3.d.30), ánnan (3.j.3), assın (5.d.7), ıassın (9.a.14), yassın (14.b.37), bissey (3.c.10), büyük (3.d.8), büyük (3.e.10).

Gerileyici benzeşme, genellikle /r/ ile biten tabanlara +lAr çokluk eki geldiğinde görülmektedir.

yapallar (3.a.23), diyeller (3.b.2), yazıllar (3.b.8), tanıllar (3.d.16), bileller (3.d.33), döneller (3.e.14), defterler (11.a.8).

2.3.2.12. Ulama
İlk kelimenin son ünsüzü, sonraki ünlü ile birleşmesidir.

heşde:líndedí (3.c.6), neḡlo:lmuşam (4.a.4), ḥükmédírí (13.a.30), se:níyçín (3.g.20), ḥemdolsún (1.a.47), tab‘olmuyıb (11.a.8), ferḡétmez (3.h.9), ‘eleses (10.c.14), ḡeblétmez (11.a.11).

2.3.2.13. Göçüşme
Kelime içinde iki sesin yer değiştirmesi (Esin & Tören, 2001) olan ses olayı şu kelimelerde tespit edilmiştir.

öskürme (14.c.32), naḡsı (14.c.50), arıad (14.b.36), samırsaḡ (6.b.8), ḡe:dyoḡ > ḡeydyoḡ (11.a.29), yarpaḡınnan (13.e.7).

2.3.2.14. Nazal (n)
Irak Türkmen Türkçesinde nazal n sesi yoktur. Nazal n bulunan kelimelerin genellikle /v/, /g/, /ḡ/ seslerine dönüştüğü görülür. Tuzhurmatu’ya özgü olarak iyelik ekinin 2. teklik ve çokluk kişilerde /n/ sesi, /y/ sesine dönüşmektedir.

ḡe:víl (7.c.71), ya:lḡuz (11.a.1), ö:gmûz (6.a.23),

2.3.2.15. Aslını koruyan kelimeler

Irak Türkmen Türkçesi, Eski Türkçeden pek çok kelimeler barındırmaktadır ve arkaikliğini korumaktadır (Saatçi Ö. , 2017b).

igîrmî (7.a.45), ögsûn (11.g.30), kölgesinde (11.d.1), konuşudan (5.b.1), degersîz (2.a.2), begen (2.a.15), degîrmân (5.d.6), düğme (7.b.5), ege (6.a.1).

2.3.2.16. Çift dudak /v/ sesinin korunması

Tuzhurmatu ağzında Arapçanın etkisiyle çift dudak (و – w) genel olarak Arapça kelimelerde korunmaktadır.

va:ḥıt (2.a.7), eyel (2.b.8), duzlayılara (3.d.32), Nahrayan (3.b.3), yefat (3.c.8), deya:cîn (3.g.4), yafalı (4.b.18), mısavvırıydım (4.b.28), ney' (7.a.1), vezirdî (7.b.3), mîḥe:yele (7.b.3), teyziḥ (8.8), da:yıl (5.a.1), kese yetlîğlerî (3.d.18).

-Türkçe asıllı kelimelerde de görülmektedir.

éy (4.b.39), ya:rıymış (2.b.8).

-Araştırmamızda, Farsça kelimelerden bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

pilay (5.c.3)

2.3.2.17. Art damak seslerin korunması

Tuzhurmatu ağzında, bazen Arapça etkisi, bazen de Eski Türkçenin art damak seslerin korunması görülmektedir.

2.3.2.17.1. Ayın / ' , ɛ / sesi

'eynen (6.a.39), ye'nî (2.a.20), 'ümrüme (2.a.9), 'e:ilemîz (2.b.1), 'elem (3.a.7), 'ira:ki (3.a.13), 'eleses (3.a.14), meşru' (3.c.15), me'den (3.b.34), me'mel (3.c.20), rüb'ü (3.d.7), 'a:tıl (4.a.8), 'utla (4.b.2), ney' (7.a.1), me'lümet (11.a.7), 'ezyemîzden, 'aba (5.a.4).

Arapça olmayan kelimelerde bazı harflerin ayın sesine dönüşmesi görülür. Irak Türkmen Türkçesinde yer yer kelime başına *ayın* sesinin eklenmesi Arapça etkisinden kaynaklanmaktadır (Saatçi Ö. , 2018).

(13.e.10) 'încîr

2.3.2.17.2. Art damak kalın /k/, /q/ sesi

tuḫbaḳa, ḳa:bîḡ, (6.b.13), ḳocam (3.4), ḳe:mîşlîḡı (3.c.2), maḳam (3.a.3), daḳḳuz (3.a.5), ḳoyma:dı (3.a.15), teḳriben (3.d.2), ḳuşçu (3.b.6), îstıḳrar (3.e.29), başḳa (3.f.4), neḳlîm (4.a.3), ḳırar (4.a.11), ḳurtlar (4.a.13), fırḳam (4.b.28), aḳ (5.c.4), ḳanatında (12.51).

2.3.2.17.3. Gırtlak /h/ /ħ/ sesi

uşağ, қаһar (3.c.33), қорһудан (4.a.5), қаça:һçı (3.a.14)

2.3.2.17.4. Hemze • kısa e sesi

yo' (3.a.12), му'еміrun (3.e.16), bi:'e (7.a.9)

2.3.2.18. Arapça kelimeleri olduğu gibi telaffuz etmek.

Irak Türkmen Türkçesinde ve özellikle de Tuzhurmatu ağzına Arapçadan geçen kelimelerin telaffuzu çok defa korunmaktadır.

sandıq (2.b.8), Eħmed (3.a.9), te'ele (3.a.15), ħeyvanâttan(3.a.18), infişaliler (3.a.22), teħri:ftı (3.b.7), 'ece (3.b.9), Se:lılħ (3.d.3), eyvelen (14.a.4), kıt'a (3.d.20), 'Ereb (3.e.9), 'eşret (3.e.9), zıkrâ:dı (4.a.8), bézıncen (5.d.1), 'ele kullin (7.c.3), Heyşeme (11.a.31), nızam (12.14), lizelik (12.41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. Şahıs Zamirleri

Tablo 3.1. Şahıs Zamirleri

Nu.	Teklik	Çokluk
1.	Men	Bíz / Bízler
2.	Sen	Síz / Sízler
3.	O	Olar / Onnar

3.2. İsim Çekim Ekleri

3.2.1. İyelik eki

Türkiye Türkçesinde bugün /n/ ile söylenen iyelik eki 2. teklik ve çokluk kişilerde aslında sağır n'dir (Ergin, 2009). Sağır n sesinin zamanla /y/, /v/, /g/ seslerine dönüşme özelliği vardır. Tuzhurmatu ağzının en belirgin özelliklerinden biri de tıpkı Diyarbakır Bismil ağzında olduğu gibi 2. teklik ve çokluk kişilerde sağır ne sesinin /y/ olmasıdır (Sökmen, 2011).

Tablo 3.2. İyelik Teklik ve Çokluk Ekleri

Teklik ve Çokluklar	Şahıs Zamirleri	İyelik Ekleir
1. Teklik	Mením	-m, ím, -ım, -qm -úm
2. Teklik	Seníy	-y, -íy, -ıy, -qy -úy
3. Teklik	Onqn	-í, ı, -q -ú, -sí, -sı, -sq, -sú
1.Çokluk	Bízím	-míz, -mız, -mqz -múz, -ímíz, -ımız, -ımqz, -úmúz
2. Çokluk	Sízíy	-yíz, -yız, -yqz -yúz, -íyíz, -ıyız, -uyqz, -üyúz
3. Çokluk	Oların / Onnarın	-le:rí, -la:rı

Tuzhurmatu ağzında genellikle 1. ve 2. çokluk ekinde yardımcı ünlü düşer *günmüz* (5.e.4), *ö:gmüz* (6.a.23) . Bilindiği gibi genel Türkçede 3. teklik kişi iyelik eki ünlüyle biten tabanlara geldiğinde +sI biçiminde kullanılır. Bu durum Tuzhurmatu ağzı için de geçerlidir ancak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *ne* ve *ussu* “su” kelimelerinden sonra ek geldiğinde y yardımcı sesini alır.

3.2.2. Çokluk eki

Tuzhurmatu ağzında çokluk eki +lAr biçimindedir.

zamanlar (1.2), günler (1.15), da:rlıĝlar (1.15), ĥakatla:rı (2.b.12.), ça:ĝırçılar (4.b.34.), toylar (11.g.3), yemeĝler (14.a.1), ĥısımlar, ĥonşular (14.c.6), mantıkalar (13.e.34)

Ancak sonu /n/ ile biten kimi kelimelerde, kural olmamak kaydıyla gerileyici benzeşme sonucu +lAr > +nAr olur:

günner (12.a.1), ‘Usmannar (7.a.22), étsínner (3.c.11).

3.2.3. Soru eki

Irak Türkmen Türkçesinde soru eki bulunmamaktadır. Ancak sorular tıpkı Azerbaycan ve Kıbrıs Türkçelerinde konuşma dilinde gibi son heceyi vurgulayarak, tonlamayla sorulur.

3.2.4. Hâl ekleri

3.2.4.1. İlgi hâli

Tuzhurmatu ağzında ilgi hâli eki bütün Oĝuz grubu lehçelerde olduğu gibidir; yani ünlüyle biten tabanlarda +Xn biçimindedir.

+ın, +in, +un, +ün, +nın, +nin, +nün, +nün

ĥakatmızın (1.28), te’inín (1.31), memleketmízín (1.43), leçeĝlínín (2.a.6), arıyadın (2.a.7), erke:ĝín (2.a.8.), n’nele:rín (2.a.11.), ĥaştĥananın (7.a.62), éylerín (14.b.15), baharatın (14.a.10), bünün (12.a.31), haranın (12.a.38).

Bazen tek heceli tabanlara ekin büyük ünlü uyumuna aykırı biçimde geldiği görülmektedir: bünün (2.b.15), onun (3.h.13), onun (14.c.43), Duz’ın (3.d.9).

Çok heceli kelimelerde üçüncü heceden itibaren ekin yuvarlak ünlülü biçimleri görülmez.

Ĥurmatı’nın (13.e.5), ‘e:mím o:ĝlının (11.a.15), özünín (10.c.12).

Bunların dışında Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde olduğu gibi ilgi hâli birinci teklik ve çokluk şahıs zamirlerine +im biçiminde gelir:

me:ním (3.a.4), bízímnen (4.b.30), bízím (d.10.7).

3.2.4.2. Belirtme hâli

+ı, +i, +u, +ü, +nı, +ni, +nu, +nü

Belirtme hâli için Azerbaycan ölçünlü Türkçesinde olduğu gibi ünsüzle biten tabanlar ek +I / +U ünlüyle biten tabanlara ise +nX şeklinde gelir.

píríncí (14.a.10), mekteble:rmízí (1.3), şahadanı (1.32), dilmízí (1.37), müsteķbelleríní (1.48), babanı (11.d.3), kápımı (4.b.8), vafalını (4.b.18), kürekení (5.a.5), ö:zíní (3.a.13).

Kural olmamakla birlikte çok heceli kelimelerde üçüncü heceden itibaren ekin yuvarlak ünlülü biçimleri görülmez.

Kerkûgí (10.d.4).

-AkA ekinin ise farklı işlevleri vardır. Ancak en belirgin işlevi ise önceden hakkında bilgi edinmiş nesne ile kullanılır. İngilizcede (the) anlamına gelmektedir (Gökdağ, 2012).

damaķa (3.2), adamaķa (3.a.13), ĥediseķe (3.a.27), kitabaķâ (7.b.15), kızaķâ (9.b.11), suķaķaķâ (10.c.11). k

3.2.4.3. Yönelme hâli

Tuzhurmatu ağzında yönelme hâli eki +A biçimindedir.

+a, +e, +ya, +ye

ö:zíne (7.b.3), herķeķe (14.b.12), ĥémeye (14.b.17), a:ğzıya (14.b.19), ĥoşlarına (14.b.26), gezmeye (14.b.27), günortaya (14.c.3), mantıkaya, ‘İraķa (13.a.3), yérlerine (13.a.30).

Bunlara ek olarak Türkiye Türkçesinde *ben* ve *sen* zamirlerine ek geldiğinde kökün değiştiği görülür: *bana* ve *sana* olur. Ancak Tuzhurmatu ağzında Azerbaycan ölçünlü dilinde olduğu gibi kök değişmez: *mene* ve *sene*.

3.2.4.4. Bulunma hâli

Tuzhurmatu ağzında bulunma hâli eki +DA biçimindedir.

+da, +de, +ta, +te

Duz'da (14.a.2), yollarda (14.b.16), senesinde, igirmide (13.a.3), mehellende (4.b.38), şeyde (14.b.37), 'İrakta (1.a.14), içinde (1.a.22), deyle:tinde (13.a.29), çeyhanada (13.b.7), terefte (1.a.17), yadımda (3.h.4), dö:guşinde (3.b.3), türbeliğe (3.d.8.), gençliğinde (3.d.14), dübekte (5.d.7), kışte (6.b.7).

3.2.4.5. Ayrılma hâli

Tuzhurmatu ağzında ayrılma hâli eki +DAn biçimindedir.

+dan, +den, +tan, +ten, +nan, +nen

e:skiden (10.b.7), e:liyden (14.b.16), günortadan (14.c.3), soradan (13.a.5), yerlerden (13.a.17), şeyden (13.a.25), n'eden (2.a.13), etreften (3.e.7), sebehten (5.e.5), çekmeğten (5.c.16).

Ancak sonu /n/ ve /m/ sesleri ile biten kimi kelimelerde ve iyelik eklerinden sonra gelen zamir n'den dolayı, kural olmamak kaydıyla, gerileyici benzeşme sonucu +DAn> +nAn olur.

birliğinnen (14.b.24), sebehtinnen (14.c.3), şamnan (14.c.4), günnen (1.43), dilinne:ndi (2.a.11), onnan (1.a.26), haya:tımnan (1.a.4).

Ancak bu kurala aykırı olan sadece bir kişinin konuşmasında tespit edildi. Bunun sebebi ise Türkiye Türkçesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

ondan (10.c.20), yanından (10.c.8).

3.2.4.6. Eşitlik hâli

Tuzhurmatu ağzında eşitlik hâli eki +cA biçimindedir.

+ca, +ce

yüzlerce, binlerce (3.d.1), boyunca (7.a.3), mence (7.a.26), arhayca (14.b.19), bildiğimce (13.a.22), ayca (13.c.2).

Bunların dışında ekin *ne* zahirine geldiğinde iki türlü kullanıldığı görülür: *neçe* ve *nece*. Ancak bunlar arasında anlam farkı bulunmaktadır: *neçe* “ne kadar”, *nece* “nasıl”. Bunların dışında metinde yer yer *neçe* biçiminde ünsüz ikizleşmesi de görülür: *neççe*.

Son olarak eşitlik hâli eki, -dığ sıfat-fiilinin üzerinde +ça şeklinde kalıplaşarak oluşturduğu -dığça zarf-fiilinde +ça, +çe şeklindedir: *oldığça* (11.e.5).

3.2.4.7. Vasıta hâli

Tuzhurmatu ağzında vasıta eki ilginç biçimde +DAn ve +nAn şeklindedir. Burada acaba ayrılma hâli Türkiye Türkçesindeki “Erkence yola çıktık.” veya “Erkenden yola çıktık.” cümlelerindeki *erkence* / *erkenden* kelimelerinde eklerin birbirinin yerine kullanabilmesinde olduğu gibi işlev değiştirerek vasıta hâli için mi kullanılmaktadır? Yoksa bu tamamen başka bir yapıdan mı gelişmiştir? Bu nokta tartışmalıdır.

+dan, +den, +tan, +ten, +nan, +nen

zehmetlîğten (3.a.18), matraktan (4.b.8), dağdan (4.b.14), ‘ezyemîzden (5.a.4), onuydan (5.c.5), se:niyden (14.b.5), zordan (14.b.19), ö:zîyden (13.b.5).

Ancak kelime dudak ünsüzleri /m/ ve /n/ sesleri ile bitiyorsa, vasıta eki +nAn olur.

bîzîmnen (4.b.30), ö:zümmen (14.b.31).

3.2.4.8. Yön Gösterme Hâli

+ra, +re, +arı, +erî

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bu ek arkaik biçimini koruyarak yalnızca kalıplaşmış halde bulunur.

sora (14.a.11), bura (14.b.27), içeri (14.b.32), ge:ri (13.a.20).

3.3. Fiil Çekim Ekleri

Irak Türkmen Türkçesi iki ana bölüme ayrılır. /y/ grubu “Kerkük, Erbil, Dakuk, Hanekin ve Mendeli” şehirlerini kapsamaktadır. /y/ grubu ise “Telafer, Altunköprü, Tisin, Beşir, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, İmam Zeynelabdin, Kifri, Karatepe ve Bayat köylerini kapsamaktadır (Tokatlı, 2013).

Fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri şunlardır:

Şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve istek kipinde kullanılan Zamir Soylu Şahıs Ekleri:

Tablo 3.3. Zamir soylu şahıs ekleri

Nu.	Teklik	Çokluk
1.	+Am	+Xg
2.	+sAy	+sXz

3.	Ø	+lAr
----	---	------

Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılan İyelik Soylu Şahıs Ekleri

Tablo 3.4. *İyelik soylu şahıs ekleri*

Nu.	Teklilik	Çokluk
1.	+m	+ġ
2.	+y	+yXz
3.	Ø	+lAr

Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri:

Tablo 3.5. *Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri*

Nu.	Teklilik	Çokluk
1.	-Xm	-Aġ/-AġIn
2.	Ø- GInAn	-Xn
3.	-sXn	-sXnlAr/-sXnnAr

3.3.1. Basit zaman

3.3.1.1. Bildirme kipi

3.3.1.1.1. Görülen geçmiş zaman

Tuzhurmatu ağzında görülen geçmiş zaman eki –DX şeklindedir.

-dı, -dí, -du, -dú, -tı, -tí, -tu, -tú

Tablo 3.6. *Görülen geçmiş zaman çekimleri*

Şahıs ekleri	Kal-	Dé-	Dön-	Çıh-	Ét-
Men	qaldım	Dédím	Döndüm	Çıhtım	Éttím
Sen	qaldıy	Dédíy	Döndüy	Çıhtıy	Éttíy
O	qaldı	Dédí	Döndü	Çıhtı	Éttí
Bíz	qaldıġ	Dédíġ	Döndüġ	Çıhtıġ	Éttíġ

Sız	qaldıyız	Dédıyız	Döndüyız	Çıhtıyız	Éttıyız
Onnar	qaldılar	Dédiler	döndüler	Çıhtılar	Éttiler

dö:ndüm, ba:htım (3.j.3), dédí (7.a.63), de:gışındı (14.b.40), qaldı (7.b.10), çıhtı (7.c.27), partlattılar (14.c.16), diye:rdığ (9.a.13), girdı (13.a.2), éttı (13.a.14), gétmedım (13.b.3), düştü (9.b.67).

3.3.1.1.2. Öğrenilen geçmiş zaman

Tuzhurmatu ağzında, öğrenilen geçmiş zaman 1. Teklik ve çoklukta (-mış, -mış, -muş, -mış), 2. ve 3. teklik ve çoklukta (-ıb, -ıb, -ıb -ıb) kullanılır. Ancak 3. teklik ve çokluk kişilerde zaman zaman (-ıbtı, -ıbtı, -ıbtı, -ıbtı) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.7. Öğrenilen geçmiş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Apar-	Bitir-	Ol-	Gömül-
Men	Aparmışam	Bitirmişem	Olmuşam	Gömülmüşem
Sen	Aparıbsay	Bitirıbsey	Olıbsay	Gömülübsen
O	Aparıb/aparıbtı	Bitirıb/ Bitirıbtı	Olıb/ Olıbtı	Gömülüb/gömülübtı
Bız	Aparmışığ	Bitirmişığ	Olmuşığ	Gömülmüşığ
Sız	Aparıbsız	Bitirıbsız	Olıbsız	Gömülübsız
Onnar	Aparıblar/aparıbtılar	Bitirıblar/bitirıbtılar	Olıblar/olıbtılar	Gömülüblar/gömülübtılar

aparmışam (14.b.31), görmüyübler (14.b.33), ge:lıb, ola:şıb (14.c.18), édıbler (14.c.23), o:lıb (2.a.13), bitirme:mışem (1.21).

3.teklik ve çokluk kişilerde hareketin bittiği ve kesinlik kazandığı halde -XbtX kullanılır (Sökmen, 2011).

düşübtüler (3.d.12), ge:lıbtı (3.d.10), ka:lıbtı (9.a.4), o:lıbtı (3.d.38), o:hırdı (9.a.6), kuruıbtı (14.c.2).

Bu eklerin zaman zaman görülen geçmiş zaman için de kullanıldığı görülmektedir.

3.3.1.1.3. Geniş zaman

Tuzhurmatu ağzında geniş zaman eki $-(A)r$ olmaktadır. Ancak 2. teklik ve çoklukta /r/ sesi düşerek sadece $-A$; 3. çoklukta ise gerileyici benzeşme sonucu /r/ sesinin /l/ sesine dönüşmesiyle; $-llAr$ eklenir.

Tablo 3.8. Geniş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Et-	kat-	koy-
Men	éderem	kataram	koyaram
Sen	édesey - édesen	katasay - katasan	koyasay - koyasan
O	éder	katar	koyar
Bíz	éderíġ	katarıġ	koyarıġ
Síz	édesíz	katasız	koyasız
Onnar	édeller	katallar	koyallar

éde:ríġ (14.a.2), édesen (14.a.8), koyasan (14.a.10), yé:rísey (14.b.2), yerem (14.b.9), katar:ıġ (14.a.12), édeller (1.52), diyer (2.a.4), kaġar (2.b.3).

Ancak kelime /n/, /l/, /r/ sesleriyle biterse 1. teklik ve çokluk kişide son ses tekrarlandıktan sonra kişi eki eklenir. 3. teklik ve çokluk kişideyse geniş zaman eki $-I$ olarak eklenir.

Tablo 3.9. /n/, /l/, /r/ sesleri ile biten kelimelerin geniş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	kal-	Düşün-	Otur-
Men	qallam	Düşünnem	Oturrām
Sen	kalasay - kalasan	Düşünesey- düşünesen	Oturrasay - oturrasān
O	kalı	Düşüní	Oturrı
Bíz	qallıġ	Düşünníġ	Oturrıġ
Síz	kalasız	Düşünesíz	Oturrasız
Onnar	qalallar	düşüneller	Oturrallar

düşünnem (14.b.3), gellem (1.23).

3.3.1.1.4. Şimdiki zaman

Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu ağzında şimdiki zaman –*Xr* olmaktadır. Ancak 2. teklik ve çokluk kişilerde –*I* olur. 3. çoklukta ise gerileyici benzeşme sonucu –*XllAr* olur.

Tablo 3.10. Şimdiki zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Çek-	Sağlan-
Men	Çekîrem	Sağlanıram
Sen	Çekîsey	Sağlanısay
O	Çekîrí	Sağlanırı
Bíz	Çekîríğ	Sağlanırığ
Síz	Çekîsíız	Sağlanısız
Onnar	Çekîller	Sağlanıllar

gé:dírí (14.b.3), ístírí (14.b.6), ístemîrem (14.b.8), bilírí (14.b.9), yıǵlıllar (14.b.36), bilmírí (14.c.15), dayam é:dírí (1.11).

3. teklik kişide fiil /r/ ve /l/ sesleri ya da /rI/ ile bitiyorsa, son ses tekrarlandıktan sonra /I/ eklenir.⁵

yérrí (14.b.5), aǵırrı (14.b.3).

Düz geniş ünlü /a,e/ ile biten kelimeler de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi daralır.

başlırı (14.c.12).

de- fiili ise iki şekilde tespit edilmiştir: diyírí (2.a.10), dirí (7.b.19)

3.3.1.1.5. Gelecek zaman

Tuzhurmatu ağzında gelecek zaman eki -acaǵ, -eceǵ şeklindedir. Ancak genelde gelecek zamanı ifade etmek için geniş zaman kullanılır.

Tablo 3.11. Gelecek zaman çekimleri

Şahıs ekleri	konuş-	Annat-
Men	konuşacaǵam	Annadacaǵam

⁵ Bilindiği üzere şimdiki zaman eki –*Xr*'dir. Ancak /I/ sesi iki benzer sesin arasında kaldığı için erimek üzeredir.

Sen	konuşacağsıy	Annadacağsıy
O	konuşacağ	Annadacağ
Bíz	konuşacağığ	Annadacağığ
Síz	konuşacağsız	Annadacağsız
Onnar	konuşacağlar	annadacağlar

konuşacağığ (1.1), annadacağam (1.20), nédeceğ (11.a.36).

3.3.1.2. Tasarlama kipleri

3.3.1.2.1. Şart

Tuzhurmatu ağzında şart kipi eki –sA şeklindedir.

-sa, -se

Tablo 3.12. Şart kipi çekimleri

Şahıs ekleri	Gel-	konuş-
Men	Gelsem	konuşsam
Sen	Gelsey	konuşsay
O	Gelse	konuşsa
Bíz	Gelseğ	konuşsağ
Síz	Gelseyíz	konuşsayız
Onnar	gelseler	konuşsalar

gelseğ (1.28), gessey (3.d.30), olmasa (3.e.32), konuşsa (7.a.59), geçsem (14.c.47), gétsem (14.b.14)

3.3.1.2.2. İstek

Tuzhurmatu ağzında istek kipi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –A’dır ve derlediğimiz metinlerden sadece bir kelimedede rastladık.

getíreydím (14.a.13).

3.3.1.2.3. Gereklilik

Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu ağzında, istek ekinin önüne *gere*, vurgu yapmak için ise *gerek* kelimesinin getirilmesiyle oluşmaktadır. Ancak *gerek* kelimesinin *gerek ki* kelimelerinden *ki* edatının düşmesiyle meydana geldiği düşünülmektedir.

gerek seni yériy oşşun (3.d.23), *gere Türkman olasay* (3.d.26), *gerek şeymeymíz külçe he: cetmíz olağ ö:zlerine yéreğ* (6.a.6), *gerek fasılya le:tke ossun* (14.a.4).

3.3.1.2.4. Emir

Tablo 3.13. *Emir kipi çekimleri*

Şahıs ekleri	ét-	Yap-	Ohu-
Men	édím	Yapım	Ohuyım
Sen	éde	Yap / yapgınan	Ohu / ohugınan
O	étsín	Yapsın	Ohırsın
Bíz	édeğín / édeğ	Yapağın / yapağ	Ohıyağın / Ohıyağ
Síz	édeyín	Yapın	Ohıyın
Onnar	étsínner	yapsınnar	Ohırsınnar

étsín (1.7), diyím (4.a.2), o:huıyağ, yazağın (1.38), diye:ğ (3.a.8), yapa:ğın (3.a.17).

Irak Türkmen Türkçesinde *al-* ve *-et-* fiilleri emir kipinde iki şekilde söylenir. Biri eksiz olarak *-al* kullanılır, ikincisi ise *-ala* şeklinde bulunmaktadır. *et-* fiili ise 2. kişide *ya* (éle < eyle) *ya* da *éde* kullanılır, nadiren *et-* fiili yalın olarak kullanılır.

Ercilasun’a göre Türkçe’de *-ala* fiilden fiil yapma eki “pekiştirme” görevindedir. *-a* ve *-la* olarak iki ekletikten oluşmaktadır. Irak Türkmen Türkçesinde (la) düşerek sadece *-a* kalmıştır (Sökmen, 2011).

Irak Türkmen Türkçesinde bir başka husus da ünlüyle biten kelimeye genel Türkçe’ye göre *y* yardımcı ses gelmesi gerekir, ancak Kerkük ağzında *y* yerine *ve* gelmektedir.

Tuzhurmatu Ağzında: éleyin, séleyin, bağlayın

Kerkük Ağzında: éleyín, seleyín, bağlayın

3.3.2. Birleşik Zaman

3.3.2.1. Hikâye

3.3.2.1.1. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

Tablo 3.14. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Gét-	Ol-
Men	Gétmíştím	Olmúştım
Sen	Gétmíştíy	Olmúştıy
O	Gétmíştí	Olmúştı
Bíz	Gétmíştíg	Olmúştíg
Síz	Gétmíştíyíz	Olmúştıysız
Onnar	Gétmíştíler	Olmúştılar

3.3.2.1.2. Şimdiki zamanın hikâyesi

Tablo 3.15. Şimdiki zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Apar-	Gel-
Men	Aparırdım	Gelírdím
Sen	Aparırdıy	Gelírdíy
O	Aparırdı	Gelírdí
Bíz	Aparırdíg	Gelírdíg
Síz	Aparırdıyız	Gelírdíyíz
Onnar	aparırdılar	Gelírdíler

3.3.2.1.3. Geniş zamanın hikâyesi

Tablo 3.16. Geniş zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	kiy-	Oğur-
Men	kiyerdîm	Oğurdım
Sen	kiyerdîy	Oğurdıy
O	kiyerdî	Oğurdı
Bíz	kiyerdîğ	Oğurdîğ
Síz	kiyerdîyíz	Oğurdıyız
Onnar	kiyerdîler	Oğurdılar

3.3.2.1.4. Gelecek zamanın hikâyesi

Derlediğimiz metinlerde gelecek zamanın hikâyesine rastlamadık. Derleme yaparken bölge insanların gelecek zamanın hikâyesi için Türkiye Türkçesindeki gibi kullandıklarına şahit olduk. Ancak genellikle gelecek zaman yerine geniş zamanın kullanıldığını canlı olarak duymuştuk.

Tablo 3.17. Gelecek zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Gel-	Sor-
Men	Geleceğtîm	Soracağtım
Sen	Geleceğtîy	Soracağtıy
O	Geleceğtî	Soracağtı
Bíz	Geleceğtîğ	Soracağtığ
Síz	Geleceğtîyíz	Soracağtıyız
Onnar	Geleceğtîler	soracağtılar

3.3.2.1.5. Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

Metinlerimizde yapı tespit edilmemiştir.

3.3.2.1.6. Gereklilik kipinin hikâyesi

Metinlerimizde bu yapı tespit edilmemiştir. Ancak bu yapı istek kipinin önüne *gere* veya *gerek* kelimelerinin getirilmesiyle oluşur.

3.3.2.1.7. İstek kipinin hikâyesi

Metinlerimizde yapı tespit edilmemiştir. Ancak Tuzhurmatu’da derleme yaptığımız sırada duyduğumuz halkın konuşmasından istek kipinin hikayesini Tablo 4.18 gibidir.

Tablo 3.18. *İstek kipinin hikâyesi çekimleri*

Şahıs ekleri	yér-	Al-
Men	yéreydím	Alaydım
Sen	yéreydíy	Alaydıy
O	yéreydí	Alaydı
Bíz	yéreydíġ	Alaydıġ
Síz	yéreydíyız	Alaydıyız
Onnar	yéreydíler	alaydılar

3.3.2.1.8. Şart kipinin hikâyesi

Tablo 3.19. *Şart kipinin hikâyesi çekimleri*

Şahıs ekleri	çih-
Men	Çihşaydım
Sen	Çihşaydıy
O	Çihşaydı
Bíz	Çihşaydıġ
Síz	Çihşaydıyız
Onnar	Çihşaydılar

kíye:rdíler (1.36), çihşaydıy (4.b.44), otırla:rdı (14.c.1), başla:rdı (14.c.3), qorhırdı (14.c.14), ge:lírdí (13.a.6), tapmazdılar (13.a.7), aparırdılar (13.a.8), éderdíler (13.a.10), ossaydı (14.c.33), aparsaydı (13.b.5).

Hikâye kipinde çekimlerin bütünü bulunmadığı için; derlediğimiz kelimelerin çekimlerini, derleme sırasında duyduğumuz konuşmalara göre yapmaktayız.

3.3.2.2. Rivayet

Irak Türkmen Türkçesinde rivayetin; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart, istek ve gereklilik kipleri nadiren kullanılır. Derlediğimiz metinlerde de bu yapılarla karşılaşmadık. Bu metinlerde sadece rivayetin 3. teklik ve çokluk geniş zamanına rastlamaktayız.

Olma:zıymış (2.b.5), o:hurmuş, ça:gırmış (3.d.14), gide:rmış (12.56), gömermişler (14.c.53).

3.3.2.3. Şart

Tablo 3.20. Şart kipinin çekimleri

Aldıysa	Görülen geçmiş zamanın şartı
Almışsa / alpsa	Öğrenilen geçmiş zamanın şartı
Alırsa	Şimdiki zamanın şartı
Alsa - alarsa	Geniş zamanın şartı
alacağsa	Gelecek zamanın şartı

alma:dıysa (1.29), ge:lİRse (1.49), giderse (7.a.35), dönersey (7.a.26).

3.4. Olumsuzluk

-İsim soylu yüklemelerde olumsuzluk

Tuzhurmatu ağzında isim soylu yüklemeleri olumsuz yapmak için “değil” ile aynı kökten gelen dö:gİ ve de:gİ kullanılır.

-Fiil soylu yüklemelerde olumsuzluk

Fiillerin olumsuzluk durumunda genel olarak -mA- kullanılır; ancak kimi ses olaylarından dolayı ekin -mX- şekli de söz konusudur. Kiplere göre kullanım ise şöyledir:

1. Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde -mA kullanılır
2. Şimdiki zaman ve gelecek zamanda -mX kullanılır.
3. Geniş zamanda -mA kullanılır ancak 3. teklik ve çoklukta -mAz kullanılır.

4. Öğrenilen geçmiş zamanın 1. teklik ve çoklukta *-mA* kullanılır. Diğer kişilerde ise *-mX* kullanılır.
5. Emir kipinin 1. teklik ve çoklukta *-mX* kullanılır. Diğer kişilerde ise *-mA* kullanılır.

3.5. Fiilimsiler

3.5.1. İsim fiil ekleri

-mAḡ

‘Erebleştirmeḡ (3.e.16), öldürülmeḡ, kaçirtma:ḡ (3.e.26), bezenme:ḡ (5.a.4), kalmaḡ (6.a.19), déme:ḡ (7.b.2), o:hımaḡ (9.b.18).

-Xş

ge:lîş, gé:dîş (metin dışı örnekler).

3.5.2. Sıfat fiil ekleri

Tuzhurmatu ağzında bulunan sıfat fiil ekleri şunlardır:

-An

vére:niydí (3.d.13), sepen (3.d.35), yazanlar (3.e.19), bilene (3.i.1), olmayannan (4.b.1), gelen (5.a.2).

-DIḡ

Tuzhurmatu ağzında bu ek iyelik ekleri ile birlikte gelmektedir.

ge:ldíḡ (7.a.20), dédíḡım (3.a.21).

-AcAḡ

geleceğlerden (1.a.51)

-mXş

koḥmuş, görmemiş (metin dışı örnekler)

3.5.3. Zarf fiil ekleri

-ken

diyerken (7.b.15), çıḥardarken (11.c.6), gele:rken (11.e.8)

-AnI

Bu ek Türkiye Türkçesindeki *-alı*, *-eli* ekinin *l > n* değişimine uğrayan şeklidir.

düşe:ní (3.e.30), gide:ní (14.c.15).

-mAdAn

gécmeden (11.e.9), gé:tmeden (14.b.4).

-XncA

a:tıncalar (7.b.5), olmuýınca (12.a.8).

-DIġcA

yérídígce (14.b.6)

-a....-a, -e..-e

séýíne séýíne (5.c.10)

-r...-mAz

baĥar baĥmaz, ge:lí gelmez (metin dışı örnek).

-AndA

Irak Türkmen Türkçesine mahsus olan bu ek Tuzhurmatu ağzında *iken* ya da *dıġında* ekinin işlevini görmektedir.

gécende (3.b.2), aparanda (11.a.24), gidende (12.54), kúllanandaġ (7.a.19).

Irak Türkmen Türkçesine mahsus olan *DXġ* + *iyelik eki* + *birley* ile yapılan zarf fiil eki:

étтіġiy birley (14.a.10) olduġı birlí (14.a.12)

Aynı anlama gelen bir başka zarf fiil eki ise *mAġ* + *iyelik eki* + *DAn* ile yapılmaktadır.

Éttíġíyden, geldíġíyden (metin dışı örnekler).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

1. Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz 14 ünlü vardır. (a, e, é, ı, i, í, ĩ, o, ö, ò, u, ı, ü, û).
2. /i/ ve /ö/ gibi ünlüler sadece birkaç kelimedede tespit edilmiştir. /ö/ ünlüsü sadece *gözel* kelimesinde görünmektedir. /i/ ünlüsü ise *ikki* ve *kız* kelimelerinde karşımıza çıkmaktadır.
3. /ı/ ve /û/ ünlüleri ikinci hece ve sonrasında bulunur. Bunun sebebi ise Irak Türkmen Türkçesinin küçük ünlü uyumunda, ikinci heceden sonra düzleşme göstermesinden kaynaklanır. İkinci hecede yuvarlak ile düzleşme arasında olan /ı/ ve /û/ seslerinden sonra tam düzleşmeyi görürüz.
4. Tuzhurmatu ağzında /i/ sesi sadece birinci hecede bulunmaktadır. İkinci hece ve sonrasında genellikle /ĩ/ (sakin) sesi görmekteyiz.
5. /ĩ/ sesi ilk hecede bulunamaz, genellikle ikinci heceden sonra bulunur.
6. Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz 32 ünsüz vardır. Bu ünsüzlerin bir kısmı Arapçadan Türkmen Türkçesine girmiştir.
7. Arapçadan Irak Türkmen Türkçesine giren ünsüzler şunlardır: (' - ع), (ğ - غ), (z - ذ), (ž - ظ), (z - ض), (ħ - ح), (š - ث), (' - ء).
8. Irak'ta eğitim dili Arapça olarak, Araplar ile yaşadıkları için Arapça harflerini bir Arap gibi teleffuz etmektedirler. Ancak Türkçe konuşulduğunda genellikle Türkçe kurallarına uyarak telaffuz edilir.
9. Peltek /s/ ث sesi; /s/ ya da /t/ telaffuz edilir.
10. ض ve ذ sesleri /z/ telaffuz edilir.
11. Ancak ع, غ, ح ve ء sesleri değişiklik yapmadan Arapça'da olduğu gibi telaffuz edilir.
12. Kalın /k/ ق sesi ise Türk dünyasının birçok bölgesinde kalın telaffuz edildiği için Arapça'dan Türkmen Türkçesine girmediğini düşünmekteyiz.
13. /v/ sesi Arapça'da و İngilizce'de w gibi telaffuz edilir.
14. Türkçe'de olan /ğ/ sesi, Tuzhurmatu ağzında /ğ/ olarak telaffuz edilir.

15. Genellikle *-mAz* olumsuz eki ve /s/ ile biten kelimelerin sonu /z – s/ arasında bir ses olarak /ž/ telaffuz edilir.
16. Tuzhurmatu ağzında genellikle kelimenin sonundaki /p/ ve /b/ sesleri, ikisinin arası bir ses olan /b/ sesine dönüşür.
17. Tuzhurmatu ağzında kalın /k/ ile biten kelimeler genellikle /h/ sesine dönüşür. Ancak *-Ak* emir 1. çokluk kişide ve *-mAk* mastar eklerinde /k/ sesi; /h - ğ/ arasında olan /g/ sesine dönüşmektedir.
18. Kalın /k/ ق sesi genellikle ilk hecede olarak, nadiren kelimenin sonunda bulunur.
19. Tuzhurmatu ağzında pek çok sebeplerden dolayı ünlü uzamasına rastlamaktayız. İlk hecede uzunluklar genellikle arkaıktır. İkinci hecedeki uzunluklar genel olarak çekim ekleri aldıklarında oluşur. Üçüncü hecede ise vurgu yapmak içindir. Ancak Arapça'dan giren kelimelerin her yerinde uzunluğa rastlayabiliriz. Yer yer ünlü düşmesinden de ünlü uzamasına rastlayabiliriz.
20. Ünlü kısalması ise Türkçe asıllı olan sadece *dede* ve *nene* olarak iki kelimedede rastlamaktayız. Ancak Tuzhurmatu ağzına giren bazı yabancı kelimelerde de kısalma görülür.
21. Tuzhurmatu ağzında ünlü türemesi genellikle hecelelemeye uyması için türetilmektedir.
22. Ünlü düşmesi; genellikle 1. çokluk kişide yardımcı /i/ sesi düşer ve 3. çokluk kişi isim hâl ekleri aldıklarında da /i/ sesi düşer. Bir diğer düşme olayı ise kelimenin ekfiil *-idi* aldığı zaman ekin ilk /i/ sesi düşmektedir. *Bura* ve *Ora* işaret zamirleri isim hâl ekleri aldıkları zaman orta hecedeki /a/ ve /e/ sesleri de düşmektedir.
23. Tuzhurmatu ağzının karakteristik özelliklerden biri *için* edatı her zaman arkasındaki kelime ile birleşmektedir. Bu birleşmenin sonucu *için* edatının /i/ sesi düşerek *çin* olarak kelime ile kaynaşır.
24. Tuzhurmatu ağzı ve Irak Türkmen Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri kapalı /é/ sesini muhafaza etmeleridir. Yer yer bazı seslerin bile kapalı /é/ ile nöbetleşmesi görülür.
25. Tuzhurmatu ağzında yuvarlaklaşma olayı çok az kelimedede görülür.
26. Tuzhurmatu ağzının karakteristik özelliklerinden biri ikinci heceden sonra düzleşmesidir. Ancak yer yer düzleşme Türkçe asıllı ve yabancı kelimelerde de ilk, orta ve son hece olarak kelimenin her yerinde görülür.

27. Tuzhurmatu ağzında büyük ünlü uyumu güçlü bir şekilde görülmektedir. Zaman zaman Türkçe asıllı ya da alıntı kelimeleri uyuma sokmak için bazen incelleme bazen de kalınlaşma tespit edilmiştir.
28. Tuzhurmatu ağzında akıcı ünsüzden sonra patlayıcı ünsüz geldiği zaman, akıcı ünsüz düşmektedir. Bazen de /n/ sesinden sonra /r/ ve /l/ sesleri geldiği zaman /n/ sesi ya düşer ya da önündeki sesleri gerileyici benzeşme ile kendine benzetir.
29. Bir diğer karakteristik özellik ise bazı kelimelerde /y/ sesinin genellikle kelime başında düşmesidir.
30. Orta hecede genellikle çift ünsüzden kaçınmaktadır. Onun için Tuzhurmatu ağzında çift ünsüz yan yana geldiğinde birisi düşmektedir.
31. Tuzhurmatu ağzında alıntı kelimelerin genellikle /h/ sesi ile bitiyorsa düşer.
32. Tuzhurmatu ağzında fiiller /ı/, /i/, /u/, /ü/ ve /l/ ile bitiyorsa geniş zaman eki geldiği zaman ekin /r/ sesi düşmektedir.
33. Fiile –*dIr* ekfiil eklendiği zaman ekin /r/ sesi düşmektedir.
34. Yer yer kelimelerin tamlanan eki aldıkları zaman ekin son /n/ sesi düşmesi görünür.
35. Bazı belirsiz nedenlerden dolayı kelimenin ortasında /r/ ünsüzü türemektedir.
36. Tuzhurmatu ağzının ilginç özelliklerinden biri ise genel Türkçenin Arapça’da olan **ح** sesinin olmamasına rağmen zaman zaman /h/ sesinin /h/ sesine dönüşmesi görülür.
37. Zaman zaman iki harfin yakınlığı ve birbirine benzeşmesi için /l – n/, /r – l/ ve /s – z/ seslerinin yer değiştirmelerine rastlanmıştır.
38. Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasında kalmakla ötümlüleşen kelimeler, Tuzhurmatu ağzında genellikle kökten ötümlüdür.
39. Ötümsüzleşme olayı ise genellikle alıntı kelimelerde görünür.
40. Yer yer /t/ sesinin /d/ sesine dönüştüğü görülür. Bazen de /d/ sesi eskiliğini korumaktadır.
41. Tuzhurmatu ağzında Türkçe asıllı kelimelerde ikizleşme genellikle bazı sayılarda ve niteleme sıfatlarında tespit edilmiştir. Ancak Arapçada şeddeli kelimelerin de ikizleşmesi görünür.
42. *Su* kelimesinin *ussu* telaffuzu ise Tuzhurmatu ağzına özgü bir özelliktir.
43. Arapçadan Tuzhurmatu ağzına giren bazı şeddeli kelimelerin tekleşmesi vardır. Ancak araştırdığımız metinlerde bu tür kelimeler ile karşılaşmadık.

44. Yer yer /g/ ve /n/ seslerinin dudaksıllaşma olayından /v/ ve /m/ seslerine dönüştüğü görünür.
45. Tuzhurmatu ağzında sızıcılaşmanın en belirgin özelliği ise kalın /k/ sesinin /h/ sesine dönüştürmesidir. Bazen de /ç/ sesinin /ş/ sesine dönüşmesine rastlanır.
46. Hızlı konuşmak için bazı kelimelerde kaynaşma olayına rastlamaktayız. Ancak Tuzhurmatu'nun kritik özelliklerinden biri olan genellikle *için* edatı tek başına kullanılmayarak sonrasından gelen kelime ile kaynaşmaktadır.
47. Tuzhurmatu ağzında benzeşme olayına birçok yerde rastlamaktayız. İlerleyici benzeşme, genellikle kelime, /n/ sesi ile bitiyorsa çokluk eki aldığı zaman /l/ sesinin /n/ sesine dönüştüğünü görmekteyiz. Gerileyici benzeşme ise genellikle iki yerde görünür; birincisi, kelime /l/ sesi ile bitiyorsa ve emir teklik üçüncü kişi aldığı zaman /l/ sesinin /s/ sesine dönüştüğünü görürüz. İkincisi ise şimdiki ve geniş zamanın çokluk üçüncü kişide /r/ sesinin /l/ sesine dönüştüğünü görmekteyiz. Ancak defteller > defterler, günner > günler ve annadacağam > anlatacağım gibi kelimelerde de benzeşme olayı belirlenmiştir.
48. Tuzhurmatu ağzında şahıs zamirleri şunlardır, “men, sen, o, bíz, sız, olar – onnar”
49. İyelik ekleri şunlardır, “+Xm, +Iy, +Xs, +ImXz, +XyIz, +lArI”.
50. Tuzhurmatu ağzının karakteristik ve en belirgin özelliklerinden biri ise iyelik ve şahıs eklerinin ikinci teklik ve çokluk kişilerinde *Y* kullanılmalarıdır.
51. Tuzhurmatu ağzında çokluk eki *-lAr'dır*. Ancak kelime /n/ sesi ile biterse ilerleyici benzeşme sonucu *-nAr* olur.
52. Irak Türkmen Türkçesinin genelinde soru eki bulunmamaktadır. Ton ve vurgu ile soru sorulur.
53. Tuzhurmatu ağzında ünlü ile biten isimlere belirtme eki eklendiğinde /n/ yardımcı ses kullanılır.
54. *-AkA* eki ise Irak Türkmen Türkçesinin tipik eklerinden biridir. Farklı fonksiyonlarda önümüze çıkmaktadır. Birinci fonksiyonu ise önceden hakkında konuşulmuş bir nesneye eklenir. İngilizce ile karşılaştırsak (the) anlamı verir, Arapça ile karşılaştırsak (o) işaret zamiri anlamına gelir. Bir diğer fonksiyonu ise tanınmayan çocuğa sevgi hitabı şeklinde kullanılır.
55. Tuzhurmatu ağzında yönelme ve bulunma ekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

56. +*DAn* olan ayrılma eki; isim /n/ ve /m/ sesleri ile biterse ilerleyici benzeşme sonucu +*nAn* kullanılır.
57. Eşitlik eki +*cA* olarak kullanılır. Araştırdığımız metinlerde ve Tuzhurmatu'da duyduğumuz konuşmalardan sert ünlüyle biten kelimelerde +*çA* bulunmamaktadır.
58. Vasıta eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi değildir, *ile* edatının yerini +*DAn* eki almıştır. Ancak kelime /n/ ve /m/ sesleri ile biterse benzeşme sonucu +*nAn* ekine dönüşmektedir.
59. Yön gösterme eki ise sadece kalıplaşmış kelimelerde görülmektedir.
60. Tuzhurmatu ağzında şahıs ekleri üçe ayrılır: Zamir soylu, iyelik soylu ve emir kipinde kullanılan iyelik ekleri.
61. Görülen geçmiş zaman Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi –*DX* şeklindedir.
62. Öğrenilen geçmiş zaman eki 2. ve 3. kişilerde –*Xb* şeklindedir. Zaman zaman 3. çokluk ve teklikte –*XbtX* kullanılır, 1. çokluk ve teklik kişilerde ise –*mXş* şeklindedir. Tuzhurmatu ağzında ikinci heceden sonra düzelme görüldüğü için, öğrenilen geçmiş zaman ekinin ya yarı yuvarlak ya da tam düz eki olur.
63. Geniş zaman eki –*Ar* olmak üzere, 2. teklik ve çoklukta /r/ sesi düşerek sadece –*e* eklenir. Ancak 3. çoklukta gerileyici benzeşme sonucu ek –*AllAr* olur. Fiil /n/, /l/, /r/ sesleriyle biterse 1. teklik fiilin son harfi tekrarlanarak kişi eki eklenir ancak fiilin tek heceli geniş ve yuvarlak ise genellikle 3. teklik kişide geniş zaman eki –*X* olur.
64. Irak Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman sorunlu bir ek sayılabilir. Tuzhurmatu ağzında şimdiki zaman eki 1. teklik ve çokluk kişilerde –*Xr* şeklindedir. Genellikle fiil /r/ sesi ile biterse 3. teklik, 1. teklik ve çoklukta /X/ sesi çok hafif telaffuz edilerek zamanla düşeceğini düşünmekteyiz. 2. teklik ve çokluk kişilerde ise ek –*X* şeklindedir. 3. teklik kişide ek –*XrI* şeklinde olarak 3. çoklukta gerileyici benzeşme sonucu ek –*XllAr* şeklinde olur. Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi fiil /a/ ve /e/ sesleri ile biterse şimdiki zaman eki geldiği zaman /a/ ve /e/ sesleri daralır.
65. Gelecek zaman eki –*AcAg'dır*. Ancak genellikle gelecek zamanı ifade etmek için geniş zaman kullanılır.
66. Tasarlama kipinin şart eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –*sA*'dır.

67. Tuzhurmatu ağzında gereklilik eki yoktur. Ancak gereklilik anlamını veren istek kipinin önüne *gere* edatı gelerek belirlenmektedir. Vurgu yapmak için de *gerek* kullanılır.
68. Emir kipi'nde 2. Teklik kişi ek almadan diğer kişilere sadece şahıs eki eklenir. Ancak 3. çokluk kişide ise ilerleyici benzeşme sonucu *-XnnAr* şeklindedir. Irak Türkmen Türkçesinin emir kipindeki bir diğer özelliği ise 2. teklik kişide vurgu amaçlı *-GXnAn* kullanılır. 1. Çokluk kişide ise yer yer *-Ağ* ekinin üzerine *-In* eki eklenir.
69. Birleşik zamanlarda, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi *-mXş* şeklindedir.
70. Şimdiki zamanın hikâyesi *Xr + dI + kişi eki* şeklinde kullanılır.
71. Geniş zamanın hikâyesi *Ar + dI + kişi eki* şeklinde kullanılır.
72. Tuzhurmatu ağzında genellikle gelecek zaman yerin geniş zaman kullanılır. Nadiren gelecek zaman ve gelecek zamanın hikâyesi görülür.
73. Tuzhurmatu ağzında istek eki bulunmamaktadır. Ancak istek kipinin hikâyesine metinlerde karşımıza çıkmasada Tuzhurmatu'da halkın konuşmasından var olduğunu duymuştuk.
74. Şart kipinin hikâyesi ise Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.
75. Tuzhurmatu ağzında görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart, istek ve gereklilik kiplerinin rivayeti konuşmalarda bulunmamaktadır. Sadece geniş zamanın rivayeti tespit edilmiştir.
76. İsimlerin imek fiili aldıkları zaman ekin ilk /i/ sesi /y/ sesine dönüştüğü görülür.
77. Tuzhurmatu ağzında *sele* ve *éyle* fiilleri sadece emir 2. teklik ve çokluk kişilerde kullanılır. Diğer kişilerde ise *sele-* fiilinin yerine *de-* fiili, *éyle-* fiilinin yerine *et-* fiili kullanılır. Ancak yer yer Türkmen Türkçesinde *eyle-* fiili *ne* soru zamiri ile kullanıldığını da konuşmalarda duymuştuk. Örneğin: *neylediý (neynediý), neylisey (neynisey)*.
78. *-gınan* eki bir konuda vurgu yapmak için kullanılmaktadır.
79. Tuzhurmatu ağzında cümleyi ve anlamı pekiştirmek içi ikilemelere pek çok rastlamaktayız. (3.d.3.) ineg mineg, (3.e.4.) 'eşş meşek, (5.a.3.) salon malon, (5.c.3.) pilay milay, (12.58.) hile mile, (14.c.12) patlama matlama

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. METİNLER

1. Ahmet Zeynülâbdin

Doğum yeri ve tarihi: 1978 Tuzhurmatu

Cinsiyet: Erkek

Meslek: Okul Müdürü

a. Türkmen Eğitimi ve Eğitim Hayatı

Néce diyer bu alanmıza geçtiğimiz zamanı konuşacağıň kardaş bíz doğrudan
2 şaddam rejimí zamanında bíz mektebe ya:zıldıg o zamanlar o:huduğ şaddam
zamanı bíz o:hudu:ğ mekteble:rmızı bitirdiğ tamam ettiğ lâ:kin bíz o zaman bilísen
4 ibtide:'iyye zama:nı ilk o:kul zama:nı oşşun ay mesele diyeğ ibtide:'i zamanı
oşşun mıtavastaya geçtiğ mıtavastanı da bitirdiğ burda do:ğrudan bíz 'eskerliğ
6 üzünnen 'eskerliğ üzünnen bir yer seçtiğ ki bíz 'eskerliğden birez ira:ğ etsín çükú
o zaman 'eskerliğ çoğ bir a:gır bir şe:yiydí çoğ kimselermiş keybettiğ onda şehid
8 yé:rdiğ özle:rín fe o:nıyçın biz do:ğrudan mehhed 'i'de:dıl mü'elliminí sé:çtiğ
me'hed 'é'de:dıl mü'elliminín seçme:gmızın de ama:cı o beş illiğdí dediğ burdan
10 beş ile keder dünya nolú nolmaz állah ya rabbi beke bu zulımı ka:ldırı üstümüzden
halaş ollıg bu mâvzu'dan lâ:kín bilme:diğ zulüm he dayam é:dirí bízimnen işte
12 bíz do:ğrudan gettiğ gétme:diğ men bilnisbe ö:zím gettim ola:ştım néce diyer
Tikrit yerinde o:humağa dohsan ücte bíz haşar zamanına girmiştiğ kıyét dö:güşü
14 olduğı şaddamnan 'iraqtan kıyét mâvzu'u oldu çoğ bir çetin günler gö:rdüğ o
zaman ye'in çoğ da:rlıglar çe:ktiğ para mâvzu'u maddi mâvzu' çoğ mülle:tín halı
16 düşkünüydi é bíz doğrudan üç dörd üç karda:şıydıg bir ba:cı o mehel her birimiz bir
terefte o:hurdıg ye'ní günler çoğ zehmet gecti o mekte:bi bitirdiğimiz zaman
18 doğrudan te'in düşünmürdiğ te'in yo:htı çükú te'in o mehel bir dene te'in olşa:ydı
üç binnar bir-ra:tıbden hiç bir haya:t geçme:ziydí men do:ğrudan o zaman hakat
20 haya:tım ye'ní men kıssaca annadacağam sene men onda doğrudan bir fetre burda
şeyde işle:dím 'elvede işle:dím ke:tıb diyim burda 'elve:ní bitirdim bitirme:mışem
21 hele dayam é:direm mekte:bíme 'utlalar zama:nında gellem burda işlerem onnan

şora bir teksî aldım bir fetre de bir teksîçilîğ éttîm Hürmatı içinde de:hîl
22 Hürmatı'nın obala:rna gide:rdîğ gözel gözel obalarmız burda adla:rın bir bês
ondanasın sayabillem mesele diyeğ Hâşadarlısı oşşun ay Kö:kûzû oşşun ay
24 Kerenazı oşşun Çardağlısı oşşun Bîra:yçılı oşşun bu öz obalarmızdı bîzîm buların
Yé:ngícî oşşun bulara gide:rdîğ kîra bir başıt kîra ala:rdîğ haya:tmızı bunıdan
26 yürüttûğ ye'nî onnan şora da do:ğrudan işte şaddam gé:ttî bı dönem ye:ngî dönem
ge:ldî ébû ye:ngî dönem bîrez te'in meyzu'una ba:hıtîğ önem-yé:rrî işler néce diyer
28 ba:hıtîğ iş müstekbele dö:ndû hâkatmızın so:nuna gelseğ ye'nî şahada çok
muhimdî bağ insan şahada alma:dıysa bîr aççığda ka:lı tamam sen günüy apa:rısay
30 yola bir yere kederdî o gün ihtimalen bir gün bağ indî ye'nî te'in olmiyan ba:hîsen
bîraz zorluğ çe:kîrî her gelen düşûb te'inîn ya:yına te'in bîz o zaman elmîzde bir
32 şahada ya:rıydı o şahadanı hemen tef'ile gé:çirttîğ eyel âllâh atandîğ o mehel
rehmetlî bîzîm âllâ 'ef étsîn 'Eli He:şîm Muhtaroğlû zama:nı burda dırasa
34 Tukmanıya açıldı mektebler dırasa Turkmanıya bilme:zdîler Turkmanca
o:humağ yo:hıydı mekteblerde tâb'en şaddam zamanında o mehelden de çok
36 kîye:rdîler bu mayzû'a mecâl hiç yérmeziydî é bu dönem oldû bîzîm ye'nî yasada
hette destürde bîz hek kaza:ndîğ bîz çoğluğ bir yerde édebillîğ öz dilmîzî o:huyağ
38 yazağın fe o:nun şé:yînde âllâ 'ümrün uzun étsîn 'Eli He:şîm Muhtaroğlû ye o
zamanda Heyder Reşid Kaşşaboğlû 'eynen eytîm şé:yînde burda Cephe:nîn
40 şé:yînde eytîm bö:lümünde:ydî fe o zaman bîzler e:ng birîncî gırub Türkmanca
burda deyre:sîne girdî:ğ kursuna girdî:ğ o deyrede bîz birîncî cem'e:tiydîğ
42 kıhtânâya ya:hınyıdîğ o zaman bîz te'ine gé:çtîğ ki bin bêshte o günnen de bu güne
işte öz memleketmîzî içinde Tükmanca de:rsî yé:rrîğ bîz öz uşağlarmıza
44 Türkmanca ana dilîn a:lıştırırîğ özle:rîne ikki il üç ki il üç ile girdîm men müdillîğe
şéy oldum indî men Ye:fi' mekte:bînîn müdirîyem fe burda olan arhdaşlarmız da
46 bîzîm kardaşlarmızdılar bir uttuz beş kırh ciya:rında hey'e te'limiye yar Ye:fi'
mekte:bînîn şé:yînde kâ:dîrînde dörd yüz kusur telebe:mîz yar hemdolsun âllâha
48 işte gözel bir şikilde bu uşağları ço:cukla:rı néce diyer müstekbellerînî elden gelen
néce diyer elden ne keder ge:lîrse bîzîm cafamızı ko:yırîğ bula:rın şé:yînde
50 inşallah bula:r da müstekbelle:rî parlağ o:lû bu gelen nesiller inşalla bu
geleceğlerden istîfada édeller ve inşalla sîz de başarlâ direm sene mofaşsan
inşalla sağ olasan yar olasan.

2. Ayhan Reşit

Doğum yeri ve Tarihi: 1967 Tuzhurmatu

Meslek: Müdür yardımcısı

Cinsiyet: Kadın

a. Ata Sözleri

“A:ltım kéçe üstüm kéçe ge:ldím héçe gétím héçe”

- 2 ye‘nî altım kéçe ö:zî kéçe ne:dî ye‘nî bir enge ye‘nî degersîz bir şé:ydî tamam fe
a:ltım kéçe ye‘nî ‘eynen fekkîr ge:ldím üstüm de ‘eynen kéçe geldím héçe
4 haya:tımnan bir şey istîfa:da étme:dím o bîrsî de var ye‘nî kuvatlîdı var diyer
şeyîn
6 “leçeglinîn leçegî ö:zi bilse leçeg leçeglinîn leçe:gî do:lû ya:ştı ye‘nî arıadın
henin o:lû arıad arıad her ya:hıt henîn‘tî ço:htı arıadın kûrşağlının kûrşagı do:lû
8 daştı kûrşag ye‘nî erke:gîn do:lîr da:ştı neyçîn üre:gî keyyîm o:lû daha diyer
“kîz yalan oğlan yalan ‘ümrûme düştü tanan”
10 ye‘nî hepsî yala:ndı ye‘nî kîz besle:dím oğlan besle:dím he n‘ne diyîrî hepsî nene
n‘nele:rîn dilînne:ndî hakatlar ye‘în bular hepsî nene nînne nemîn şé:yînnen
12 almışa:m buları sözle:rî diyer
“tužbağa ka:bğınnan çıhtı ka:bğın begenme:dî ” ye‘nî n‘neden ö:zî o:lûb nene
14 do:ğûb ö:zîn onnan şora bukerem uşa:g kaħa:r nene baba:nı begenme:ž ye‘în
nenesînî begenmež bular buna ye‘nî dele:let éder daha çoħ var bes indî fikrîme
16 gelenler keder.

b. Nohut Hikâyesi

- Ye‘nî bir ‘e:ilemîz ka:hıtı né:ttî şey éde:rdî ye‘în bele parça parça ya:dımda ka:lîb
2 ö:zînnen o ye‘nî ‘ekliyeteye göre inanca göre o ya:hıt néce inanmağla:rına göre üz
şey niyetle:rî üstüne:ydîler beşerler o zamanda kaħar géce şey éder no:hıt ibîdî
4 sebbeħ bir kaħ no:hıt ibîdî géce seper ö:zîn sebbeħ kaħar baħar bular hapsî uşağ
o:lûb he ye‘nî indî ne:dî uşa:gı olma:zıymış bele diyîbler hepsî év uşağ baħar
6 uşağ doğar é bunca uşa:gı né:tsîn kaħar hepsîn ö:ldürü bîrte:gî saħla:nı fe o néder
kaħar diyer baħ né:ttîm men ha:psın öldürdüm uşağ kalma:dı menîmçîn bir teg
8 kaħar şé:yîn altınnan sanduķ ya:rıymış evel sandıķça diye:rîğ ö:zîne onun
altınnan çıħar diyer néne men kalmışam diyer eyyîdî diyer nédîm diyer apar ala
10 yeme:gî apar babay şeyde çölde işlîrî he apar bunı babayçın da kaħar mıçkana
no:hıttı işte gider ‘ekkîl işte uşağ ‘eklî ye‘nî uşa:gın ‘eklîne nece girrî şeyle:rî

- 12 ھاكاتلا:رى بۇ دا اپا:رى شەي بابا:سى ئىللىرى دىيەر بابا مەن گەلدىم ئوڭا اھتا:رى بۇڭا
اھتا:رى كىمىسە يول سەس يار كىمىسە يولدى دىيەر ئوتتا مەن بۇردايم داھا ئىشە بۇنىڭ
14 ئۈستۈنە بۇنكا يا:دىمدا ھا:لىڭ گىدەر گۈندە باباسىڭنىڭ يەمەڭ اپا:رى بىلمەم يە'نى
بەلە ھوش شەيلى:ردى بۇنكادى بۇنىڭ بۇنكاسى ھا:لىڭ يا:دىمدا داھا شەي ئىدەبىلمەيمەن.

3. Haydar Mehmet

Doğum yeri ve Tarihi: 1975 tuzhurmatu

Meslek: Öğretmen

Cinsiyet: Erkek

a. Bayram – Mursa Ali Dağı

- Duz'da Duz'ın dağına Mursa 'E:lı dağı diye:rg biz kereul dağ diyeller ö:zine
2 Mursa 'E:lı dağı diyeller ö:zine bu terefe orda Fatma nene ke:mışlığı var bular
Duz'ın yerler Duz'ın dağında Mursa 'E:lı dağında ne var şey var makam var
4 makam diyendeğ kümbet ye:şıl kümbet var ö:zinde me:nim kocam göz a:çib
Mursa 'E:lı'ni bele görübtü kocam kocam da bin daqquz yüz meye:lıdıldı bele
6 görüb ö:zin he bele görmüşü ö:zin fe ye'ni miraz yeren bir ye:rdi bir z'yrat
eyvel giderdig beyramda biz beyram oşsaydı 'elem şeye gide:rdi ikinci gün
8 birinci gün hiç diye:ğ etrefe gide:rdi oyza bıyza gide:rdi dost ehbe:biye ikinci
gün İmam Eħmed'e giderdig üçüncü gün Mursa 'E:liye giderdig 'e:lem çıha:rdı
10 dağ üstüne:di meycüttü ye:ri zeyrat ederdi ö:zin fe bunu ikki bin ücte
irhabiler infisaliler yıhtılar ö:zin partlattılar ö:zin partlattılar ö:zin Türkman'a
12 'ayid olduğına Duzlayılara 'ayid olduğına yıhtılar ö:zin onnan eyvel yo'
şaddam zamanı cesh cesh 'ira:ki burda bir za:bit ya:rıydı yıhtı ö:zin ki bin ücten
14 yıhtı ö:zin yıhtı ö:zin 'eleses burda kaçahçı saħla:nırı bilmem ne saħla:nırı
yıhtılar ö:zin fe yıhtılar ö:zini allâ te'ele koyma:di ye'ni adamaħa bir süreden
16 bir he:dise oldu noldu ye'ni heħķi aldı ö:zinnen getti ikki bin ücten şora eħe:li
millet ka:htı Duzlayılar dediler bunu yapa:gın yaptılar ö:zin işte bilisey
18 zehmetligten dağ üstüne sayara çılmaħ bir şey çılmaħ sözüm yabana
heyvenattan çıha:rdırdılar ö:zin kerbiçleri yuħarı yaptılar ö:zin yaptılar
20 bitirdiler ö:zin iffiteħ ettiiler ö:zin iffiteħi günü şer şattılar ye'in burda iffiteħ
eden millete gece:sı partlattılar ö:zin gecesi partlattılar ö:zin dedigim teki irhabi

22 infişaliler partlattılar ö:zín işte indí o zamannan ka:lıb bele bes işte he zuruf
daha bilmem ha zaman yapallar ö:zín yapmazlar bes meycüttü yé:rí Murse 'Eli
24 dağı.

b. Neden Mursa Ali Dağı?

Murse 'Eli dağı ö:zí he imam 'E:lí'ye ba:ğlıdı salam ossun imam 'E:lí'ye
2 ba:ğlıdı bir diyeller imam 'E:lí bürdan ge:líb geçende namaz kılıbtı bir kısmí
diyírí imam 'E:lí ola:şmıyıb bura öbür kısmí diyelle Nahrayan dö:güşinde
4 terefe yaħla:şıb gelíb bura ikkí 'eşre:tín ara yérinde bir dö:güş olup ge:líb
hellé:díb özeriyçín çıhıb yuħarda şey kılıbtı sücde şükür kılıbtı bu şíkıl diyeller
6 ö:zí bıldı imam 'E:lí bes bir'ez kısm ne diyeller elmersâd el'e:li bele dö:gí
ħakat dö:gí teħri:ftí bí'ezí görrem bí'ez yérde yazırı cihet düşman ciheler
8 yazıllar díyírí elmarşad el 'â:li diyeller bına bele dö:gí ö:zí imam 'E:lí'ye ba:ğlı
bir yérdí 'ece imam 'E:lí olaşıb ay imam 'E:lí'nín uşağlarınnan birite:gí ola:şıb
10 a:dı 'Eliymış bürda kılıb muhim ye'ní bir bele ħe:diseke bıldı mením kocam
bin daħkuz yüzde göz a:çıb buní bele görümiş ye'ín yüz on sekkízz ildí bunan
eyvel ebeleymiş bura babamnan eyvel.

c. Fatma Nene Kamışlığı

Fatma nene ħe:mışlığı diyeller ö:zîne Fatma nene tendírlíğı Fatma nene
2 ħe:mışlığı ye'ní tendír var ö:zinde va:rıymış ö:zinde ħe:mışlığ va:rıymış ö:zinde
men hemen olaşmamışam ö:zîne doğrıdan çünkí bilisey bu e:ħır e:ħırde
4 'ümrümüz çoħ böyük dö:gí cés e:linde:ydí césden şora péşmerge a:ldı ö:zín
onıyçın yaħlaşabilmeziydíg ö:zîne bes ħakatlara göre fe indí gidebillíg
6 ħeşde:líndedí indí maşalla ħepsí ħeşíd Turkmani e:linde:dí er yé:rí var ö:zinde
kyeler şey var ye'ní Fatma neneye 'e:yít bir sé:ydí bes Fatma nene işte salam
8 oşşın ye'ín çoħtan yefat gidebilmezdiğ o terefe daha işte démírem sene imamların
uşağlarınnadı karamatlı bir kimselerdíler bürda va:rıymışlar Duz'dadı 'eynen
10 dağdadı ħo:tırcanı dedím sene 'eyní bukerem bissey dağın yasınnan ortasınan
şey geçer çay geçer Akşu çayı Akşunu gene işte:díler teħrif étsínner bes
12 édebilmedíler ö:zín dağı ikkiye bö:lübtü Akşu çayı bunnan işte eyvel indí de hele

yar ye'ní arhına géde:rdíler Başamlı Yéngíce Duz E:mírlí Çardağlı Bırayçı
14 kerenaz bu köyler hapsi bunnan ussu bağ bostan fellehetlíglerí he nın üstüneydí
bes indí ehir fetre meşru' ge:ldí meşru' rey Kérkuk dé:dler ö:zîne ihmél oldu
16 arhlar ihmál oldu.

d. Tuzhurmatu'da Ünlü Şahsiyetler

Duz'un te:rihí ö:zíy bissey e:skí bir te:rihí yar yüzlerce binlerce yıl Duz'un te:rihí
2 uzındı fe men sele:şírím seníyçín tekríben meselen bunnan yüz yüz ellí il eyelí
Duz'un eng biríncí şeyí ye'ín bize bele ola:şıb mulla Se:líh ya:rıydı mulla Se:líh
4 bir ağa te:kí sayıla:rdı burda ay ye'ín diye:gín he:kím medení te:kín sayıla:rdı
burda ay ağa te:kíniydí ohub yazarlı bir ada:mıydı ye'ín diyebillem sene ohub
6 yazar eng biríncí to:hımunı o e:kíh Duz'da mulla Se:líh Kuşçu diyelle ö:zîne
bunun yefa:tı ha zama:ndı bin daqquz yüzde bin daqquz yüzde adam yefat é:debtí
8 indí hele türbesí ka:lıhtı meycüttí böyük türbelígte adamlar üstüne sele:şírem
seníy Duz'ın şahsıyetlerí üstüne olan gün mulla Se:líh olan gün yefat éden gün
10 neneden me:ním kocam diyeğ nene:mín babası haya:ta ge:líbtí 'Elníye Merden
a:dı Merden'dí 'Elníye Merden diyelle ö:zne aşılđa ö:zú Musul
12 Türkmanlarınandı bes ama şeydí düşübtüler bura me:ním kocamdı 'Elníye
Merden azan vére:niydí éyyelen ö:zí bir çağırçı ada:mıymış ye'ín bissey
14 gençlígínde çağırçıymış éyyí bir makam o:hırmış me'níler ça:ğırarmış fe zaman
gécťígtén şora işte dö:nüb díyanata azana ye'ní 'Elíye Merden désey Duz'da
16 tanıllar ö:zín hep 'elem tanır ö:zín o da birí bir şahşıyyettí 'eyní gene yafatı da
bin daqquz yüz dohşan birde géc'ındí 'eyní zamanda dédíğím adamlar
18 keseyetlíglerí ne:ydí he felehetlígíydí ço:hı felehetlíg yérde eke:rdíler işte
heyyanat besle:rdíler Duz'da bilísey bir zıra'i yér şa:yılı e:skíden çoğ bağlar
20 ya:rıydı Duz'da indí kalma:dı bağlar işte ço:hı kıt'a oldu Saddam mehe:lí çoğ
bağları düzle:díler istile éttíler ö:zín Duz'ın etrefí bir parça indí heliyyen yé:rdí
22 bağ diyebillem sene bağ çoğ az ka:lıh bağlar özne yér ço:htı burdan kağar
Yéngíceye burdan Şéhsayan oba:sına kağar bura Duz yérlerí diyeller ye Duz
24 şehble:rí de aslı Duz şehble:rí aslında hepsí Türkmandılar hepsí de yér
sehe:bídíler ye'ní Duz şehbí sen oşşay gerek seni yériy oşşın aslı Duz
26 şehbísey gere Türkman olasay gerek yériy de oşşın şert dö:ge ye'ní zıra:'i yér

oşşun ay bazarda ye'ní bir mülkiy oşşun ay ye'ní e:skí meħellelerde bir damıy
28 oşşun bu şertínnendí Duzlayılığın ye'ní başkalarına ihtírammız var tamam
meselen ge:líb geribdí o:turíb burda ona ihtírammız var o da 'eynı Duzlayı sayılı
30 bes ye'ní aşı bıdı eses gessey bu terefe Kö:küs yérle:rı diyeller özle:rıne burdan
cesírín cínübü tereffinnen kaħar burdan işte kö:küs Kafsalı yérler bular hepsí
32 Duzlayılara 'eytí gene dağ etegínnen dağ etegínnen ko:turca var buna ko:turca
yérle:rı diyeller ko:turca hepsí arħadaşlar bileller kime désey ko:turca bunda ussu
34 var me'den ussuyu bele siyan şıklı ussudu ama me'dendí daha ne me'de:nı var
ö:zinde bilmem a:dı ne:dí nişín ko:turca diyeller ö:zine bunda ko:turluğ sepen
36 ya:ħında géde:rdí bunda çime:rdí yeħe:rdíler ö:zín yeħe:rdíler ö:zínı bir kere ikki
kere eyyí ola:rdı indí le yezel meycüttí işte bes me'lesef etrefinde zıbıllıg tökeller
38 belediyenín nífiye:tí o:lubtı etrefí. işte daha neden konuşım se:niyçín

e. Okullar – Pazar - Aşiretler

Duz'un mekteblerí e:skí ya:ħıt işte néce diyer mektebler mulla é:yinde oħurdular
2 ħurda ħurda taťayvır é:ttí mekteb oldu üç mekteb dörd mekteb beş mekteb indí
maşalla mektebler ço:ħtılar. Baza:rınna ko:nısağ seniycín küçüg bazar ya:rıydı
4 böyüg bazar ya:rıydı içinde ħanlar ya:rıydı keyseríler ya:rıydı indí le yezâl
keyseríler meycuttular bes bo:ştı keyseríler indí tergtíler ħanlar ya:rıydı işte
6 ħanlar arpa buğda şatardılar kayın karbız şatıladı ö:zinde Bayat obalarınnan
gele:rdí bura bu etreften gele:rdí 'Ereb obalarınnan Kürd obalarınnan gele:rdí
8 bura şatıladı ħette bular kırħ elli il eyve:ldí gesse 'eşretlere 'eşretler ħapsí
herkéşen kırħ elli 'eşret var Duz'da ye'ín ço:ħı da Bayat'a döner çoħı hepi 'eşret
10 Türkmandılar ama ço:ħı Bayat'a döner bilísey Bayat ta eng bir böyük Türkman
'eşretídí işte indí bu e:ħir fetrelerde bir kısım ka:ħtı Bayat'ı 'Erebe döndermege
12 Bayat diyílle 'Erebdí Bayat 'Ereb dö:gu 'e:leme cihana hepsí bellídí Bayat'ın
Türkman olduğunı Bayat'ın kârânaz'dı Birayçılıdı E:mírlídí Baştamlıdı
14 Ħaşadarlıdı bular hepsí Bayat'a döneller Duz'un teħriben işte dé:dígím te:kí sene
ya:rı 'eşretlerí çoħı Bayat'a döner işte gö:rríg bir kısımı bu e:ħi:r eħi:rde Be'íz
16 zamanında mı'emírun oldu Bayat'ı 'Erebleştírmeg ve teħriben débillem sene
yarı be yarı 'Erebleştírdíler ö:zín ye indí le yezâl ço:ħı ye'ní bissey ħükmet

18 baħanda ‘Ereb kímín baħar bes indí ye‘nı bilínnı ye‘nı işte eyyí kimseler yar
şıħler yar yazanlar yar kâ:tıbler yar bildırlller ‘eleme.
20 Duz’da duzlağ yar dağda bir duzlağmız yar bu me‘mel duz me‘me:lídı ye duzun
bir kelimesı Duzħurmatu duzı ona ba:ğlı bir şe:ydı eng birinci duzdu mantıkada
22 me‘meldı işte çoħ iller indı daha bilmem işlırı işle:mırı bes bunnan eyvel işle:rdı
duzlağ yar duzı oyza yza gider Duz’un de kelimesı Duzħurmatı ‘eynen
24 ħurmalığ ta ço:ħıydı Duz’da démeme sene bağlar da ço:ħıydı kalma:dı tutlar
ço:ħıydı kalma:dı olar da kalma:dı fe işte bu eħir zamanda başmıza gelen
26 partlmalar öldürılme:ğ kaçırma:ğ işte bular bissey hapsı ye‘ın mantıka bir
böyük mu’a:maraydı Türkman olduğmızı yermızın başına yatmağ istırdılar
28 bellı etrefler fe Duz mılle:tı çoħ çe:ktı çoħ kere gün çekti fe hemdolsun işte bir
ikki ildı bir tekriben bir néce diyer bir nısbe ıstıkrar almışığ ħükmetın ko:hsı oldu
30 bırda. işte bızım de burda ki bin ücten de be:rı buyza ħükmet düşe:nı Cephemiz
yar bırda Türkman’ı temsil eden bir müessesemizdı bırda reħmetlı ‘Eli He:şım
32 ya:rıydı işte ‘Eli He:şım şehid olmasa işte başkanlar yar bırda hecı Heyşem gilı
yar bırda Türkman’ı néce diyer çoħ néce diyer işleri çoħ müşkilele:rı çoħ şeyle:rı
34 ħelliderler fe indı daha baħağ yerışmışığ bu güne keder daha yerıştığ allâ inşalla
eyyı günlere aparı bızı.

f. Duz’un Mahalleleri

Duz’un meħelleleri eyvelden Duz’un dörd meħellesı ya:rıydı Mılla Sefer,
2 Mıştafa Ağa, Orta Meħellesı, Çaķala Meħellesı dörd meħelleydı dördü de
Türkmanıydı dördünün de muħta:rı Türkmanıydı bu dörd meħelle ya:rıydı fe
4 ye‘nı dörd meħelleden başka bir şey yo:ħıydı indı şoradan meħelleler böyük oldu
hey ‘Eskeri çıhtı hey İmam ħüsén çıhtı bular bu şoradan bular da ‘eynen Türkman
6 meħelle:sıdıler obır meħellenın üstüne hey Aķsu ge:ldı İmam ħüsén meħelle:sı
geldı İmam Aħmed meħelle:sı geldı ayrı meħelleler de yar.

g. Tuzhurmaru’da Meslekler

eyvel feleħe:tiydı işte bir kısmı ticarette işle:rdı işte ħâyvânât besle:rdılar hem de
2 işle:rı yo:ħıydı e:skı zamanda diyeğın meselen ellilerde kırılarda şoradan kaçtı
şey olmağa ye‘nı mozaflar bazar ticâret oldu koyun kuzu beslerdıler ineg mineg

- 4 beslerdîler a bûlardı mesele indî de indî de ço:htı ye'nî deya:cîn var ba:lîğ
kuyuları var Duz'da ço:htı ba:lîğ hayuzları 'eynî zamanda işte koyun kuzu ineg
6 besleller deyâ:cîn var bûlar da var bes ama nîsbe:sî mîllete göre azaldı bissey ével
mîlletîn üç rûb'ü bû işte:ydî bes indî ye'nî kalmadı tekriben diyebillem sene
8 yüzde birî ikkîsî ancağ bû işte işlerî.

h. Şairler

- Duz'un eyyî şe'îrlerî var bilîsey hesen Görem rehmetlî, rehmetlî 'Eli Me'ru:f
2 bîr'ezî de kalıb Mehdî Çayıştı ye'nî hatırıma gelmez indî sayım senîyçîn özle:rîn
şe:'îr Duz bilîsey şe:'îrler yerîdî edebiyatçı ye:rîdî. vâllâ horyat bilmîrîm horyat,
4 horyat var şey üstunedî bele e:skî zamannan yadımda kalıb 'eşk meşk üstunedî
Duz-üsüne dö:gî derî
6 gülû gülden
göseddî gülû gülden
8 a:slı bağyan olmayan
ferkétmez gülû gülden

- 10 ba:htımın keresîne
kim bilî yara:sı ne
12 (naşîto) neynesîn
onun yara:sîne

i. Atasözleri

- “Bilene bir bilmeyene bin”
2 “At mine:nîndî don gire:nîndî”
“Soğanı yen kurtulı kı:bıgı yen tutulı”
4 “kazan dinginde:nî kabağın tapar”
“kızım direm ge:lînîm sen eşî”
6 Ço:htı yûden fazla billem bes hâtırıma gelmîrî

j. Askerlik Hatıraları

‘eskerlîg he ‘esker bin daqquz yüz doĝsan beşte me‘he:dî bitîrdîm me‘hed î‘ded
2 mu‘ellîmin bitîrennen şora bîr buçuĥ il ‘eskerlîg êttîm Kergügde ki hefte ka:ldım
üç ay Bağdadda Te‘îzde ka:ldım ânnan şora dö:ndüm inzibat idari heres
4 cumhuride Tikrîte orada tekriben ka:ldım bîr il îkki ay ka:ldım orda tesrih oldım
çoĥ zaman bîr buçuĥ il ‘eskerlîg é:tmîşem, bîr he:disem yo:huydı bes gétîm
6 şordım ordan Türkman yar bilîsey herkeş öz séyer şordım Türkman yar Duzlayı
yar dédíler bîr Duzlayı yar Kürddî hele arĥa:daşımdı indîye keder meycüttî bîr
8 Türkman ya:rıydı Kergüglüydî Mueyyed adında bîkes séyendîm oları gördüm
her yerde öz memleketlîsîn görse öz dilînî görse ĥo:şına gider ama he:dîse bîr
10 şey gelmedî ĥemdolsun ĥabi‘i günler geçîrttîg özîn

4. Cafer Rıza Ahmet

Doĝum yeri ve tarihi: 1970

Meslek:

Cinsiyet: Erkek

a. Askerlik Hatıraları

yâllâ ĥâtîrâlar ço:ĥtı e:skî gençlîgten ye ĥaşşâten ‘eskerlîg ya:ĥtınnan bîzde çoĥ
2 olay olardı o ya:ĥıt ta şaddam ya:ĥtıydı bir ĥâ:tîrâ diyîm size özümki menîm
ya:ĥtında neklîm çıĥtı Tikrit’ten kite:b neklîm a:ldım ‘İma:ra üstüne ‘İma:ra’ya
4 neklö:lmuşam fe bele çâşırttım özözüm ‘İma:raya gétmemişem Musul’a gé:ttîm
ye‘nî çâşîdan qorĥudan ha ‘İma:ra çoĥ zehme:tiydî o ya:ĥıt orda ĥâşşeten şey
6 ya:rıydı meşelen dö:güş ço:huydı müşkîle ya:rıydı çoĥ fe bû ĥâtîrâlârdân bir de
‘eynî Kîfrî’de ĥâ:tîrâm oldu bû sâyârâm ye‘nî bukerem sé:ydí bû bir olay oldu
8 mene ye‘nî bele zîkrâ:dı sâyârâdâ yolda ge:ldîm sâyârâm yolda ‘a:tıl oldu on üç
gün ka:ldım bû daĝlarda bû yolda on üç gün ye‘nî yéme:gîm de yo:hıydı
10 yemeĝîm ne:ydí şekerden şammun bes bû ‘eskeri şammun onda ‘eskeri şammun
ki kelley kırar kelleyi kırar ebele:ydí on üç gün men ka:ldım bû sâyârâdâ yédîĝîm
12 de şekerden çaydı sé:ydí şekerden ‘eskeri şammun enebilmem de aşâĝıya ha
qorĥumnan étrefîmde qurtlar ço:huydı daĝlarda géce ossaydı qurt gele:rdî
14 sâyârânın üstün örte:rdîm ‘eskeri sâyârâm ya:rıydı.

b. Gençlik Yılları – Atasözleri – Hoyratlar

- Ha gençliğimde ‘esker olmayannan eyvel telebe:ydım şeyde işle:rdım Bağ^{da}d’ta
- 2 ‘utla ya:htı tukânımız ya:rıydı ya:htında fe orda yâllâ hâtırâlâr çohtı bes ama eyyî
ya:dıma ge:lmırî meşele gençliğ on yéddí on sekíz ya:şında otuz otuz bés il
- 4 eyvelídí. yâllâhi eyyî ha:trıma ge:lmırî.
“Duz’u koydım kendíye olaşmadım dul kızı fendíye” ye‘ín bu dul kıızı ístüne:dí
- 6 ye‘nı duzu koydım kendiye olaşmadım dul kızı fendíye ye‘ín olaşmadım
oyunlarına ye‘ín onca oyun bissey dul kızı. Bu bele:dí.
- 8 Bir atasözü yar diyer “çalma kapımı tak taktan kapı çalını matraktan” ye‘nı
başıya gelí ye‘nı bir dene yar diyer “gülme konşuya gelí başıya”
- 10 Bir daha atasözü yar diyer “kazana ne koysay çemçeye o ge:lí” ço:htı atasözü,
şe‘ır yar ‘eynen diyer
- 12 Dağa güllem
çaşmışam dağa güllem
- 14 sinem dağdan dolıb
dağ başşay dağa güllem
- 16 yé:rı yar
söz hâkâtın yé:rı yar
- 18 yafalını beklemísey
yafasıza yérı yar
- 20 yarı yardan
kım gö:rûb yarı yardan
- 22 felegín gözü kór oşşn
a:yırdı yarı yardan
- 24 ça:gırın dilden ö:zún
uçan bülbulden ö:zín
- 26 oğlan küreken olub
beze:dín gülden ö:zín

28 yadımdadı eyvel çoh toy éde:rdığ özí men neçe il mısavvırıydım da fırkam da
ya:rydı ye'ní rehmetlí hemze Hüsín duzluqdan Mehmed karda:şı kêmân çala:rdı
30 bízimnen o 'E:lí Benne gılı Nécdet Mıstafa Kâma:l Kerkte çoh hefle étmışem
ye'ní olaşmışam hette Reşidiyeye Mensurdan oyza Reşidiyeye olaşmışam bular
32 hefle éderdım Altunköprü'de Kerkük'te Bağdat't étmışem şeyde na:di aha'
Türkmanide mısavvırıydım ö:zím hem de fırkamız ya:rydı fırkanın adı
34 Dile:giydí ça:ğırçılar ya:rydı bízde dehe men bir yerde oturmağmız qağmağmız
işte bíz de çağırardığ özleriyden günmíz geçırde:rdığ hoş günle:rydí . vâllâhi
36 doğsan dörtten ta kibin bire keder bes heflenín dadı ya:rydı ho:şuydı ye'ní
gétseydığ aşıamanan géderdığ ye'ní se'et bire keder kiye keder ye'ní yazda
38 meħellede şey éderdığ fırka 'elem yığışar:rdı kalabalığ de'ya 'e:mme kímíniydí
tekriben fe géceden şora néderdığ éve giderdığ otıurardığ kürkenín év'inde bukere
40 baştan kura:rdığ otıura:rdığ sebebe keder bele bír'ez sefer ya:rydı yo' nedide
éde:rdí ö:zín şey ka:'e tuta:rdı ka:'ede 'eynen heflení güzel éderdığ öziyçín
42 bite:rdí ye'ní se'et on ikki bir bite:rdí bes meħelle manı yo' ayrı şıkılı:ydí dadı
ho:şuydı ye hâştân bízím Türkman köylerí çoh ho:şuydı ye'ní bele çıhsaydı
44 Telle'ffer tereffne 'İyyazıyye Reşidiye burdan çıhsaydı Altunköprü Térkalana
oların dadı ayırdı bura kímín dō:gıldí bular nediler şıf Türkmanıydılar hepsí bí
46 kere gesseydiy burda zıqbın çeket gire:rdíler hepsí ye'ní bele koyallar sení
zıkreyetiy güzel dönsün burda onca yo:hıyadı bele şey a:ziydı burda rehmetlí
48 hemzeydí Hüsiniydi kardaşı hemzenín rehmetlí kesím kardaşı rehmetlí öldü allâ
'ef étsín özlerín 'E:lí benne:ydí Nejd et Mıstafa Kamalıydı 'İsam Şınayıydı.

5. Dursun Jasim İbrahim

Doğum yeri ve tarihi: 1949 Tuzhurmatu

Meslek: Ev Hanımı

Cinsiyet: Kadın

a. Eskiden düğünler

E:skí toylar işte da:yıl çala:rdılar yéddí gün ánnan şora bír dene otıura:rdı yaya:rdı
2 şey kıoya:rdılar şâç ekmek éderdíler şey yuħa olara gelen şey bu toya bına para
vére:rdíler ata:rdılar para ö:ziyçín. işte buydı ánnan şora yo:hıyadı sa:lo:n ma:lo:n
4 yo:hıyadı ye'in bezenme:g yo:hıyadı. öz 'ezyemízden kırmızı péçe, kırmızı 'aba:

örte:rdíler getíre:rdíler bízí bes bünca hette kürekení de görme:zdíğ. gelírdíler
6 kerbín kesmeğe қа:рı ardında dura:rdíğ şorardılar bir démezdiğ ikki démezdiğ
üçüncü diye:rdíğ be:lí yâllâ keblé:ttíğ işte buydı toyda gelírdí küreken dama
8 çıha:rdı para sepe:rdí çıklét seperdíler bes bünü gördíğ daha bir şey bilmírem
yâllâ.

b. Kız isteme geleneği

Nece gede:rdíler қонşудан sora:rdılar na:hısı kıız eyyídí diyerdíler filan yerde bir
2 eyyí kıız var bele:dí işle:ktí zire:ktí gelerdíler işte elçılığe ki âryad gele:rdí şora
bitennen şora baba gele:rdí küreken görmezdiğ teb'en bir kere içe:rde göre:rdíğ
4 ö:zíní ko:rdí kéçeldí e:gírdí néce diyer bilme:zdíğ heddímíz yo:hıyadı diyeğín
íste:míríğ beke öldürüller bízí o ya:hıt bele:ydí indí kızların elíndedí ístíller
6 ístemíller tamam yo yo buydı bilmezdiğ. ne:dí.

c. Eskiden ve şimdiki yaşamın farkı

Ussı yo:hıyadı ışığ yo:hıyadı cereyden ussu çeke:rdíğ arhtan getíre:rdíğ küp
2 kurmuştığ he buydı işmíz tendírde ekmek yapa:rdíğ bulğul éde:rdíğ
degírmânnen dârtâ:rddíğ oní ye:rdíğ bilmezdiğ pilay milay ne:dí beyrâmnân
4 beyrâmâ göre:rdíğ buydı işmíz arhtân aқ şudan getíre:rdíğ cereyden he yâllâ
onıydan çeke:rdíğ doldıra:rdíğ küple:rí haya:tmız buydı bes o hayâteke bu
6 haya:ttân eyıdı he haya:tım tâb'en kehir yo:hıyadı öldirmeğ yo:hıyadı kızımín
oglı қа:рı ö:günde öldírdíler gírmí yaşında:ydı yé:ngí қа:hırdı beyrâmâ üç gün
8 қа:lmıştı gétті âşbâb aldı âşbâbın girme:dí mehsûm bu oğlımın da қула:ğın
késtíler me:ní üç ay sícín éttíler üç ay Télâfer'e apardılar sícín éttíler mení he
10 yâllâ o haya:tí eyídí yo bu hayat eyídí gelm sévîne gétті âşbâb aldı pı:ntır a:ldı
ge:tírdí târâş oldí dé:dí nene bâh olarí girrem he o d'eke girme:ğíyden eye қа:pının
12 ö:günde öldírdíler ö:zúní indí o güne bâh bu güne bağ bes döğí bir şey taqmırdığ
yé:dígmíz buğul talhana:ydı bu günnen eyyıydí o günnen yâllâ bu mehsímín ne
14 suçı var қула:ğın késtíler oda bağ қула:ğı no:líb mırtehiydí herkeş gede:rdí oğlan
kıız görükme:zdí özmüzçí bele gözel bilme:zdíğ oğlan ne:dí kıız ne:dí hı:ç

16 mırte:hiydıg bes cafa:mız ço:hıydı gerçekten cafa:mız ço:hıydı ussu çekmeğten
şey étmeğten néce diyer tendürde ekmek yağmağdan işte halmız bıydı.

d. Eskiden yemekler nelerdi ve nasıl yapıldı?

Yoğ vâllâ tağmazdıg işte bâmyâ kırıda:rdıg bézincen kırıda:rdıg işte buları
2 éde:rdıg yo:hıydı yemeğ hârdân he terhâna:ydı bulğulıydı işte buları yé:rdıg
doşa:bıydı ekmekten yé:rdıg vâllâ haya:tımız bınıydan geçirttiğ vâllâ ne gördüğ.
4 işte yo:gurttan éde:rdıg güneşte kırıda:rdıg kaldırırđıg kişçin ö:zın bes sada
yoğurttan şey yarma he, bulğulu da işte keynede:rdıg de:gırmendı dertâ:rdıg
6 özmız özmız éde:rdıg ö:zını yérđıg. éyde éyde bele degırmân ya:rdı el manı
onıydan dübekte de şe:ydı ö:zın de döge:rdıg ka:bıgın assın bir buncana tahta:ydı
8 bele içi şe:ydı onıydan éde:rdıg şeyın ala:rdıg ka:bıgın annan şora de:gırmende
dertâ:rdıg ö:zını he vâllâ haya:tımız he cafaydan gétı biraz işten gördü bu kere
10 bu günlerđ gö:rdüğ vâllâ ge:m kehı:r.

e. Eskiden ramazanda zaman nasıl geçerdı

Ramazan e:skı ramazan vâlâ şeyden kıra:rdıg bulğuldan tarhânâydan kıra:rdıg
2 bilme:zdıg birinç ne:dı bes beyrâmdân beyrâmâ pilav göre:rdıg étme:zdıg
bilme:zdıg ne:di. Hiçbir şey işte otırmıştıg žopa yo:hıydı manğalada şey
4 éde:rdıg kömür başında otırırdıg o konşı ge:lırdı bu konşı ge:lırdı günmüz
géçırde:rdıg he vâllâ. Yazı harda var yazı yo:hıydı fekırler sebeğten çıhardılar
6 bostannan biçım biçmeğden ağşam da olırdı gelırdıler éye helek he vâllâ kömür
ata:şıydan é hardan žopa gördüğ kahraba gördüğ fanıstan.

6. Leyla Velibender

Doğum yeri ve tarihi: 1960 Tuzhurmatu

Meslek: Arapça öğretmeni

Cinsiyet: Kadın

a. Eskiden Komşuluk ve Bayramlar

É:skí günler ege diyeğín ko:nşulıg tereffinnen ko:nuşa:gın é:skí ko:nşulıg çoh
2 ho:şuydı çoh çoh ho:şuydı ko:nşuydıg ye'ní bız men gö:rdüğüm günlerí o
meħellede ki dünyeye ge:ldím ye ħette şe:yinde babam sıekte:ydí çoh güzel
4 günler géçirttiğ ye'ní ne kímín ko:nşu hıyanat yoh kelbler bele güzel bir yahud
beyrâm o:lurdu külçe é:diríğ bír birmızden şey éderdiğ néce diyer ittífeğ éderdiğ
6 ye'ín buğün bular é:dirí bız gerek şeymeymız külçe ħe:cetmız olağ ö:zlerine
véreğ özle:ríne ne kímín teħte kímín şey kímín ye'ní çoh şey va:rıydı arayérde
8 meħebbet ihtıra:m ye'ní o gün buğünnen çoh ferğ é:dirí çoh çoh istírhet éderdiğ
nefsiyetmız gelegín uşağlar ye'ní şe:ye gide:rdí beyram o:lurdu beyrâmdan evvel
10 bele güzel évler ħekle:nírdí ħa:zırlıgımız göre:rdiğ beyrâm ħa:zırlıgı uşağlarımız
bız uşayıdıg gede:rdiğ beyrâma beyrâm diyerdíler babalarmız beyrâmlıg
12 vére:rdí bize yéngí asħablarmız gire:rdiğ bele güzel ge:lírdiğ o üç gün biterdí
ye'ní isteme:zdíğ o günler bıtsín o günler de ko:nşuluğumuz çoh çoh ho:şuydı ye'ín
14 indíye kímín birbirmız görendeğ ye'ní diyesen o gün hakat oldu é:skí
ko:nşumızdan direm özle:ríne e'yní diyísen ruħmız bír kelbímız de bír ye'ín bír
16 şíkíliydi bír bulğul keynede:rdiğ o kazanımız va:rıydı bızde o kazan sıraydan
évler bir bír gide:rdí o de:gírmenmız va:rıydı bızde de va:rıydı o de:gírmeni
18 sıraydan tutardılar bele hoş gide:rdí şe:ye ko:nşular bír bir ye'ín ihtíram çoh
ço:huydı koy diye:ğín şeymız çoh yardımçı o:lurduğ birbirinde kalmağ évinde
20 oturma:ğ yardım münesebelerde bír toy o:lurdu ko:nşumızda bír meylíd oldu
ħece gétti évlermız küçígiydi o ko:nşu y:rı misafırın ge:tírdí bızde yattı he işte yer
22 sa:ldıg bele hoş ge:ldíler arvadlar bızde kadınlar da yarsı bızde yarsı év seħebinde
erkeğler yazı ö:gmız çö:lüydí ħa:ħda yer salındı meħellede bele güzel erkeğler
24 orda yattılar çoh güzel günler gördüğ çoh güzel ko:nşulıg éttiğ ye'ín daha sünnet
olaydı işte şey éde:rdíler néce diyer de'vet yemeğ olurdu bağ kurban késilí ne olu
26 ko:nşular ya:hın hısımler ħaħardılar şey hem yardıma hem şe:ye diye:ğín de'vete
yemeğ yemeğe onda da kurban késerdíler herkiş ħa:lına göre ħallarına göre
28 kurban késen var yemeğ éden var bamya bılay ayrı şeydí bula:rdı gene şey
éde:rdíler ziyâfet néce diyer vâllâhi beyrâmda giderdiğ ko:nşulara ko:nşu ko:nşuya
30 gide:rdí çoħluğ gelerdíler o gece beklerdiğ özle:rín heber vérdíler özlerí bize
gelírdíler külçe şey ħazırla:rdiğ çerez çiklét buları ħepsín ħa:zırlardiğ yéngí
32 asħabların giribler geldíler beyrâm müba:rek oşsun beyrâ:mın da sebbehí bızım
ko:nşumız erkeğler sıraydan tutardılar ye'ín yadıma ge:líri bu şeyler bele bir bir

- 34 éýlerí gire:rdíler şey éderdíler beyrâmlaşýrdýlar çýha:rdýlar şora ye'ní kadınlar
‘eileler ‘eiler ge:lírdí üç günde bíz gide:rdíğ özleríne özle:rí gelírdíler bíze külçe
36 şírínlíğ bu éttígmíz şeylerí özle:riyçín, belí gördüğüüm uşa:glıgım ‘eynen bu
şeyle:rí oldu ö:gümde daha ne sorıy ýar.

b. Yemek Tarifleri

- Bugünkü kímín bugünler fazla ‘elem şey olurú çoh ‘elem bulgulu ayrı yemeğler
2 ferklí yemeğlermíz ya:rıydı kullanırdığ şeylerde dolma bahar ya:hıtı méý
kullanırđ bu şeyden diyeğín gér ya:hıt kış ya:hıtı ayrı ya:hıtlar zılktan éderdíğ
4 teşkil éderdíğ ö:zín damataydan şeyden bu datlı yemeğtí koy diyeğín
münesebelerdí olurdu meylüderde şeyde bunı da bu şeylere katardýlar ö:zín neler
6 kullanırdığ ye'ni şeyí hoş olanı diyeğín ét kullanýllar altına da eýel şeyde bukle
bes baharda olúrdı indí muğatıta ýar her şey ýar kışte yazda baharda bekla:ydı
8 méýíydí samırsağ şey éderdíler bu bér şíkíl olúrdı bes ayrı ya:hıtlar diyeğín
tamaıadı ya da badıncandı soğa:nyıdı zılkıydı buları şey éderdíğ dolmanı
10 meleýýyen éder ye'ní rengíní túrlü túrlü şeyler kıya:rdığ içíne.

7. Niyazi MİMAROĞLU

Doğum yeri ve tarihi: Tuzhurmatu

Meslek: Eski millet vekili – Irak Türkmen Cephesi Bağdat İl Başkanı

Cinsiyet: Erkek

Şakir TERZİ

Doğum yeri ve tarihi: 1943 Tuzhurmatu

Meslek: Terzi

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu Ağzı

- Bízím Tuzhurmatıda lehçeler dil diye ki üç neý‘ ýar Tuzhurmatı’nın merke:zí
2 Bayat köyle:rí Bayat köyle:rínнен biraz fâ:rklídí E:mírlíde:kí léhceler ‘eynen
bírez fâ:rklídí bunın da nedenle:rí ýar bunın bürdaki Türkmenler te:riğ boyúnca

4 mühtelif yérlerden ge:ldíler bura Tuzhurmatu ya mantıka:şına ye zatan Bayat
Bayat Bayat 'eşiretle:rí Tuzhurmatattan daha e:skídíler burda onıçın biraz fâ:rklí
6 şey lehceler var E:mírlínin lehcele:rinde çoğ kelimeler var daya:nırı Türkçeye
Türkçeye (r çok hafif okunuyor) he Türklere de Tütçeye ye'ní Tuzhurmatu
8 içe:rísinde lehceler olan lehceler indí de bugünlere keder bíz kelimele:r
kullanıllar ö:zín 'Usmanlı kelimele:rídí ya:dlırıg ye'ní bablarmız kocalarmıza
10 olşma:dıg bablarmız 'emmílermíz ye bibíle:rmíz böyüg ka:dın arvadlar şaf
Türkçe 'Usmanlıya ko:nışardılar bízim bi:'e bi:'e bira:htı bízí ye'ní dilmíze çoğ
12 heberdar olma:dıg muka:ssırıg dilmízín hekkinde başla:dıg katmağa 'Erebceye
onun da sebebí bir Türkman eytímí yo:hıydı a:lısa:gın bu dıkte:to:ri hukmetler
14 ki 'ıra:kın te:rihinnen gé:çtı ki bín girmiden bu yana fırsat yérme:díler
Türkmanlara dille:rín o:hısnlar filan étsínler onıyçın baħaşan 'umum
16 Türkmanlar 'Irakta baħaşan 'Erebce kullanıllar şeyle:rinde cümlele:rinde
Tuzhurmatıda 'eynen 'eynen ye'ní yüzde áttuz yüzde igírím beş 'erebce
18 kelimelerí var bízde zaten de ö:zı 'Erebce kelime:tí Türkiyede de var Türk
dünyasında da var amma bíz 'erebcení de kullandag tam 'Erebce lehcesiyle
20 kullanırg ö:zín Türkiyede gé:dirí yo:ğunlıga hefiflíge herifler dile ge:ldígi bízde
yoğ tam 'Erebce ke'ennehu bir 'Ereb 'Erebtí ko:nışırı burda bunı sebe:bí de
22 'Usmannar gidennen şora Türkmenlerí sıhıntı altına birahtılar göz altına
birahtılar hekle:rín yérme:díler işte dayam é:dirí işte me'elesef ki bin üçe kímín
24 ki bin üste de 'eynen başladı dayam étmege Türkmanların hekkinde bu sıhıntılar
bu heksızlıgler bu filanlar ye yérle:rmízín de üze:ríne ye dilmízín üze:ríne
26 te:rihmízín üze:ríne indíye keder bugüne keder basgınlr var sıhıntılar var mence
ege dönersey bízim şe:'írler meselen Tuzhurmatu herkez bilír zengin bir şehirdir
28 edebiyatçılardan şe:'írlerden filanlardan bízde Hesen Görem var bízde 'Eli
Me'ru:f var ye bízde Hüsén 'Eli Müba:rak var bízde Meħemed Mehdi Beyâti
30 ya:rıydı bular ye'ní bular keyd olarak bízde He:ni Şahíb ya:rıydı merhu:m zaten
bunun ihtıśasında:dı bes állâ 'ef é:tsín işte állâhın rehme:tíne ka:yıştı Fazıl Bayat
32 var 'eynen ihtıśası bunnandı bu işte:dí baħaşan he Şabah Zeynel'ebdin ço:htıqlar
ye'ní işte dile buları ege dönesey yazılarına orda hıssédesen ye'ní Tuzhurmatu
34 ye Bayat köyle:rí bu bu ülkelermíz burda Kere Teppeden E:mírliden Bayat
köyle:rí filan hette giderse de Kızrabata kímín Celeyleye kímín zengindí Türk
36 Türk kelimeler kullanırlar zengindíler bu araştırmay şey ister daha fazla

insanla:rı görmeġ ister me:nim ihtısa:sım dö:ġu ama men bes mü:cez bilirem bu
38 işle:rı bız özmüz katma:rıġ her şeye bının ihtısa:sı yar bular da sene bı‘ez şeyler
Şaba:h te bilı Şaba:h te bilı bir şey diyim sene baġ bı‘ez sırlar yar koy diyim sene
40 ye‘nı döne:ġ düz herfe kelimeye döne:ġ ge:tirdiy Duz‘da ge:tirdiy Duz‘da
ge:tirdy Kerkügte ge:tirdin Türkiye‘de yay nun ye‘ getirdiġin Kere Teppede bını
42 ya:htında ‘Eli Ma‘rufoglu rehmetliyden o:turduġ dé:dıġ bu ye:‘ ne:dı burda yaydı
Kerkügte baġıllar aġzımıza diyelle:r baġım yeyden sele:şısız dé:dı doġrusı bızıġ
44 bızıġ dé:dı bızıġ Türkiye‘de de bin sekkiz yüz dokzannan şora bı‘ez de:ġışimler
oldu le:celerde çünkü bin daġkuz yüz igirmi beş sene oattuz etre:finde tam
46 kelimeler de:ġışinde ye yabancı kelimeler girdi Türkiyeye Fransız girdi Alman
girdi Rus girdi Yonanısten dille:rı girdi filan girdi ama bura ġirme:dı burda fazla
48 baġ başla:dı millet e:yitim alma:dıġına fazla başla:dı ‘Erebce kelime:sı
kullanmaġa bu ferik yar ama bızde indı de indı de dayam é:dırı yaşı insanlarmız
50 dayam é:dırı ‘eynen bı‘ez kelimeler yar doġru Türk dilinin de:rininen ço:nışıllar
de:rininen çoġ kelimeler yar ya:dımda yo:htu kelimler yar
52 Terzioġlu: Bin daġkuz yüz elli beş çoġ kelimemiz yar Türkce:ydı
Mimaroglu: Men rehmetli kennem gilı çoġ kennem sanki şeyden ge:lıb
54 bilmirem ye‘nı Türk Dünyasınan gelmiş bele ço:nuşardı
Terzioġlu: Degışindı çoġ de:ġışindı işte ne:dı bele oldu indı istirem men meselen
56 Türkce ço:nışım öz eyelki dilim utannam dérem âllâ bilı karşı diyer mene bu
keşhalıġ é:dırı felsefe:lıġ é:dırı ye‘in meselekı bele:dı indı
58 Mimaroglu: Bir nuġta daha yar herkese ögre:ndiġi dilı anadan babadan neneden
mémeleke:tinnen arġadaşlarinnan konuşsa daha gözel o:lı indı men Türkmanam
60 burdan Tuzġurmatı‘dan mantıkasinnan ġettim Türkiye‘ye ġettim Türkiye‘ye
ye‘ni olar da temenni édeller bız Türkmanca ço:nuşa:ġın yoh Türkce ço:nuşa:ġın
62 men bir ġastġananın birsinde bir profisor mene dé:dı dedı men billem sen
Türkmanan ama men temenni éderem se:nı Türkmanca é:şidim ġetme Türkceye
64 ġo:şuma ge:lırı ġo:şuma ge:lırı bu da yar i‘tize:zdı ye‘nı
Terzioġlu: bilisen o ġün sefrede ġoryatı diyendem aynadı tamam
66 Mimaroglu: He aynadı

b. Aslı Kerem Hikayesi

Terzioğlu: A:slydan Kerem bular bulara heḵ ‘e:şık diye:rdíler çoḡ séye:rdíler
2 b́rb́ríní işte ‘e:şık déme:ḡ ne:dí işte tamam he bular bele oldu: kızın babası
yezirdí bu Keremín babası bele başıit bir ada:mdı fe yermílíer ö:zîne míhe:vele
4 é:dírí filan bilmírem ne yállâ tuttular ö:zín néttíler attılar ö:zín sícîne sícîne
a:tıncalar ö:zíní sö:ndúr ö:zín yadıma düşsún o Tahır Zahradı dé:dígím bu néttíler
6 dé:díler en eyísí b́rasın dügme éttíler uttuz sekkíz dügme yurdular b́ra:sına kırḡ
dügme yurdular b́ra:sına dé:díler sen kö:zgüyen bu dügmele:rí saz éyle yoḡ
8 elíyle ka:ḡtılar işte şey o:tırıḡtı hebirler o:tırıḡtı ‘elem o:tırıḡtı ba:ḡırnı özle:ríne
aḡşamlar o:tırdılar işte Kerem başladı
10 ısfahandı asıl bízím é:límíz ordan uştı yeren ḡaldı gönlümüz
Ordan bízím nece olı ḡa:lımız cöz aslım cöz göksümün dügmele:rín
12 Dügmeler açılı uttuz sekkíz dene kí dene ḡapanrı
Cöle düşüm ya:ta:nımdan élímden gör ki neler çektim ben bu ‘eşḡín e:línden
14 keyseríde heber aldım ḡelínden cöz aslım cöz göksümün dügmelerín bu kere
keyserí diyerken bu kıtabı oḡmuşam billem kitabaḡâ ne diyírí keyse:rí ne:dí
16 keyse:ríden ḡeçerken b́r da:yıl zırna ḡö:rdú yoldaşı şey ya:rıydı yoldaşına dédí
yerí ḡét yerí baḡ ḡorḡasay aslının to:yudı bu ḡorḡuşınnan
18 gene sebbeḡ olır déyan ḡurulır ḡazıdan meftün heberler sorulır
ne söylersem Sofı benden darılır cöz aslım cöz göksümün dügmelerín
20 dirí dügmeler açılmadı A:slyıa dirí cöz aslım aç dügmelerí dirí şeye Sofıyue ne
diyím Sofır şey bilírí arḡada:şıdı
22 gidígímíz ḡumaşlar cümle ‘ar oldu adreşimíz péştamal oldu
tutuldı dilímíz birden lal oldu cöz aslım cöz göksümün dügmelerín
24 en eḡirde kıız dé:dí ö:zîne
aḡa Kerem paşa Kerem ḡan Kerem a:teş Kerem tutuş Kerem yan Kerem
26 ḡan aslı ölse sana ḡurban Kerem yandım Kerem beni rüsya eyleme
işte parḡa uzun ḡé:dírí daha çoḡ uzındı síḡrétmíştí yandı yandı he
28 Müdür: O b́rsí ḡafa ma:nı daha ḡo:şuydı ḡafa ma:nı ḡafaydan ḡo:nuşırdı çoḡ
‘ecibdí ḡafa yerde b́r ḡafa ta:ḡtı uşaḡıydıḡ o:hırdı bízímḡín çoḡ ḡo:şuydı
30 ḡafadan so:rrı sen ḡaya:tiyda zire:giydi cesüriydi ḡafaydan ḡo:nuşırı saz ḡa:llı
çoḡ ḡo:şuydı şora ḡafa diyírí sen ḡa:lyda e:liy böyüḡliydí çoḡ ḡo:ştı uşa:ḡıydıḡ
ḡo:nışırdı bízímḡín

c. Tahir ile Zehra Hikayesi

Tahir Zahra ittífek éttíler bir gün gétsínler hamama Tahir gétí bir ‘aba girdí bir
2 kere ‘ebed ya:rıydı kere ‘ebed heber vé:rdí dé:dí Tahir Zahraydan barabar gé:dí
‘aba içinde ‘ele kullin tuttular ö:zín Tahir zire:giydí şey oldu filím oldu tuttular
4 attılar ö:zín Me:rdinde bir zindana zindana attılar ö:zín attılar zindana ö:zín sıdfa
keryan hardan gé:çírí Zahranın şeyín altınnan ne diyeller ne diyeller ö:zine sarayı
6 altınnan ordan gé:çírí dédí
Keryan geldí yol eyle kolları da yar eyle yo’
8 köç müsün keryan mısín
dertlere dermen mısín
10 men Tahire ístebilmısín
géçtı geçírí hardan gé:çírí o zindanın ö:günnen gé:çírí Kerem çıhtı şeye
12 péncereden bahtı keryan ge:llí dé:dí
keryan geldí yar eyle
14 elle:rí infaz eyle
men Zahradan ayrıldım
16 egle:nírem saz eyle
keryanda bir gül oğlan ya:rıydı dédí
18 sazın kâr éttí bana
é:şiden kalar tuna
20 lütfeyle gerib ‘e:şík
ismíní söyle bene
22 gül oğlan cayaþ vé:rdí dé:dí
ismím olmaz ahuzar
24 her yarama merhem sal
yo:lum oğra:dı gördüm
26 Zahranın salamı yar
Bele diyende iğme oldu ö:zünde işte çıhtı sícínnen sícínnen çıhanda ge:ldí bir
28 de şeyín altına o sarayın altına dédí
ey Zahra béçara
30 ya:htın beni sen ara
a:dın ne téz unuttun

- 32 durmaz mısın ikrara
Zahra da kahtı yuhsınnan dé:dí
- 34 ‘ebdım mene nal oldu
köşk ba:şıma dar oldu
- 36 incítme Tahir mení
hayat mene nar oldu
- 38 tuttular ö:zín tuttular ‘idam éde:gín boğa:gın ö:zín filan bilmem ne dé:dí yo: bını
ata:gın ussu içíne kahtı bir tahta éttíler bını koydular tahtanın içíne saldılar ussu
- 40 içíne tapını bo:ğulı muhim dö:gí Duz’dan attılar ö:zín Duz’da bir arh va:rıydı
attılar arha kızın baclıgı yar harda elbisede ayagında téz heber vérdí dé:dí bir
- 42 tahta ge:lí me:ním séydíğim oğlan o:nun içíndedí onı çıhardın kızlar üctene
bekleller sé:yí Ta:hırı ba:htılar heketen ussu içínde bir taht ge:ldí kızlar dé:díler
- 44 indí bíze cevaþ vé:rí üç kız bir a:gızda dirí
ka:hın kızlar ka:hın kızlar şüşe:gín
- 46 şat suyuına düşe:lím
derdlí Ta:hır ge:lírí
- 48 medíneye ayrışalım
gédeğ medíneye dé:dí
- 50 mindíğín tahta parası o dé:dí Ta:hır dé:dí
ge:ldíğim şat arası
- 52 yo:htı bir ehli iman
be:ní hılaş eylesín
- 54 çıhattılar ö:zín hara apardılar ö:zín éye bu kız merek éttí ö:zíne bírsí dirí
bogaram ö:zín bírsí dirí zehírlere ö:zín bírí dirí bir hençer çallam ö:zíne kızın
- 56 bírsí dé:dí ne:yçín bu gece bíz bele éde:gín her bírsímíz bir söz désín ö:zíne baħağ
na:hı bírsímízí séyer na:hı bírsímízí séyer ka:htı böyüğ kız dé:dí
- 58 ke:redír ka:şım ince
rúhle:rím benden koca
- 60 bir hoşa na:zıl eyle
Zâhraya ya:rımdı nece
- 62 Ye ‘nı bírez Zahraya benzírem dé:dí
hüsnüne yohtur sö:züm
- 64 ey be:ním sırrı na:zım

- Zâhra ‘eklím aldı
66 onda:dı ĩkkı gö:zũm
O bele é:ttı o bırı ne dirı
68 Ta:hır kaçların kere
düşmüſsũn ahuzara
70 ne bildũn Zâhra hınnan
gé:yıl gider ğeyri yara
72 Dé:dı
‘e:ſık oldũm ezeli
74 sordum ezeḅ ğezeli
men ‘e:lemde görme:dım
76 Zâhram kımın göze:lı
ka:ldı o bırı o ne dırı ö:zıne
78 ö:zı dırı ö:zıne
hublar olsa satazar
80 bırıń étmem ihtıyar
Zâhrayla ‘ehde:tmıſem
82 séyebilmem ğeyrı yar
onnan eḃvelkı yadınnan çıhmırı iſte uzındı hebele gé:dırı iſte uzu:ndı hebele
84 gé:dırı

8. Niyazi Mimaroglu

- Ki üç yüz seneden Tuzhurmatı’da gide:rdıler ſey dil a:lıſmağa oḅmağ
2 a:lıſmağa mullalar yanında o mullala:rmızın da ese:sı ese:sı Türk ſe:yıydı Türk
eytımı:ydı zaten o ki yüz üç yüz sene bũndan önce hepsı ‘Usmanlılardan kalan
4 kelimeler cümlele:rı kullanırdıalr baḅasan e:skılermız ki mekteḅ bũ resmi
mekteḅle:rı bitırmeyenler baḅasan Türkcele:rı daha kuyatlıdı zaten hette
6 ſurũhette de ye‘nı â:yet kure:niye:nı ſũruḅe:tinde ‘eynen Türkce ſarḅede:rdıler
bunları:çın eskıden çoḅ mullalar va:r ye‘nı indı bũ ſey mulla Ekbermız varıydı
8 ‘Ussmanlıya ko:nıſa:rdı ſeyde bır ſerḅ édende teyzih édende mulla ‘Eli Ekber
va:rıydı ‘eyne ſey va:rıydı seyyıd seyyıd kelınder seyyıd Se:kı seyyıd kelender
10 mü‘ellım o da ‘eynen bũ kelimele:rı kullanırdılar

- 12 Müdür: Men hesen göre:mî gördüm konuşma:ğı ful Türkiydî o:tıra:rdı bízîm
dilî konuşma:zdı Türkce bîr gün elîn tuttum bele bırak elî bırak he çoğ ‘âssabiydî
14 koyma:zdı kîmse e:lîn tutsun uşa:ğıydım bîr gün bele e:lîn tuttum koyma:zdı
kîmse tutsun e:lîn o:tıra:rdım bes baħa:rdım ö:zîne konuşmağı saf Türkiydî

9. Şakir Terzi

a. Eski İnancılar

- Bízîm çopanmız ya:rıydı çopan gele:rdî diye:rdî aħtara:rdı baħa:rdı bir koyun
2 essûgdî çopan harda yayıldı filan yêrde yayıldım he bükere bîze diye:rdîler
gétgînen bé:t ‘emi yanında kurtların a:ğzın bağla:sın bíz de âllâ rehmet étsîn
4 mennen ‘e:mîm oğlú tal‘et kaçardığ Neyîf ‘e:mî koyunmız çölde ka:lıbtı kurt
a:ğzı bağla édî geldî oğlum dur bîr ça:kı ge:tîre:rdîler ça:kıda bîlmem ne o:hırdı
6 o:hırdı o:hırdı çaķını kapadırdı kapandığından diyerdî yérî oğlum bağladım
kurtların a:ğzın bî kere bíz néde:rdîğ gece se‘et on bir on ikki dağlara çıħa:rdîğ
8 koyun aħtarmağa bîr ‘ez kere tapa:rdîğ ko:yunı dîrrî işte ye‘nî bele bîr şeylar
ya:rıydı işte kıssalar ya:rıydı ‘elem o:turırdı şeyde te:ndür başında zobu muḃu
10 yo:hıydu meselen aħşam seniy neney te:ndîr salıbtı ekmeg ya:pıbtı te:ndîr
sıcağdı üc dene bu te:ndîrde oturısay aya:ğy uzadısay te:ndîr içîne arħay da
12 ne:dî zîbîldî zîbîl zîbîl béliy vé:rîbsey zîbîle bé:lîy zîbîle vé:rîbsen bîr matal
diye:rdîğ bîr tek matal diye:rdî bu matal bitme:dî meselen çoğ uzındı kıssadı
14 böyük kıssadı çoğ uzındı yalla gide:ğîn yuħmız ge:ldî se‘et on bîr yarsı kıssın
ya:rına bîr de yarın hardan başla:rdîğ bîr de ordan ‘entke bîr ħaya:tıydı

b. Hoyratlar

Türklere

- 2 Türkman a:ltun Türk lere
béş gün ‘ümrüm ka:lıḃsa
4 dö:rdî kurban Türklere
-bir közden
6 hep ya:nırîğ bîr közden
bîr gö:zûm Türk’e kurban
8 koy men ka:lım bîr gözden

- koy men ka:lım bir gözden
- 10 Ba:ğdada mesreḥ vaṭanide şey va:rıydı E:zerbécanlılar gelmişéydiler bir kız
a:dı kembe:biydí bele utuz bés yaşında ola:rdı kızaḵâ çoḡ güzel kıızıydı işte bir
- 12 güzel ça:ğırırdı şey Se'dül Hummâdi mennan nanca ıraḡta o:turıp bikerem
medre:cdí arḡamda kincí medraçda o:tırmıştı Se'dül Hummâdi ö:ziyden
- 14 arya:dı uşa:ḡı vezir de:hiliyye:ydí onda men de kembe:bí ça:ğırdım dedím
ḡoryatım var
- 16 Mimaroglu: yo se'dül Humma:di vezir ḡâ:riciyyeydí
Bilmem ḡâ:riciye:ydí bilmem 'ele kullin ye'ní onda zehme:tiydí ye'ní ça:ğırdım
- 18 ö:zín dé:dím bir baya:tım var seníçín o:ḡumaḡ ístírem dedí buyrun onda şeyde
dögşle:rí va:rıydı şeyden kerebaḡdan dedím
- 20 -kerebaḡdan
aç baḡıy kerebaḡdan
- 22 kerebaḡdan
aç yaram kerebaḡdan
- 24 yaşasın Ezerbécán
daş vérmez kerebaḡdan
- 26 Baba bu arvad uştı uştı he vâllâ daha men ḡoryat dedím ö:zne daha men
çılıttım ikinci gün gétmişştíg şeye ne:di Tükman'a démıştı yoldaşiy ha:nı çoḡ
- 28 séyeller ší'ír çoḡ çoḡ çoḡ.
Mimaroglu: Bes ne:dí işte şeymíz irtibatmız ze'ifte E:zerbeycannan
- 30 E:zerbeycan ḡükme:tí de Türkmanlara baḡmadı
-Duzçime:ní
- 32 çoḡ séyer Duz çime:ní
Ke'bede bile olsam
- 34 dönde:rín Duzçime:ní
-Duzçimende
- 36 bulunmaz Duzçimende
'elem sada:yçı ö:llí
- 38 koy ö:lüm Duzçı men de
-Duzda me:ním
- 40 ḡ:ek do:stum duzda me:ním
'ezrâil rüḡ ala:nday

- 42 al rühüm duzda me:ním
-Duzda bağlar
- 44 yéşíldí duzda bağlar
dost me:ní búrda yursa
- 46 yara:mı Duz'da bağlar
-Duzçimen
- 48 sîzsîz bûlbîl duz çimen
sé:vdígím Kífrí Kerküg
- 50 ba:şım vérrem duzçimen
Kıyamât kı:btı her birí kaşırđ durrı ayaga o:tururdılar rehmetlí Ya:yız
- 52 gi:dírdíg şe:ye Bağdada ö:zî dé:dí yalla yazgınan dé:dím yalla yazaram kür'en
burdan Bağd^ada keder bula:rı ya:zdım şora bir gezel o:hıdım
- 54 -dilldedaldı
datlıdan dil dad a:ldı
- 56 göz gö:rdü ya:rı daldı
yar dé:dí dil de daldı
- 58 Ba:htım kím ge:ldí ya:nıma Heydâr Leylenlí dé:dí horyat ne:dí dildadaldı nece
horyat dirí bû çoş horyat oşur bular bir kere şe:de o:hudım rehme:tlí şe:y
- 60 ya:rıydı Meşmed 'ezzet haţţat Hesen Göremnen o:tırmıştı kür'en Hesen Görem
ka:htı ayaga durdu yâllâh dé:dím
- 62 -géceler tafta elek
ağlayan o:lú helek (gö:zî hurda:dı)
- 64 tuttu yaşam salmadı
éttígín éttí felek
- 66 her gétten öz ma:lı
düştü bízîmnen felek
- 68 Mimaroglu: Te'ízye neçede ba:şlırı
Terzi oğlu: ki ikki buçuhta başlar ki he ikkide başlar
- 70 -gör felek néttí mene
yükümú yıhtı gene
- 72 géylím menímnên o:lub
sanki bir ögey nene
- 74 Bunu dé:dígímnên hapsi ka:htı ho:ştı şí'ır gétme:ğiy bir yere yar

Mimaroğlu: he
76 Terizoğlu: yalla gideğ

10. Şahin Necmeddin

Doğum yeri ve tarihi: 1986 Tuzhurmatu

Meslek: Öğretmen

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu'nun Mahalleleri

Duz'un meşelleleri evel ye'nî dörd meşelleden dörd meşelle:ydî tekriben
2 Çakala meşellesi, Muştafa Ağa meşellesi Orta Orta meşellesi diye:rdîğ mulla
sefer meşellesi ye'in her meşellemiz ya:rıydı Duz'da ye'nî e:skiden ye'nî
4 Çakala:dı Muştafa Ağa:dı Orta Orta dé:dîğımız işte bîzîm küçüg bazar etrefi
orta meşelle:dî bazar içi onnan şora Mulla Sefer meşellesi şora daha
6 meşellelerimiz Duz'da çoğ oldu heyler çoğ oldu meselen İmam Eşmed
meşellesi oldu heyvel 'Eskeri oldu ye'nî meşelleler ye'nî çoğ Duz he onnan
8 şora ye:ngî damlar ye:ngî indî tekriben oranı Akşu meşellesi diye:rîğ ö:zîne
ye:ngî damlar çoğ ehyeler çoğ böyüg oldu intişa:r etti ye'nî Duz çoğ böyüg oldu
10 Duz'da işte bîzîm tekriben bir kırk ellîye ya:huna ellîye ya:hun oba:mız var bîz
burda Duz'da oba diye:rîğ kergteki kardaşla:rmız köy diyeller bîz burda oba
12 diye:rîğ onnan şora

b. Tuzhurmatu'da Sanat

Duz ö:zî tekriben fende şî'ırde çoğ ye'nî şeyî var ke:bîliye:tî var bîzîm e:skiden
2 şe:'ırlermiz var meselen bele çoğ bütün Türkman mantıklarında tanılar
özle:rîni meselen Hesen Görem reşmetli Hesen Görem tab'an ö:zî neneden
4 olma ço:rıydı Hesen lekebi de Hesen Hesen Görem diye:rdiler ö:zîne onnan
şora işte Husin 'eli Müba:rak var şe:'ırlar ço:htı ye'nî şaysam hiç bitmez horyat
6 ye'nî Duz'da bir uşa:gı tutsay indî sene bir horyat diyer sene ye'nî onca çoğ
şî're horyata şeymiz var réssamlar var bîz réssam ye'nî çoğ réssamlarmız var
8 neşhetler var me'nî ça:gırma:ğda désey me'nî ça:gıranla:rmız da çohtı ye'nî
e:skilerden çoğ ya:dıma gelmez me:nim 'umrûme göre şey meselen Ta:kı
10 De:mırçı var onnan şora ge:lîsen onnan şora işte ge:lî bu Ekrem Duzlu bîzîm

me:ním gör ya:dıma geldígle:rí Èkrem Duzlu var e:skílerden şora ge:lí ço:htı
12 yéngílerde rehmetlí Hüsén Duzlu va:rıydı Hemze oğlu Hemze va:rıydı bular
rehmetlí oldular ço:htı onnan şora bu ye'ní fen tereffinnen bular dírem sene
14 te:rihín désey işte.

c. Aksu ve Tuzhurmatu Bağları

Duzhurmatu Akşu nehrí Akşu nehrí Akşu nehrí Duz'un Duz'un içinnen evel
2 Duz'un içinnen géçe:rdí işte bunu tekríben şukuttan şora o şéyle:rí o Akşunu
Duz'un içinnen géçen ola:rı kabattılar me'lesef ye'ní o da bir güzel bir şé:yíydí
4 daha sizín yadıyza düşen şorsayız mennen yâllâhî onı 'eleses ussunın ussu az
ge:lírdí Akşu şuyunnan az ge:lírdí bírez pis olmuşıydı ye'ní sözde ama mence
6 ye'ní onı iste:díler bir maşşudıydı o bir ye'ní memleke:tín ye'ní Akşu
kelimesín mehvétmeğ iste:díler men bele düşünnem şahşân siye:si bir
8 mesele:ydí kabattılar ö:zíní onın yanından şéyden géçe:rdí bir köşk va:rıydı
ye'ní e:skíden bízím bin daqquz yüz igirmílerden o:tuzlardan şeymíz va:rıydı
10 níyyabmíz va:rıydı meclís níyyabta o va:httan ye'ní o:nun bir köşkí va:rıydı
indí o:nun tam a:dı ya:dıma gelmírí Kember ağanın baba:sıydı onın ye'ní o şu
12 altınan gé:çírdí özúnín bir kö:şku va:rıydı yéddí sukağ diye:ríg ö:zîne yéddí
sukağın giríşinde methé:línde orda onnan şora sukağakâ ye'ní o da ya:dıma
14 düştü o:nı diyím sene sukağakâ gerçekten yéddí suka:ktı ora girsey dolanısey
bele bir giresey ikki üç dö:rd ile yéddí löfe édesey ö:zünnen çıhâsey ye'ní
16 sukağın şonuna nihe:yetíne Duz'da işte ye'ní me:ním ya:dıma geldíğí keder ki
bin ye'ní ki bin üçten dö:rtten evel:lí Duz'da Duz hebsí bağ bošta:nıydı
18 yéşíllíğíydí ye'in indí me'lesef bir parça ye'ní hâpsı bu bağ bostanlar késeldíler
hâpsı şéye dö:ndü yé gerek seyâra gerecí oldu yo dam daş oldu yo év oldu
20 manatık sekeniye oldu daha do:grusı ondan evel ye'ní men ya:dıma ge:llí
géçerdíğ bir parça bağ bošta:nlığıydı Duz'da ye'ní ö:zî zire:'et yé:riydí bağ
22 bostan ye'ní e:riginnen tut Duz'ın Duz'ın e:rigí hiçbir yerde ye'ní men hette
Türkiye'de bir mihafaza var keyserí 'ef édesen Malatya keysísí diye:ller ö:zîne
24 hette o bu e:rígín da:dın yérmezíydí Tütkiye'de keysí diyeller bíz burda e:ríg
diye:ríg ö:zîne çoğ datlı mévele:rí va:rıydı zire:'et yé:riydí ama işte ki bin üçten
26 şora dördten şora bu güzel bağlar bostanlar hâpsı çapıldılar gerâc oldular seyâra

gerâcı ye'êv oldu manatık sekeniye oldu o gétsey o indí bağ bostanlara bah
28 mantıka:dı ye'nî êv oldu hepsí mana:tık sekeniye oldu vâllâhî men men
ya:dıma ge:lírí e:ríg Duz'ın e:rígín da:dı hiç bir yérde hete Türkiye'de ye'nî
30 dédí sene Keyserí e:rígí diyeller şey Malatya çoğ meşhu:rdı dünyeye tasdir
édeller ama inan menímçín arhada:şım ya:rıydı ge:tírírdí o e:rígín Duz'dakí
32 e:rígín dadın vérmírdí çükü bunda bele bir turşluğ da ya:rıydı ö:zinde hem şírín
hem turş rengí de bele biraz daha to:htı ona göre hurma ağa:cı meşhurdu zaten
34 bízím Duz-hurmatu ye'nî tesmiye:sí onnan gelme:dí hurma ağaclarımız ya:rıydı
e:ríg ya:rıydı narıc bízím évlerde ye'nî Duz'da év yo:htı narınc olmasın narınc
36 méyelmíz ço:hıydı onnan ayrı bostanlar da ya:rıydı ye'nî bağlardan ayrı
bostanlar da ya:rıydı işte ö:zı Duz çoğ e:skíye dönennen şora çoğ e:skíye biraz
38 daha dönseğ ye'nî fellehet bir yé:riydí ye'nî zira'et bostançılığ arpa
buğdasınnan tut sebzesínnen tut Duz'ın buğı ye'nî te:rihí çoğ bíz e:skíden de
40 Kerkûge bağılydıg daha do:ğrusı ye'nî bíz yétmışlerde

d. Tuzhurmatu'nun Kerkük'e Bağlı olması

Duz'ı kuşarttılar işte Tikríte Sâlaheddine bağla:dılar mıha:fez Sâlaheddin işte
2 onda da mence bir siye:sí bir hedef ya:rıydı Kerküğü daha şey étmeğ iste:díler
ye'nî bes bes Duz dö:gíldí hette Kífrí Kífrí dönersey e:skíde Kífrí Kergûke
4 ba:ğlydı Duz Kerkûge ba:ğlydı işte bula:rı yétmışlerde kuşarttılar Kerküğü
daha küçüğü küçüğü étmeğ iste:díler ye'nî nefusân daha do:ğrusı Tükman
6 nufusun az étmeğ iste:díler bízím böyügle:rmízín cinsíyelerne bahsay hapsi şey
ya:zırı bízím nene bablarmızın Duz Kerküg ya:zırı ama bízle:rín yoğ bízím
8 ye'nî meye:lidlrmíz ye'nî Tuz Sâlaheddindí buğı işte ye'nî daha bir şey
ístersey

11. Saima Abdülmecit

Doğum yeri ve tarihi: 1947 Tuzhurmatu

Meslek: Ev hanımı

Cinsiyet: Kadın

a. Eşinin Hakkında

Âllâ 'ef étsín öliyden vâllâhi çoḥ te'sir éttí mene ya:lğuz ḳo:ydı me:ní velev
 2 onnân ḳapsım inşâllâ a:çmışam é:skí gelen gidenler velḥa:şıl işte kitâḫların
 vërdím şeye Niya:zi apardı defte:rní ö:zî yesyet éttí dé:dí dé:dím né:dím sennen
 4 şora defter kitabı dé:dí şeye vé:rgínen Sabah Duzlu ça:ğır Nihat ḳuşçını ça:ğır
 bir de kímí dé:dí mene daha şe:yí ça:gırdım Sabah Duzlu Aytan bízde:ydí kıızı
 6 şey éttíg telefon éttíg ṭamgala:dıḡ kitabla:rı dé:díg de:gíşínme:sín ge:ldí deftere
 ba:ḥtı Sabah dé:dím d'edem ge baḡaḡ me'lümet yer bíze ye'ní bını nédeḡ be'íz
 8 defteller tab'olmuyıḫ tab'an dé:dí vâllâhi men bunnan baş çıḫa:rtmıram dé:dím
 be kím baş çıḫa:rdı Nihat Ḳuşçuya ça:lım dé:dí vâllâhi Nihad ta baş çıḫartmaḡ
 10 çoḫ küccüḡ ya:zıḫ dé:dím be kím baş çıḫa:rdı dé:dí Aydın Karkukli o da âllâḫ
 keblétmez sızden eyyí olma:sın eyyí ada:mdı ça:ldım ö:zîne dé:dím Aydın ebi
 12 işte defter bele ḳa:ldı bele oldu dé:dí neyar gellem dé:dím ne günü dé:dí tele:te
 güne se'et on bir on ikkí men Duzdayam dédím neçe dene:sız yeme:ḡ
 14 ḫa:zırlıyım dédí mennen Vahab 'ebdel Vahab Kere Vahab daha ça:ldım şeye
 'e:mím o:ḡlının oḡluna Aḫmede dé:dím Aḫmed ḫaya:tım ge: mısafırım ge:llí
 16 ḫízmet éle ge:ldíler işte defterle:rí şey éttí ba:ḥtı Aydın dé:dí eşşedübbille men
 baş çıḫardam bes bunnan hiç kımse baş çıḫartmaḡ men de bir ka:rtona
 18 doldurmuşım hepsín vé:rdím adam apa:rdı o ya:ḫıt gëttíler apa:rdılar ö:zín
 Meḫemed telefon é:ttí ke:yním o:ḡlu abla né:ttíy defte:rín kíta:bın dé:dím vâllâ
 20 abla defterle:rín vé:rdím Aydın e:biye tab'é:tsín ne:yçı ḳaşsın bele ḳoy ölme:sín
 neşrédeḡ ö:zín ḳa:vziya:ḡın vâllah eşşedübbilleh adama dé:dím dé:dím me:ním
 22 ḫéssabıma éle dé:dí yo abla ne:çı sení ḫésabıya şerike ḫésa:bına éderem apardı
 adam . ö:zî aparanda defterle:rí de vé:rdím dé:dí aparram tab' éderem ö:zín
 24 kítaḫ éderem dé:dí kítaḫ ki kítaḫ é:ttírdiy ge:tí me:nímçı de bir dene dédím
 ba:hım ge:tí baḫım men de ye'ní yar adamlar şey édeller teyzi' édeller işte bele
 26 ḳa:ldıḡ ha aha
 Nihat Kuşçu: o gece ḫeḳḳîne men de bürda:ydım özle:riydendím
 28 Gelmişiy işte şey ḫeccí şey men çoḫ ḫesteydím ö:zümde dö:ḡıldım çoḫ
 ḫeste:ydím ḳura:nın aparıḫlar ke:dyoḡ oḫuduḫına aparıḫlar ḳa:rda:şımçın tab'
 30 étmíştíg Dünyeyçín ba:cımçın rehme:tlí 'Eli Ma'rufçı bilmem sene yé:tíştí
 ḳura'nnan 'Eli Ma'rufun vé:rdím ḫeccí Heyşeme girmí dene dé:dím teyḳi' éle
 32 Cephede indí ola:rı da aparıḫlar men de ça:llam ḫeccíye ḳaldırmırı ḳaldırmırı
 he reḳe:mí yar ya:nımda yoḫ me:ním reḳe:mím yo:ḫtı 'Eli Ma'rufunkíydan

34 çağlam ye'ın dağıtma:mışam hele kım yadda he:psın'n adı içinde adıy dé:dım
kımsey қо:нуşар şeykında rehme:tlınkında adyız var me:nımkında
36 olmadıyıçn dé:dım kımde қо:нуşан he işte néde:ğın baħağ nédeceğ bukere
sen seleş men bitirdım

b. Matal 1

E:skı matallarda ye'nı mektehte almışğ o zaman ibtıde:'ide me'ılme:mız dé:dı
2 ya:rıydı yo:hıydı bir oğlan ya:rıydı bu oğlan çoħ yala:nçıydı bu oğlan çoħ
yala:nçıydı bir kere gé:ttı arhta çıımeğe hayar éttı ha bir gün hayar éttı dé:dı şeyydı
4 éymız ya:ndı hemen topla:ndı 'elem ge:ldı gé:ttı şey é:ttı baħtılar yala:ndı ikıncı
kere arhta çıımerken dé:dı bo:guldım bo:guldım tünge uşşu içne ge:ldıler baħtılar
6 bo:gulmıyıp bu da bir yala:nıydı üçüncı kere dé:dı é:mız yandı é:mız yandı daha
kımse inanma:dı ö:zıne éyle:rı ya:ndı kül oldu bu matal mektehte a:lmışğ.

c. Matal 2

Bir de bir maıl var nene oğluna dé:dı gét çal ye'nı bu hayattan 'ıbret alma:ğdı
2 dé:dı oğlan gé:ttı bırgün bir yımırta çaldı gé:ttı nene dé:dı 'effe:rım oğlum gé:ttı ki
yımırta da ça:ldı ki üçüncı bir ta:yığ ça:ldı dö:rdüncı bilbıl ça:ldı kuzusın ça:ldı
4 bilmem né:ttı çoħ ça:ldı çaldı ge:tırdı bu oğla:nı tuttılar ne hükümı vé:rdıler ö:zıne
'ıdam 'ıdam hükümı vérendeler dé:dı nene sen me:nı çoħ te:rbiyelı besle:dıy çıhart
6 o dilıyden dilıyden çoħ şeyler a:lıştım o dilıyden ö:püm nene dilın çıhardarken
dilın'n dışle:dı ya:rsın kuşa:rttı dé:dı oğlum sen mene dé:dıy dé:dı seniy bu dilıy
8 me:nı koydı 'ıdam o:lum me:nı herhızlığ a:lıştırdıy koydıy 'ıdam o:lum nece:dı
işte baħ oydan bu ikki mata:lım budı baħ na:hıs birını bege:nıse he sa:ğolasan

d. Ninni (Leyle Balam Leyle)

He leyle balam leyle yatasan konca güle batasan konca gül se:nıy ossun kölgesinde
2 yatasan men se:nı da:rlıgdan be:slırem inşallah beyyüg o:lısan inşallah e:lıme
ola:şısan inşallah nene babanı ka:ldırısan me'elesef indı ka:ldırmağ ka:lmıyıpı.

e. Tuzhurmatuda sel olayı

E:skıler sö:zı ata sözle:rı tamam buıla:rı hepsı rehme:lı deftere yazmıştı defterler
2 gé:ttı 'ecebe qaşsa:ydı ho:şıydı indı he vıllâ ne dese:ydım ö:zı meselen ya:zırı

be‘ez ھاكاتı men dese:ydım diyerdı bula:rı hiç é:şıtme:mışem râsen yaza:rdı
4 deftere he yâllâ ata sözle:r çoھ yâllâ dé:mıştım indı ya:dımda ھا:lmıyıp beyüg
oldıgça düşer fikir de:gışını. He ussu ھاھma:gı bu oldu ھا:dise gerçek disen birgün
6 ya:gış çoھ çoھ ya:gdı ya:gmur çoھ ya:gdı çoھ ya:gdı be‘ız kimseler me:nım
reھmetlı babam diye:rdı Bağdadta:ydı üsted ‘E:dıl ta:nırdı ö:zı heccı ‘E:dıl Kifrılı
8 o da şeyde:ydı Be‘kübede:ydı baba:sı gilde gele:rken ussu çoھ ھا:hmıştı
geçebilmirdiler geçmeden evel ھا:dise oldu seyâralar tumdu bı‘ez ‘e:ile kerküglı
10 ya:rıydı seyârala:rıdan tumduklar ye‘nı ço:ھu gé:ttı usu içinde ö:ldüler mehsümler
bular gé:ttiler döndiler Kifrıye Kifrı tere:fnde:ydı olanaka da Kifrıye döndiler işte
12 ölen öldı kalan ka:ldı he çay çay ھا:htı bukere daha mecel olma:dı ھette şey abu
ge:yıbın oğlu bo:guldu abu ge:yıbın oğlu bo:guldu

f. Aksudan Su Getirmek

He ussu ge:tırdıg ne şıkıl beyük ھا:anmız ya:rdı mı:s apa:rırdıg arھ ba:şına
2 doldurırdıg saf o:lurdu o:nı satıldan çeke:rdıg yemeğ de éde:rdıg çay da éde:rdıg
asھab da yeھe:nırdı her şey o:lurdu onıydan kırmızı çamır kımın o:lurdu ussu
4 bukere ene:rdı ھا:anın dibıne saf o:lurdu ge:tırdıg éve içerdıg

g. Eski Kazanları Ağartmak

He ھا:artmağ ağartmağ ya:rıydı mis ھا:anı men o günnen şey é:ttım sattım ö:zın
2 a:ldıg ger ھاھ ھا:ag ھرle:rıne mis ھا:an beyyüg ھا:anlar ya:rdı misıydı bu ھاere
o:lurdu aş étmeğden pirınc étmeğden te‘ızıyele:rde toylarda onı ھا:ançı Selım
4 ya:rıydı reھme:tlı o ağarda:rdı ö:zın bayaz éde:rdı ikki ilde bir ilde bir bayaz
éderdıg ö:zın ağardırdıg yo:ھıydı fafun ھا:an indiki kımın dö:guldı fafun ھا:an
6 tıfal ھا:an hepsı misıydı

Şı‘ır yâllâhi reھme:tlının şı‘rını ge:tırım oھıyım ya:zmışam şey:yinde türbesinde
8 ya:zdıgmız şı‘rı ge:tırım o:ھıyım gé:dım ya:zmışam ba:ھım hara koydım bu öz
şı‘rıdı ‘Eli Ma‘rufun

10 -Ağ sa:ç ümrüm oldu say

Feleg işni gö:rdü say

12 Bağ kö:çtı konca soldu

Mendilı de öldü say

- 14 -Seher gülû koşu te:kîn
Baharda çoḥ su te:kîn
- 16 Yüz illîḡ 'ümrûm gé:çtî
Bir sarhoş yoḥu te:kîn
- 18 Bû rehme:tlî öz şî'rîdî türbe:sîne ya:zdîm ö:ziyîn Mîthet ge:ldî dé:dî ne şîkîl
ka:vızsan türbe:sîn dé:dîm vâllâhi eng eyyî na:zik türbe ka:ldır dé:dî şî'ır yaḗsan
- 20 dé:dîm he dé:dî yaḗ şî'rîn yollaram se:nîyçîn ge:ldî adam kapdan apa:rdı vâllâ bû
şî'ırî türbe:sîne ya:zdîḡ Yo: 'ezye:tî yo:ḥtu dedem hoş ge:ldîyîz baştan göz üstüne
- 22 hîç zehme:tî yo:ḥtu tescîl éttîy dedem bilî ye'ni şeyde de sele:şmîşem te'binde
kırandalar şey édendele:r hepsînde ḥette şey Fayzi Ekrem kıranda Fayzi dé:dî
- 24 abla seleşesey dé:dîm neyar sele:şîrem şey étsey mécel olma:dı bes Aydın
Kerkukli sele:ştî bilmem néceydî şî'reke ögerse el ö:gsûn öz ögme:ḡ 'a:rdı
- 26 beşerçîn bû şî'rî diye:rdî ye'ni gere:kîm sen geleydi baba:yı temsil éde:ydi
baba:yın te'ızıyesiydî işte men gé:ttîm temsil é:ttîm
- 28 Nihat kuşçu:
koy me:nî nenem ögsûn
- 30 kâ:gıttan kelem ögsûn
ö:günmeḡ erçîn 'â:rdı
- 32 koy me:nî 'elem ögsûn
he bunı diye:rdî

12. Velit Muhammet Ahmet

Doğum yeri ve tarihi: 1973 Tuzhurmatu

Meslek:

Cinsiyet: Erkek

a. Dedelerimiz Hayatı

- Eyyelkî günner bû günnen ho:şuydı eyyelkînde bîr keḥîr gem keyb yo:ḥuydı indî
- 2 o ya:ḥıt bîr şey gem keḥîr yo:ḥuydı bes bû zaman her şey düşünüse her şeyî
düşünüse her şey meşâ:kîl ge:lîrî çoḥ çoḥ şeyler ge:lîrî başıya o ya:ḥıt yo:ḥuydı
- 4 ye'ın bîr şî'ırlerden yar diyer bîr baba on éyladı besle:rdî indî on éylâd bîr baba:nı

besle:mírí uşāğ beyök olannan şora nene baba:nın sözün tutmırı o ya:hıt baba ne
6 dédí arıad uşāğ hepsí ora indí her birí bir yanda evel erte kaħa:rdılar é:skíler
kaħa:rdı herkeş öz işın bilirdí herkeş gide:rdí ekme:gín yapa:rdı işın éde:rdí dayar
8 seħe:bí dayarına gide:rdí bes indí arıadlar hapsí on bir olmuıynca ka:hımrı yállâ
on bir olmuıı kaħmıllar diyırí ne:yım var ne işım var Alla subħanehu ye te‘ele
10 dinye:ní yara:dıb diyırí “ye ce‘elne leyle sübête ye n-nehara me‘eşe” é bular
meníçín gécení qalılar se‘et ikkiye kımın gécení qalılar se‘et kiye kımın sebeħ
12 namazı da yoħ ka:hıb şeyde faħaradan se‘et bír kere on bir kaħıllar anaştalıg da
étmıller bir tek günartalıga başlıllar zamanmız bele oluħtı bes ama ama e:skíler
14 ye‘ní nızam Allah te‘ele diyende sebeħí é:dıb billí beşerde o heleyeler var
sebbeħ kaħar daha géce olmağıydan yatar bes bízım indí bu arıatlarımız
16 şeylerımız mücteme‘mız şey é:tmırí ege gençlerımız ossın geceler qalılar se‘et
kiye kımın bının ye‘ní bír silbiyetí var qalmağ géce bízım de e:skíler ne:çín çoħ
18 baħtıy ye‘ín diye:rdíler kuıatıydılar düşme:ziydíler uzun Allah elinde:dí ‘ömür
bes ne:dí ye‘ní indí o yemeğler ya:rıydı içinde şeyler yo:hıydı mö‘ellebet çoħ
20 yeme:zdíler he bellerín vérmiştler ħormaya néce diyer özle:rí öz étтігі ektiğı
şeyler yerdíler bes indí yoħtı bu mü‘ellebetler çıħıb gét ge:tí ordan mücemmed
22 manı çıħart ye bilmısen daha bunda fıteminet var yoħsa yoħ bı‘ez şeyler var o
ya:hıt ya:rıydı dirí indí baħasay üstat şey o:luħ çoħ ne diyeller le se:meħ Alla
24 kimseye gössetmesín çoħ pis ħestelígler o:luħtı o ya:hıt yo:hıydı o ya:hıt tabı‘i
herkeş kése:rdí kesmek késerdí ye:rdí indí her mücemmed ge:tırí gét filan
26 kımesín ge:tí filan kımesín ge:tí yéginen Hindí olı filan olı bes ne:dí ye‘ín
bilmısey bınnar bismille Allah-ıakbâr diyinmiyiħse bunda ħestelíg gelí bunda
28 Allah sübħenâlla ye te‘ele diní islâmı nişı é:ttí é:ttí bismille âllâh ıakbâr diyendey
ne:çí dirí men ħesebil buħuşet é:şıtmıšem dirí beħşettíler getírler bír ‘ef édesíz
30 bír ta:ıuğı ge:tırıħ ké:stíler bismilleh âllâh ıakbar dé:díler ö:zinde obırsinde
deme:díler bele késtíler kıbleye de vérmedíler bele ké:stíler geldíler bının
32 étıyden bının é:tín koyduar bâ:ħtıllar bismille âllâh ıakbarkında ey cerşüm
yo:ħtı bunda cerşüm var bını ye:diy bu beşerde cerşüm é:dırí ħestelíg é:dırí
34 beşerde o ya:hıt bele ħestelígler yo:hıydı indí gét mücemmed alıllar bilmısey
ne:dí ne é:tídí ne é:tí döğı o bízım eskílermız yo:hıydı hepsí kesme ye:rdí é néce
36 diyer o ya:hıt bu böyük adamlarmız he bele kuıatlı ye‘ní bír basit şey de ye:rdí
bes kuıatta qalırdılar bes şeylermız yo’ bu zaman gençdí le kaç kaç yállâ

38 kaçabilmîrem le sen haranın harasısay hele e:skîler bahtıy he vâllâ yetmiş
yaşındadı küregî bé:lende çöle çıha:rdı yoħsa bízímkîler indí bñ bñ gençlermîz
40 yetmiş kassa şey olmaž kalmaž ye'ní bñ kuyatta kalmaž vâllâ üstet kaħabilmeller
ye lizelik bíz ye'ní ya:dıma gelíří Ĥurmatı'nın bíz uşağıydı ħez éde:rdı ħe ħe ħe
42 hara Ĥurmatının bñ keyseríle:rí üç keyse:rísí de bukerem uşa:ğıydı ħe ħe ħe
kaħalama oynardı ħe:skí ħe ħe ħe ye'ní şey dayımın İbrahim kaħşab şey
44 koca:mıydı İbrahim kaħşab birıncí e:skí kaħşablardandı İbrahm kaħşab ege ħe ħe
bilmîrem ye:tíşib tanısay ö:zín ye:tíşibsey özíne bñ indí 'Abbas kaħşab yar şey
46 o:nun baba:sı mením koca:mdı o birıncí kaħşabıydı Duz'da meşhur kaħşab
ö:ziydı o ya:ħıt çıha:rdıler bñlar harda şey éde:rdıler ħe ħe ħe yo:ħıydı herkeş
48 işíne sala:rdı ö:zín kurt ge:ldí çaħkal ge:ldí bñnan yo:ħıydı herkeş başın ala:rdı
ħe ħe ħe işíne bñlar se'et ikkide ki üç ħe ħe ħe hara kaħşabħana harda:ydı
50 şeyde:ydı türbelíħın ardında o terefte:ydı ora ħe ħe ħe keserdíler ħette meneím
bir kere 'Abbas dayım konuşırı Türkman kanatında Türkéş'ten konuştı mením
52 Mühsín kaħşab Kazımı tanısay Kazım yanızda o:tırı Yéngícede o:tırı muħtar
Kazım muħtar onun babası ħette adam ħe ħe ħe kırħ adam ħe ħe ħe türbelħe
54 ö:zı ħidende şeye kaħşabħanaya o ya:ħıt dirí üsted şeydí ħe ħe bir ħe ħe dayım
ħilí ħedeller se'et ikki şey 'Abbas dayımnan ye'ní kocam bñ ö:zı ħe:deħ
56 'eféde:síz eşşeyden ħe:đib eşşeyden ħe:rmış ba:ħıb türbe:líħden bñ tereften o
tereften ħe ħe ħe dirí kırħ adam ħe ħe ħe ħe ħe bayaz dirí bayaz çıħırı ħe:đırí o
58 terefe dirí seleşırı özleriyden diyíb özle:ríne baba kím ö:lúbtı bñ ħe ħe o ya:ħıt
bırtek össeydí ħe ħe 'elemín ħe ħe:rdı indí nece müsemme'ede diyırı o ya:ħıt yo
60 müsemme'esíz ħe ħe:rdı olúrdı küçüħıydı memleket é baba kím ö:lúbtı
seleşmedíle dirí 'Erebce dé:đı seleşme:díle Kürdce dé:đı he seleşme:dí dé:đı dâħa
62 sebbeħ olmuşıydı ħe:đib kâşşâbħânâyâ ye:tíşib orda babasıyın kârdasıyın ħâkât
é:đib reħmetlí Mühsín kâaşşâb çıħıb şora ge:líb mulla Ekber mulla ekbere ye:tíşib
64 üstâd mulla ekberí olabilí sen tanımısay mulla ekber şey:ydı e:skí adamlarda:nıydı
bırâz bele şeylerden dine çoħ şey:yı ya:rdı 'umku yar dine çoħ şey éde:rdı itıla'ı
66 ya:rdı dirí ne:tı so:rdı onı dirí bñ o dünyadandılar o dünyadandı baħ âllâhu
sübheneħü ye te'elenín şeyýine:ndı bñ tereften o terefe baħ ne şeyle:rı yar kímse
68 bilmırı sır ila:hidı ħette oları ne:đı e:skí adamlar üzüstíne:ydı bir dü'e étse:ydıler
dü'elerí ħe:bül olúrdı yo:ħtı ħi:le mi:lelerí yo:ħıydı o ya:ħıt yalan bele ħi:le
70 yo:ħıydı indí dé:đı ħe kímín bir sâyarâ almışam onca ye:mınd içtı dé:đı bir şey

yo:htu ö:zünde dé:dí bir şey yo:htu dörd bir etrâfi subuğ çıhtı bö:yük ada:mdı é
72 neçín bu fe e:skí günner çoğ ho:şuydı Hurmatını ye'ní gem kehír billem yo:huydı
dayımın dayarı ya:rıydı bíz hez éde:rdığ bes gé:değín dayarlarıydan şey éde:ğín
74 kalağın néce diyer yardım édeğ ö:zine fi sebil hoş günner gé:çerttığ bes ama bu
dünye nanca şey mutatayyır oluğ sâyârâsınnan hediş sâyârâlar oldu şeyler oldu
76 bu echizeler çıhtı bes ne:dí bize göre 'irak'a göre o e:skí günnerín da:dın vé:rmíri
ye'ín eyel gétse:ydí meşelen istíriğ gédeğín zeyrâtâ bízím 'eşret E:li defe o ya:htı
78 ne ya:rıydı 'ençe ya:rıydı üsted yétíştí 'ençeye min zımınhım me:ním babamın
'ençesí ya:rıydı 'ençe yéddí 'ençe ki Marsídis sâyâraydı Almanı sâyâra:ydı yéddí
80 'ençe ya:dıma gellí durmuşıydı o seyyed Visem gilín sukağında bular hara hepsí
ittíceh édeller Karbâle Necefe bukerem yo:htu 'eşrette eng uzağ ki bir kiz
82 vé:ríbsız bir kiz a:lıbsız ha:bsına tebliğ oluğ gedíriğ ziyrâtâ ha:bsı gelí indí yo:htu
indí herkeş öz sâyârasına mindí bes ö:zı sen bírez mene ya:hınsay késtığ yo:htu
84 he:psí yığışsın bir yerde bu ka:lmıyıbtı eyyel e:skí günner ho:şuydı gidende adam
bele şey sé:yínerdí bes indí o günler kalmadı o gün bu güne benzemez.

13. Zeynülabdin Harbende

Doğum yeri ve tarihi: 1940 Tuzhurmatu

Meslek: Emekli

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu'nun Tarihi

Bin dağkuz yüz igírmiden eyel Duz bir kasaba:ydı 'Usmanlı devletínin
2 saytara:sında ö:ziy bilíse 'Usmanlı deyle:tí altı yüz igírmí il hükmé:ttí bu
mantıkaya ve 'İrağa girdí bin beş yüz áttuz dört senesinde ile bin dağkuz yüz
4 igírmide on sekkízi girmide çe:kındí Duz bir kaza:ydı hette içinde oğub yazarlığ
kimse yo:huydı soradan kaza oldu içinde oğub yaza:rlığ her mehellede bir dene
6 yo:huydı ya:dıma gellí bí'ez mektübler ge:lírdí bí'e:zínin uşa:ğı 'eske:rdí bir
yerde mo:zaftı bir yerde o mehellede bir denení tapmazdılar bu mektübí o:hıuşun
8 aparılar filan mehellede bir dene o:hıya bilí aparırdılar onuyçun millet işte işlerí
ne:ydí fellehetiydí zer'etiydí mihne mihne yo:huydı e:beden me 'ede bir iki
10 mihne ya:rıydı bir derzılığ ya:rıydı bir basit nacca:rlığ ya:rıydı bél sapı éde:rdíler
kürek sapı éde:rdíler onnan şora de:mırçiler ya:rıydı 'ef édesen nal éde:rdíler

12 hırmaşa éde:rdíler işte bular o kalanı hepsí basit bir hayat yaşa:rdı ile bin daqquz
yüz ígírmíde Duz gé:çtı İngílízlerín şaytarasına İngílíz melik ge:tírdí búrda te'in
14 étti bin daqquz yüz ígírmíde Fayşalı Eyvel Fayşal Eyvel ilk meliktí şeyde 'ıraқта
kí ge:ldí işte hükmetti onda hette mekteb yo:hıydı Duz'da ígírmíde ígírmí birde
16 Duz'da mekteb yo:hıydı eyvel mekte:b bin daqquz yüz ígírmí ikkide açıldı
mü'ellím yo:hıydı müdir yo:hıydı hette müdirí başka yérlerden ge:tírdíler yavaş
18 yavaş taťâyır é:ttí ile ola:ştı tekriben bin daqquz yüz kırk kırk bir onda ikíncí
savaş oldu Reşid 'Eli Geylaninín mesele:sí oldu 'ıraқта millet daha fazla ge:rí
20 gé:ttí millet daha fazla ge:rí gé:ttí ile ola:ştı bin daqquz yüz e:llí e:llí bire e:llí
birde yéngí kaza oldu ellí ikkide Duz ellí ikkide kaza oldu o günnen kazadı indíye
22 keder bildíğimce áttuzuncu kaimakamdı hükmedíri indí búrda biríncí bin daqquz
yüz ellí ikide ge:ldí indí a:hır kaymakam kí Duz ha:hıdı bin daqquz yüz te'in oldu
24 áttuz kaimakam ge:lí búra ve bütün millet de basit bir şeyden yaşa:rdı ye'ní ístí
başları ossun yemeğlerí oşsun meselen diyegín indíkí kímín éylerdí sellece
26 yo:hıydı telefízyon yo:hıydı barrad yo:hıydı kímse bilme:zdí radyo ne:dí
radyonu bí'ez kere bí'ezí inanmazdı diyerdí bunun içinde adam var adam var
28 séle:şíri ve ille de:mír néce seleşí müte'híriydí Duz neden müte'híriydí 'Usmanlı
deyle:tinde olan şeyler mantıkalar böyügüydú 'Usmaniya devletí üç karaya
30 hükmedíridí bí'ez yérler temyíl olaştırabilmerdí bír'ez yérler hizmet
édebilmírdí onıyçın Duz bele kaldı.

b. Öğrencilik hayatı

yállâ işte bíz üçí bitírdíg búrda bin daqquz yüz ellí sekkíz ellí daqquzda ge:lírdíg
2 kerúke fekkir 'eileydí 'elem kímse Bağ^{da}da gédebilme:zdí mením a:dım çıktı
Bağ^{da}da gétmedím masa:ríf ístírdí ama Kergügse dahílisí ya:rıydı beleş yatardıg
4 beleş yérdíg beleş beleş hette taraşmıza keder bele:şıydí ka:tmıza kímín
bele:şıydí hamammıza kímín bele:şıydí ye'ní çoğ telebe aparsaydı ö:zíyden bir
6 hefteye gelí bir dinar aparı ay bir dinar aparı onnan da ka:lırdı nétsín bes
çeyhanada o:tırsın on fílís çay para:sı vé:rí işte men bin daqquz yüz altmış ikkide
8 tâharruc é:ttím eyvel eyvel te'lim bir şeyde oldum köyde oldum o köyde ikki ay
ka:ldım ya:hun köy diye:rdíler ö:zine o köyde ikki ay ka:ldíg ikki il ka:ldım
10 onnan şora ge:ldím Yéngíceye Yéngíce de bir oba:ydı Duz'a 'e:yídti búrda bés

kélometír Duz'dan uza:gdı ikki il қа:ldım onnan şora me:ní tensib é:ttíler şéye
12 tensib éttíler mitavastaya mitavastada íbín heldünde bés il de orda қа:ldım bés il
bitennen şora döndüm öz mektebíme Fecir mekte:biydí ile ordan teke:'ud oldım
14 bin daqquz yüz doĝsan dördde he abuncana Yo yállâ hiç bir işte işlemediĝ hiç
bir işte işlemediĝ işte meşĝulıĝ kitab o:hmaĝdan işte başka şeylerden hette indí
16 Türkiye'de bir şey bir arhadaş kitab çıhardırı Erşed Hírmízlí mennen bir maķâle
ístedíler yazmısam indí maķâlení қа:ldı bes yo:llıyım ora şéye ba:hım Vaybardan
18 yollaram başka şeyden yollaram o da ne úze:ríne:dí bir he:díse oldu Duz'da bin
daqquz yüz ellí daqquzda o he:díse de ne:ydí Şü'ülerín mektebesí ya:rıydı mîllet
20 başla:dı hízбі-şu'iyí ikrah étmeĝe muķaraba étmeĝe hette bir mektebesí ya:rıydı
o mektebení da:ĝıttı parçala:dı bu da bir ze:kiredí.

c. Duz'da olaylar

yállâ fayazan bin daqquz yüz ellí dörtte oldu fayazan bin daqquz yüz ellí dörtte
2 oldu tekriben Bağdattan Kergüg yo:lú қа:andı tekriben bir ayca bir císír ya:rıydı
o císírı usu apa:rdı daha o yaķa:dan bu yaķa:ya kímse geķebilmírí Bağdattan gelen
4 tombiller o yaķada dura:rdı Kergüĝten gelen Èrbílden gelen tobiller bu yaķada
dura:rdı ve bu yükünü ģamballar geķírdírdí ouyza onun da yükünü geķírdírdí
6 geķírdírdí buyza işte mîllet de onda bir yér ya:rıydı gezmeg yérí se'et dörd üç
buçuĝ olurdu buyza herkés tükenín baĝla:rdı gide:rdí çaya baĝmaĝa bu bir böyög
8 bir olay da oldu ya:htında gene bin daqquz yüz ellí bés ellí altıda:ydı bir kırt
peydah oldu Duz'a Duz üç gece üç ĝün çıĝabilme:dí yazıya indí görerdiy bu
10 meĝellede ö:zín bés deķke şora görerdiy obír meĝellede ö:zín bir kî üç dene de
dişle:dí dişledíĝí insanlardan me'yen bir dene öldü o da bir he:diseydí. intihâb
12 he:disesí oldu intihâb eyvel intikam bin daqquz yüz ellí dörtte oldu onda ikki
қа:imeydí bir kürdler қа:imesiydí bir Tüğmanlar қа:imesiydí Duz'dan
14 Tüğmanların müraşşahı reĝmetlí Zeynel'bdin ķember aĝa:ydı Kürdle:rín de
müraşşahı Kergten şeyiydí Cihad Vende:vi buların arasında şey oldu işte bir
16 dö:ĝış oldu talķa dö:ĝışı oldu gene orda bíz bir şehid yerdíĝ bir dene:mízí
öldürdiler o intihab sebe:bíne bu da bir ola:yıydı.

d. Askerlik-Savaş- Baas Partisi Zamanı

işte gö:rísey neyden direm yaydan déme:ríg yaydan diye:ríg yaydan déme:ríg
2 Kergler diyer geldíy gétíy bíz diye:ríg geldiy gittiy bu şéyedí şéyemízde:nde hiç
vazgéçme:ríg hiç bir yérde Kergte men üç il ka:ldım şéyemíz ‘eyní ka:ldí olar da
4 öz şéyelerín sele:şírdí bíz de öz şéyemíz sele:şírdíg ye‘ín orta yérde bir te‘emmüd
yo:hıydı hebele ye‘ní bí kere bíz bele a:lışmışığ bu şíkıl ko:nışağın yo ‘eskerlíg
6 étmezdiğ mü‘ellím ‘eskerlíg étme:ziydí hette çoğ kımse gide:rdí mü‘ellím olurdı
bes ‘eskerlíg olmasın ehirde bízí ‘eskerlíg tuttu onda aparmadılar bízí her
8 birmízden bedel a:ldılar bedel a:ldılar yüz dinar onı da hükmet bankınnan çektiğ
özleríne vé:rdíg onı da bízden kısıttan késtíler ayda sekkíz dinar kese:rdíler
10 bízden bedel yüz dinar ‘eskeriye hídme ‘eskeriye manı İran sekzen sekzen birde
eyvel işte ka:dísiye ma‘raka:sıydı başla:dı onda Be‘ís partisí Duz’da iştírak étti
12 ye‘ní hiç yére o gün oldu bes ‘İra:kı ezdi eyvel şehid eyvel şehid Duz’a ge:ldí
bir denenin tanırdım arhadaşımın oğlu adı ‘Abbasiydı ‘Abbas Heyrulla onnan
14 şora heftede bir şehid gelí üç şehid ge:llí dörd şehid gelí ikki gelí bíz hefte
gelmez teğriben yüz yüz ellí kusur Duz şehid vé:rdí bes ma‘reke ka:dísiye
16 Saddamda o da çoğ dayam étti bin dağkuz yüz sekzen sekzen birden dayam étti
bin dağkuz yüz sekzen sekkíze keder yo bırda olma:dı hiç bir şey olma:dı bırda
18 ebeden bir şey olma:dı ye‘ní orda diye:gín bırda teğriben Duz’da be‘si de a:ızıydı
kımse be‘si olma:ızıydı mene mesele neççe il hízmetím ya:rıydı mü‘ellímlíğde
20 yan yana apardılar bízí zordan olmadıg olmadıg olmadıg ile ehıre keder teke:‘ud
olduğ vazgéçtiğ şey ge:lírdí çünkú Duz teğriben ço:hı mükeddimede dayam
22 éderdi çünkú sehepsízdí Tükman mílletí kímín yastası yar helfiye gide:rdí kímín
yastası yoğ mükeddimeye gide:rdí mıkeddimeye olduğmızçín hette mením bir
24 keynım oğlu állâhın rehmetíne kayştı mıkeddimeye attılar ö:zín ye‘ín ‘emden
attılar mıkkedimeye ö:zín bir hefte şora canazasın getírdíler çoğ olaylar oldu o
26 ya:hıt çoğ évler mesele diye:gín bíz ezí kaştı memlegedí terkétti bes kımse
aparma:sın ö:zín huruba girdí onnan şora cés-se‘bi ya:rıydı o cés-ş‘ebi şeyden
28 daha yama:nıydı neçe il gétí géde:rdíler işte her yecbe Duz’dan yıga:rdılar ikki
yüz dene yüz ellí dene oları aparırdılar nafit borıları gé:dirí Türkiye’ye olara
30 mekeyet olmağın yo Şırgat mantıkasına aparırdılar ya Béci mantıkasına
aparırdılar.

e. Ziraat

Ekmeġ ilk evel Du:z Duz'un adı neyçin Duzhurmatı ƙalıb Tuzhurmatu
2 Tu:zhurmatu 'Usmanlılar ya:htı meşhurıymış indí de duzmuz var bir
memlehemız var bilsey ilde tekriben ikki yüz üç yüz tan şey çıha:rdı duz çıha:rdı
4 binler tanca şey çıha:rdı Duz hurma tut hurma çoĥ eke:rmışler bir de tut çoĥ
eke:rmışler tutu neyçin eke:rmışler Hurmatu'nın 'e:ilele:rinde ço:ĥu bücke arısı
6 besle:rdí bisey ne:dí ye'in dudetülkez dudetülkez besle:rdí o dudetülkez he tut
yarpaġınnan başka bir şey yemez onuyçun burda çoĥ tut va:rıymış bes ġa:ye
8 neymış arılar bes tutun çelbekinde yaşasın bir de hurma ço:ĥıymış ussuyu
ço:ĥıydu indí ƙalma:dı bağlar bahçalar hepsí ƙurdu onuyçin Duz'un adı ƙaldı
10 Duzhurmatu e:rik bahçaları va:rıydı alma bağla:rı va:rıydı 'incir bağla:rı va:rıydı
hurma şeyleri va:rıydı indí bız buların ço:ĥını görme:díġ ilk evel fellehler burda
12 kımın bir cüt ke:tirí ossa:ydı 'ef édesen o 'e:ile zengín 'e:ileydí bir cüt ke:tirí
olanın me'nesí neçe bir neçe vezne yé:rí var ellí altmış buların ektiġi arpa:ydı
14 buġda:ydı arpaydan buġda yérí nece hazırılar felleĥ ilk evel gele:rdí bu yé:rí
sula:rdí tírekter yo:ĥıydı aycar var bir aġa:cıydı şeyde de:mír geçe:rdí 'efédesen
16 bu ikki ĥeyvanı birbirine bağla:rdılar eşşekse ƙetirse ĥaş bo:yuntuluġu va:rıydı
bu bo:yuntuluġları birbirine bağlardılar orta yerden o sékkení ƙoya:rdılar işte
18 géde:rdí yerin o başına bir ĥat éderdí gelirdí ye'ní bir parça yérí tekriben on on
gün ancaġ bitirirdí onnan şora işte arpa seperdíler buġda seperdíler onnan şora
20 işte başla:rdı bunun suarmaġına çoĥ yorulurdu ile vâktel ĥasad ge:lirdí biçmeġ
ya:htı ge:lirdí arpanı ayrı ĥarman éderdíler buġdanı ayrı éderdíler onı da ikki
22 gençle üç gençle buġda oşşaydı on günde bitirirdí eng en zengín tabaġa oydu
millet çoĥ ye'ní yoruldu ekemg tapmamaĥtan çoĥ yoruldu Duz ĥaĥı bular da
24 neçede:ydí bin daġkuz yüz ƙırĥlardeydí fekir 'e:ilelere ĥükmet başladı temyiniye
yérmeġe indí nece yérri temyiniye onda da başladı fekir 'e:ilelere temyiniye
26 yérsin şekerdí bir'ezine pırınç yérirdí bi'ezine buġda arpa yérirdí bele bir ĥayat
ġettí onnan şora taıayvır étti ye'in ƙırĥlardan şora bu mantıġaya tírekter geldí
28 tírekter de her gelen alabilmez işte o tírekterden orda çoĥ işleri olurdu biçimler
neçe:ydí elden çıha:rıdır biçerdíler ƙonşu ƙonşuya yardım éde:rdíler bugün seniy
30 buġdayı biçeller seniy ƙonşiy bah neçe deneydí yéddí deneydí beş dene sekkiz
dene seniyden gelirdíler biçini seniyden biçerdíler ĥarman éde:rdíler döge:rdíler
32 anan şora buġdanı éye ƙoya:rdılar géde:rdíler obürüne evel te'e:yin ço:ĥıydı ne
derresse va:rıydı ne tírekter va:rıydı semed kimyeyi va:rıydı semed kimyeyi de

34 işte bu pislîğ dayar pislîğî onı yığa:rdı bî‘ez fellehler bî‘ez mantıklarda ihtiyac
ya:htı ge:lîrdî oları dayardan aparırdı küldî zîbîldî hette beke birez kuıatlı ossun
yér

14. Büşra Şükür Merdan

Doğum yeri ve tarihi: 1965 Tuzhurmatu

Meslek:

Cinsiyet: Kadın

a. Yemek Tarifi

Yemeğler işte ö:zî her yérde meşhurdı ö:zî ‘İra:ki yemeğlerde meşehurdı bes
2 Duz‘da da ‘eynen dolma bîryâ:ni bomya a:şı fasılya:dı bîz ‘eynen şey de éde:rîğ
kérven a:şı e:skîden indî çoğ kîmse édeller bünü şey tarhana bulğuldı le:tke:dî
4 hâsâtân beyrâm günnerî ge:rek gerek fasılya le:tke o:ssın pîrînc evvelen işte bu
yemeğler kîfte a:şıdı zılğ a:şıdı tāmâtâ a:şıdı bu yemeğle:rdî bes işte en meşhur
6 yemeğ işte dolma:dı. Le:tke erîgdî kırrı e:rîgdî ‘Ereb diyer ö:zîne tırşana.
bîryâ:ni bîryâ:ni işte gelesen çerezâtîn işte bada:mdı yér kö:küdü paṭata:dı ta:vîğ
8 é:tîdî o bele kî:me meselen kuş başı édesen ö:zîni şe‘ríye:dî bular hâpsı ne ye‘nî
çoğ şeyler bele bezelye:dî hâpsı buları ayrı kavırasan sora gelesen işte pîrîncî
10 édesen pîrîncî suıyı éttiğiy birley yağ koyasan ussu şeyın atasan baharatın
atasan bîryâ:ni baharatı ya:r kere bibe:rdî da:rçındı buları hé:l ya:r adam ya:r atar
12 ö:zîne bu pîrînc olduğı birli bu eşyesîn hâpsın üze:rîne râ’sân katarığ ö:zne işte
bugün étmîşem keşke getîreydîm.

b. Ziyaret

O arba‘in başka:dı ye‘nî arba‘ine gidesen o başka:dı gidese:n çoğ kalabalığı
2 çoğ nanca désey ve nanca da yé:rîsey hissetmesey ye‘nî var adam diyer gé:dîrî
aya:ğım ağırır néce yérîyîm düşünnem men men ikki def’e gé:tmîşem
4 gé:tmeden önce çoğ düşünmüşem néce gédîm néce başarram bes subḥanalla
gédesen bilmesey néce gidesey çünkü çoğ millet he se:niyden yérri géce
6 gunduz ve yérîdîğce de işte yemeğ ne âlla ne gévliy istîrî ye‘nî o meşelen
leffettî méve:dî ‘asayır pîskît bilmem ne dolma:sıdı bîryânîsîdî éttî hurma:dı
8 teḥin ye‘nî ne ne ye‘în var adam yérri diyer yo’ men bünü istemîrem indî

başkasın yerem ye'ın bilíří daha datlı ge:lí hiç kímse de ac olmaž ye'ın nanca
10 kassay búrda hiç ac olmasan ve nanca da yémeğ yésen onca da daha ço:htu
millet ye'ní yér de fazlası da çoğ göze:ldí zeyrat. Orda bíz var adam húséniye
12 var qallıg var adam işte bíz özmíz findk var bes arba'in günle:rí herkeşe ye'ní
bes ister bíz hücra ossun bir yer oşşun onda onda başka:dı ye'ní meselen indí
14 gétsem bíz éy var her il giderem ye'ní ki ildí gédírem ora giderem bir 'a:iledí
giderem yanına orda da éylerín açallar bízímçín çoğ kímse é:yín açar bu
16 yollarda yéríse:n e:liyden tutallar tab'an e:liyden tutallar zorda:n ge:tíříller
o:tırdıllar se:ní hémeye fıttayı yeheller çârğâlâllar 'ebeyi çârğâlâllâr el ayağıy
18 ayallar ne işsen oní ye'ní diyeller ye'ní bu ecírdí bízímçín yeme:ğí ye'ní bele
a:ğziya bele zordan zordan arhayca kaçallar sâyârâyâ giresen sâyârâyâ bele
20 kömeleller atallar se:niçín. Yarın hebele zıyârât ye'ní gé:diríg indí münesebe
de var yâllâ orda yile:de:dí hemis güní hezretí 'Abbas'ın yile:de:sídí gédíříg
22 işte orda da çoğ güzel olu çoğ güzel olu yile:de, yâllâ üç gece. Yo yo 'eynen
durruğ ye'ni sâyârâ garajda durar o i'tíye:dí başka:dı he he men giderem çoğ
24 va:ht Kerkeğ kadınlar birlígínnen cem'etí aparram diyeller gétme:mışíg
görme:mışíg he fe aparran özleríní kı keredí üç keredí apa'ra:m özle:ríní ye'ın
26 çoğ hoşlarına gider çoğ gerib bíz şe:ydí bah özle:rí her il gideller Türkiye'ye
oyana buyana gezmege ye'ın bíz bura gelendíler bura bíz egleníller bíz
28 eglenníller diyeller ye'ın ne hoştı haya:tıyız siziy é baba sız gédísız bu yaz
günü yo yo dirí çoğ çoğ haya:t çoğ haya:t haya:tıyız çoğ ayrı şıkıldı çünkú
30 bâsâât 'arbanaya kímín minníg settütedí 'arbanadı bızları hâpsin mindírrem
özle:ríne. Yo 'a:di ye'ní 'a:di bir şeydí bes ye'ní men o cem'etí aparmışam
32 ö:zümmen bes ye'ní imam 'A:lí'nín hevíşíne girendeğ ye'ní girdíg içerí
girdígmíz birí görmüyûbler ö:zíní ye'ın özlerí indíye kímín bes sübhanallah
34 girdígiy birí imam 'A:lí'nín he:víşíne ye'ní néce diyesen bir beşer duruhtı
kanıyıda heybetlí beşer ye'ní ye'ın girendem ora girendem döndím ba:htım
36 hepsí yıgıllar Kerkú hağı İndiye kímín gö:rmüyûbler hette dö:ndí bir arvad dédí
âllâ ecríye yassın bah nanca ecír kazandıy ye'ın ne hoş dé:díler ye'ın hıssí:diríg
38 bele bíz hé:ybetlí bir şeyde çoğ a:ğır bíz şe:ydí çoğ hoşlarına gétті. yâllâ bízím
'eynendí ye'ní 'eynen búrda édeller bes teğriben mene gelle evel yéddiye
40 kímín bes erkeğler de:ğışındí erkeğler ...

c. Mezarlıkar, Haydar Mehmet

Evel te'ízye: erkegler yéddí gün yéddí géce otır'rla:rdı ce:mí'de hüséniyede orda
2 kâ:âde ay bir böyük éy va:r ay çadır kuruþtı ye'ní öz yérine göre yéddí gün
yéddí géceydí sebbehínnen başla:rdı günortaya keder günortadan şora başla:rdı
4 mığrıbe şamnan şora bir de géce ye'ní otırlardılar ye'ní 'elem gele:rdí gide:rdí
kur'en deg o:hırdı müstemír kírħine keder de bu te'ízye sehebínin başına çamır
6 koynardı her géce éyine yığışardı bunun konşular hısımlar her géce ille kírħine
keder ille kírħin véterdí yállâ hâlâs olardı özlerinnen tab'an ö:zî işte o te'ízye
8 ihtíyarsa çeyhânaya döne:rdí bele:ydí evel gençse bikez hürme:tí va:rdı o kırğ
günü géceleri ha: kahtılar néttíler bir fetre şora ö:zín üç gün üç gün üç géce oldu
10 o yéddí günü bes géceler ollarlar bele qaldı bir ikki sen geçennen şora dé:díler
baba o üç gécení qaldır o üç gün üç géce be:stí kaldırdılar ö:zín qaldı üç gün üç
12 géce bir fetre şora dédíler ye'ní 'elem deya:mı başlırı şeyí var sebbehler de:'i
yo:htı koy qaldıra:g ö:zín üç géce üç aħşam üç géce oldu fe bu üç gécenín
14 kaħmağı neden oldu se:beb intíħa:rí çıhtı patlama matlama 'elem qorhırdı
géceler meselen bilmírí hardan ge:lírí ye'ní gelen gide:ní çoħ te'ízyeleri
16 partlattılar kahtılar üç gécení de qaldırdılar indí bes üç aħşam:mdı ikíndí se'et
ikiden başlar béşe keder üç se'etti buncanadı ama burda meselen sebbehler
18 obadan ge:líþ yen uzağ Kérgí Bağdattan ge:líþ ola:şıþ sebbeh é:yíne gidebilí
é:yíne géceler de meselen bí'ez konşular gelí işte gelebilmeyen bir yérdeymiş
20 ziyretteymiş hesteymiş yédden günü de 'eynen üçün günü yemeğ yédírdíller
yemeğ yéderdeller üç díyeller ö:zine yéddínin de günü hele qalıþ ye'ín yéddínin
22 te'ízye bitíþ bes ne var yemeğ var yéddíncí günü yemeğ yiderdeller hetme édeller
gírmí gírmbéstene var tabarru' édíþler kür'en oħıllar herkíşe bir cüz' o:hırdı bir
24 hetme édeller éy sehe:bí yemeğ éder yemeğí de öz imkeniyetíne göre ay öz
zayqına göre bír'ezí bir yemeğe de'vet éder bír'ezí yüz adam de'vet éder özí éder
26 özí yer ö:zín abı şikíl kırğ ta édeller özíyçín kırğı geçennen şora ilí bitennen şora
ilín édeller bir kısmí de var harda gömer özíní Necev'e aparı ö:zíní ye'ní ölünün
28 öz rağbatına göre öz vesyetíne göre aparıllar orda gömeller özin orda yér hıczédíþ
ö:zíyçín ay meselen var türbelíğ var orda ay bír'ezí sehebí aparı özin türbelígler
30 üsüne konuşma:dıg türbelíğín bízim burda var türbelíğ evel Şíħ Mühsín türbelíğí
diyerdíğ ö:zine burda bir şey varıydı zeyrat yérí varıydı bir Şíħ Mühsín diyerdiler

32 ö:zîne bününde bir karamatı ya:rıydı uşağ heste ossaydı öskürme ossaydı isitme
ossaydı indî aparırar eyyî olardı ye'nî âllâ te'ele şeyînnen orda türbelîğ ya:rıydı
34 bñ türbelîğdî kerenzlılar camçlar gömerdîler özinde bñ 'ezî Duz hañı da gömerdî
özinde bña Şîh Mühsîn türbelîğî diyeller ikkî bin üçten şora şehidmîz çoñ oldu
36 bñda néderdîler néttîğ bñda günde ki üç şehid gün olardı kırñ ellî denemîz
géderdî partlamaydan işte öldürmeğ kañtılar bñda gömdüğ özñ adın koyduğ
38 şehidler türbelîğî "mağbara şüheda' turkman" bñda ye'nî böyüg böyüg
şeylermîz de yar bñda rehmetlî 'Ali Heşim'dî rehmetlî Ahmed koca'dı rehmetlî
40 'Abbas Çoma'dı bñ faşa'elden şehid orda Béşîr'ın şehidlerîdî ey şehid şehid ossa
Turkman şehidî bñda gömülî Şîh Mühsîn türbelîğl diyerîğ şehidler türbelîğî
42 diyerîğ böyüg türbelîğ böyüg türbelîğñ çoñtandı diyem sene ye'nî o muñla Se:lîh
bñda gömülüb bin dañkuz yüzde bñ türbelîğte gömülübñ onın da yapımı daha
44 yüz eveliymiş türbelîğte böyüg türbelîğte hapsi Turkmandı içnedeñler
türbelîğmîz yar yüz ellî ildî yüz girmbeş ildî yüz altmış ildî kalıñtı menîm
46 kocamın kocası maycuttı türbesî kalıñtı geçsem fâtîhe yerrem üstüne ka:lıñ
kocamın kocası kırmızı keyyedendî kalıñ kocam bin dañkuz yüzde bin dañkuz
48 yüz véledesî özinnî kocası kalıñtı türbesî kalıñ ha ve onun da kocası babası bes
kalmıyıñtılar ye'nî bilmîrem nañsı kalıñtılar türbeler meycüttî bes bilmem nañsı
50 nañsı kalıñtılar bña diyerîğ Duz'un böyüg türbelîğî bir türbelîğmîz yar
ge:rîbler türbelîğî bñda bağ dîbînde:dî etrefî ba:ğdı bña diyeller ge:rîbler
52 türbelîğî ge:rîbler türbelîğî nedî bñda meselen gelerdîler geribdî memlekettîñ
dö:ğî orda gömermişler ö:zîñ kalıñtı bir türbe yar heccî beg diyeller ö:zne heccî
54 bege 'eynen bir türbedî bilmîrîğ yefatı ha zamandı véledesî ha zamandı bilmem
bahmamışam özîne bñda 'eynen gene bir bir kîsîm hesteye şey édeller fethe
56 oñullar üstüne şey édeller özîne mirazları yerîñî âllâ te'ele şeyîyden bñ bele bir
türbelîğmîz yar hey 'eskeride diyeller özîne Bîraycılar türbelîğî o da Bîraycılı
58 kardaşlarmîz köyden getîrîler bñda gömeller ölülerîñî bñ neçe türbelîğ éttî bir
ikkî üç dörd bñ dörd türbelîğ yar dördü Turkmanın türbelîğdî bir türbelîğ yar
60 Duzdan yazdadı dağ dîñde:dî 'asrıya kañşarındadı ona diyeller imam hasan
türbelîğî o da bir kîsîm türbelîğ yar ye'nî bele diyeğ Kürd kardaşlarmîz gömeller
62 özñ türbeke yéngî türbelîğtî terihî çoñ döğî bñlar türbe:lîğle:rdî.

ALTINCI BÖLÜM

6. SÖZLÜK

6.1. A

a:ğır: Ağır.

a:lıştır-: Öğretmek.

‘a:tıl: Bozuk.

abuncana: Bu kadar.

aḥşam: Akşam.

aḥtar-: Aramak

alış-: Öğrenmek

‘âli: Yüksek.

âllâ ‘ef étsîn: Allah rahmet eylesin.

anaştalıḡ: Kahvaltı.

annad-: Anlatmak.

apar-: Alıp götürmek.

‘ar: Utanç verici durum.

ara yér: Ortalık, koridor.

arba‘in: Muharrem ayında İmam Hüseyin ziyaretinin kırkıncı günü.

arḥ: Ark.

arḥa: Arka.

arḥadaş: Arkadaş.

aryad: Avrad, kadın, hanım.

‘asayır: Meyve suları.

âşbah: Kıyafet.

ay: Av.

ay: Ya da, veya (Arapça edat).

ay-: Ovmak.

aycar: İki hayvanı birbirine bağlayan demirden oluşan alet.

‘âyıd: Ait.

azan: Ezan.

6.2. B

ba:lîğ: Balık.

bacı: Kız kardeş.

baclîğ: Bacak (ayak) takısı.

badıncan: Patlıcan.

bağyan: Bahçıvan.

bağ-: Bakmak.

bala: Çocuk, yavru.

barabar: Beraber.

bâsâtât: Basitlik (alçak gönüllülük).

başgın: Baskı.

başığ kira: Az miktarda ücret (ucuz).

baş çıha:rt-: Anlamak (deyim).

bazar: Pazar.

be:lî: Evet.

bé:t ‘emi: Amca evi.

begen-: Beğenmek.

beḥšét-: Araştırmak.

beke: Belki.

bele: Öyle.

bes: Ama, ancak, sadece, yeter.

be‘si: Baas partisinin mensübü.

besle-: Büyütmek.

beyram: Bayram.

beyramlıḡ: Bayram harçlıḡı.

beyyüg: Büyük.

bezed-: Süslemek.

bézínçen: Patlıcan.

bıraḡ-: Bırakmak.

bi:‘e: Ortam, çevre.

bibí: Nine.

bí‘ez: Bazı.

bíkerem: Bu kez, bu arada.

bineye: Bina.

Bıraḡçılı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

bomya: Bamya.

bostan: Bağ.

böyüg: Büyük.

böyüg: Büyük.

bu şíkíl: Böyle, bu şekilde.

buçuh: Buçuk.

bûkle: Bakla.

bulgul: Bulgur.

buyza: Bu taraf.

bücek arısı: İpek böceği.

6.3. C

cafa: Cefa

cem'et: Cemaat, çevre, tanıdıklar.

cere: Testi.

cerşüm: Bakteri.

céş: Ordu.

céş-şe'bi: Halk ordusu.

cihet: Cihetler.

cüt: Çift.

6.4. Ç

çağırıcı: Ses sanatçısı.

çağ-: Çakmak, vurmak.

Çardağlı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

çârḥâlâ-: Yıkamak (çarkalamak).

çaşırt-: Şaşırmak.

çelbek: Paçavra .

çemçe: Kepçe.

çeyḥana: Kiraathane.

çıl-: Çıkmak.

çılhart-: Çıkarmak

çím-: Yüzmek, yıkanmak.

çimen: Çim.

çoḥ: Çok.

çöl: Boş alan.

çükû: Çünkü.

çünkí: Çünkü.

6.5. D

da:rlıḡ: Yoksulluk.

da:rlıḡ çek-: Yoksul olup zor günler yaşamak.

da:yıl: Davul.

dad: Tat.

daḡıt-: Yıkmak, bozmak

dam: Ev, çatı.

damata, ıamaıa: Domates.

daş: Taş.

datlı: Lezzetli.

de:ḡıśín-: Deḡışmek.

de:hıl: İıeri.

de:'i yo:hı: Gerek yoktur.

deg: Sürekli.

deger: Deḡer.

dehe: Daha.

dele:let: Delil, kanıt.

dene: Tane.

derresse: Biçim makinesi.

dert-: Öğütmek.

derzîlîg: Terzilik.

destür: Anayasa.

de‘ya ‘e:mme: Genel davet.

deyacín: Tavuk çiftliği.

Dırasa Tukmanıya: Türkmençe Eğitimi.

dikte:to:ri: Diktatör.

dingінде-: Tıngırdamak.

dinye: Dünya.

dışle-: Isırmak, dişlemek.

dıyanat: Dinler.

diyesen: Sanki.

dò:gí: Değil.

doğru: Gerçek, doğru.

doğsan: Doksan.

dost eħbe:b: Yakın arkadaşlar, dost ahbap.

doşab: Pekmez.

dö:güş: Dövüş, savaş.

dög-: Dövmek.

dörd: Dört.

dudetülkez: İpek böceği.

dübek: Havan.

düğme: Düğme.

dünye: Dünya.

6.6. E, é

e:beden: Asla.

e:gırı: Eğri.

e:hır: Son.

e:le olaş-: Çocuğun büyümesi ve babasına destek olmasını anlatan deyim.

‘E:li: Ali.

e:rığ: Kaysı.

‘e:şık: Aşık.

ebele: Böyle.

‘ebe: Iraklı kadınların elbise üzerinden giydikleri siyah örtü.

ebi: Abi.

‘ece: ya (Irak Arapçasından giren bir edat).

‘ecebe: Acaba.

echizeler: Cihazlar.

‘ecib: Tuhaf.

ecır: Sevap.

‘ef: Af.

ege: Eğer.

‘ehd: Söz, vaat.

ehe:li: Halk.

ehye: Mahalleler.

‘eile: Aile.

ek-: Dikmek, ekmek.

‘ekíl: Akıl.

‘ekķíl: Akıllı.

‘ekliyet: Düşünceler.

‘ele kullin: Velhasıl.

‘elem: İnsanlar, halk.

‘eleses: Kimbilir, Allahuâlem

ellí: Elli.

Elmersad: Gözlemevi.

‘elýe: Meyve ve sebzelerin toptan satılan yeri.

‘emden: Bilerek

‘emmí: Amca.

‘encír: İncir.

‘ençe: Araba türü (Irak’ta arabaları isimlendirme geleneği)

eng: En.

‘Ereb: Arap.

erkeg: Erkek.

erte: Erken.

‘esker: Asker.

‘eskeri şammun: Irak askerlerine verilen sertliğiyle bilinen samun (ekmek).

‘eskerlíġ: Askerlik.

essûg: Eksik.

‘eşk: Aşk.

‘eşret: Aşiret.

eşşedúbille: Gerçekten, doğrudan.

ét-: Etmek

etref: Etraf.

éy: Ev.

eysel: Önce, önceleri.

ey: Arapçada olan *her hangi* anlamına gelen bir edat.

‘eynen: Aynısı.

eytım: Eğitim.

eyyí: İyi.

‘ezeb: Acı.

Ezerbécan: Azerbaycan.

‘ezrâil: Azrail.

‘ezye: Kadınların giydiği ev kıyafeti.

6.7. F

fafûn: Bir tür maden türünden yapılan tencere ve tava.

fağara: Fıkra.

fasılya: Fasulya.

fayazan: Sel.

feğğir: Fakir.

fellehetlîğ: Çiftçilik.

felsefelîğ: Filozofluk.

fen: Sanat.

fen: Kurnaz.

ferğ: Fark.

fetre: Süre.

findk: Otel.

fırka: Müzik grubu.

fiṭṭa: Başörtüsü.

fi sebil: Onun uğruna .

filan: Falan.

filím ol-: Rüsva olmak.

fílís: Eski Irak para birimi.

fiteminet: Fitaminler.

ful: Dolu, tümü.

6.8. G

gece ḥekḳíne: Gece anında.

géç-: Geçmek

géçín-: Vefat etmek

gene: Yine.

gerez: Garaj, araba parkı.

géyíl: Gönül.

girmí, igírmí: Yirmi.

gòzel: Güzel.

gözel: Güzel.

gülle: Mermi.

günartalığ: Öğlen yemeği.

6.9. H, ḥ, ħ

ha zaman: Ne zaman.

ḥaḥ: Halk.

ḥakat: Laf, söz, söylenti.

ḥalı düşkün: Yoksul.

ḥalaş ol-: Kurtulmak

ḥalına göre: Durumuna göre.

ḥambal: Hamal.

hapsı: Hepsi .

Ḥasadarlı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

ḥaşar: Abluka.

ḥaşşâten: Özellikle.

ḥat: Otobüs hatları.

ḥayar et-: Bağırarak

ḥayat: Hayat.

ḥé:l: Kakule.

ḥe:liyyen: Şimdiler.

hebele: Öylesine.

ḥebir: Profesyonel, deneyimli.

ḥec: Hac.

ḥeccî: Hacı.

ḥecet: Aletler.

ḥéç: Hiç.

ḥedise: Olay, hadise.

ḥefle: Tören, party.

ḥeç: Hak.

ḥekím medeni: Sivil vali.

helek: Yorgunluk.

heleyeler: Hücreler.

helfi: Arka.

héme: Çadır.

hemis: Perşembe.

hençer: Hançer.

henînet: Şefkat, merhamet.

hep: Hepsi.

hepsî: Hepsi.

herhîzlıg: Hırsızlık.

herkéş: Herkes.

hers cumhuri: Saddam döneminin saray koruması.

hesebil bûhûşet: Araştırmalara göre.

heşd: Irak'ın halk ordusu.

hetme ét-: Hatmetmek.

hette: Hatta.

hevîş: Avlu.

hey: Mahalle.

heybetlí: Prestijli.

hey'e te'imiye: Öğretim kadrosu.

heyvenât: Hayvanlar.

hırmaşa: Tarımda kullanılan alet.

hısım: Hısım, akraba

hıyanat: İhanet.

hícz et-: Rezervasyon yapmak.

hiç: Hiç.

hîdme ‘eskeriye: Askerlik hizmeti.

horyat: Kerkük, Erbil ve Tuzhurmatu’ya mahsus dörtlük şiir türü; hoyrat.

hoş: Hoş.

hukmet: Hükümet.

hurda: Küçük.

hurmatı: Tuzhurmatu ilçesinin kısaltması (Halk ağzında genel olarak “Tuz” ya da “Hurmatı” geçmektedir).

hücre: Oda.

hüséniye: Şiilerin ibadethanesi.

hîzbî-şu ‘iyî: Komünist partisi.

6.10. I

ırağ: Irak, uzak.

irtibat: Bağ.

ışığ: Işık (Elektrik).

‘ıtla: Tatil.

6.11. İ, î

ibîd-: Islandırmak.

ibtide:’i: İlk okul.

iffîteḥ: Açılış.

iğme ol-: Bayılmak.

ihmel: Önemsememe, ihmal.

iḥtimalen: Muhtemelen.

iḥtîram: Saygı.

îḥtiyar: Yaşlı.

ıkrar: Mahkeme kararı.

ile: Arapçada olan yönelme ekidir.

indî: Şimdi.

ineg: İnek.

infisali: Devrimci.

intihâb et-: Seçmek.

intîşar et-: Yayılmak.

inzıbat: Zabıta.

irağ: Irak, uzak.

‘İrağ: Irak.

irhabi: Terörist.

istıkrar: Huzur.

istîfada: Yararlanma, istifade.

istile: İstila.

işle-: Çalışmak.

işlek: Çalışkan.

i‘tîye:dî: Normal.

i‘tîzez: Gurur duyma.

ittıla‘: Araştırma.

ittîceh et-: Yönelmek.

ikrah ét-: Nefret etmek.

isîtme: Ateşi çıkma, sıtma.

iştîrak: Katılım.

ittîfek: Anlaşma, ittifak.

6.12. K , k

ka:bıg: Kabuk.

ka:ime: Liste.

ka:t: Takım elbise.

ka:vza-: Kaldırmak.

kaḥ: Kap.

kaç-: Koşmak, kaçmak.

kaça:hçı: Kaçakçı .

ke'e: Düğün, konferans vb. salonları.

kaḥ-: Kalkmak

kaldır-: Kaldırmak.

kaṣar: karşı.

karamat: Keramet.

karantı: Hayalet, görünmeyen kimse.

karḥız: Karpuz.

kardaş: Kardeş.

Karkukli: Kerküklü.

karra: Kıta.

kaṣṣaḥḥana : Mezbaha, kesimevi.

kayın: Kavun.

kazan: Tencere, kazan.

ke:mışlıg: Kamışlık yer.

ke:tıḥ: Katip, yazar.

ke:tır: Katır.

ķe:yním o:ğlú: Kayınbirader.

ķebílíyet: Kabiliyet.

ķéçel: Kel.

ķeder: Kader

ķe'ennehu: Sanki.

ķehír: Üzüntü.

ķelb: Kalp.

ķelle: Baş, kelle.

ķenne: Büyük anne

ķerbiç: Tuğla, kerpiç.

ķerbín kes-: Nikah kıymak.

ķere: Kara (siyah).

ķerenaz: Tuzhurmatu ilçesine bağılı köy.

ķeseyetlíğ: Kazanç.

ķeşhalığ et-: Kendini beğenmek.

ķeybét-: Kaybetmek.

ķeyd: Kayıt.

ķeynet-: Kaynatmak, haşlamak.

ķeyserí: Kayseri (kapalı çarşı).

ķeyye: Kaya.

ķeyyím: Güçlü, kuvvetli.

ķırh: Kırk.

ķısıt: Taksit.

ķıssa: Hikâye.

ķıt‘a: Arsa.

ķīmīn: Gibi.

ķīmse: Kimse.

ķīsīm: Bölüm, kısım.

ķiteb neķīl: Yatay geķiş.

ķiy-: Kıymak, acımamak.

ķo:r: Kőr.

ķoca: Dede.

ķoķı: Koku.

ķonca: Gonca.

ķonşı: Komşı.

ķonuş-: konuşmak.

ķotırca: Yer ismi.

ķoturlûġ: Bir tür hastalık.

Kö:kûz: Tuzhurmatu ilçesine baġlı köy.

ķö:zīg: Göġüz.

ķölge: Gölge.

ķurşaġ: Kemer.

ķuyatlı: Güçlü, Anlamli söz.

Kûyét: Kuveyt.

ķüççüg: Kūçük.

ķüćīg: Kūçük.

ķüçüg: Kūçük.

ķülçe: Bayramda yapılan kurabiye türü.

küp: Büyük testi.

küreken: Damat.

kür'en: Kur'an.

kifte: köfte.

6.13. L

lâkin: Ama (Arapça edat)

lal: Sağır.

le se:meḥ Alla: Maazallah, Allah korusun.

le yezel: Devam etmekte olan.

le:tke: Kaysı yemeği.

leçeg: Yaşlı kadınların veya kızların namaz kılarken taktıkları başörtüsü.

leffet: Ekmek arası.

lere: Lira.

löfe: Kavşak.

6.14. M

madra:ç: Amfiteyatro.

maḳam: Yatır.

maḳş:ud: Maksut, kastedilen, amaçlanan.

manı: Malı.

manḳala: Izgara, mangal.

mantıḳa: Bölge, mıntıka.

matrak: Çekiç.

mâyzu': Mevzu.

me: 'ede: maada, +dAn başka, gayrı hariç (edat).

mécel: Müseade.

me‘den: Maden.

me‘hed: Ön lisans.

meħelle: Mahalle.

meħhed ‘e‘de:d mü‘ellimin: Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü.

mehsûm: Masum.

meħyét-: Mahvetmek.

me‘ílme: Muallime, hanım öğretmen.

meķyet olmaķın: Korunmak için.

mekteb: Okul.

meleyyen: Renkli.

melik: Kral.

me‘lûmet: Bilgiler.

me‘mel: Fabrika.

memleħe: Tuzluk (Tuz fabrikası).

men: Ben.

me‘nesí: Anlamı.

me‘ní: Şarkı.

mesreħ yatani: Vatan sahnesi.

meşâ:kíl: Sorunlar.

meşru‘ rey: Su projesi.

methel: Giriş.

méy: Ağaç yaprağı (üzüm ağacının yaprağı).

meycüt: Mevcut.

méye: Meyve.

mevelîd: Mevlit.

me'yen: Sanki.

mıçkana: Birazcık.

mıhafaza: İl, valilik.

mıraz: Murat.

mışavvır: Kameraman.

mıtayasta: Ortaokul.

mi:s: Bakır.

mîhevele: Deneme.

min zımınhım: Onun içinde (kapsamakta).

minen: Binen.

mîrte:h: Rahat.

mö'ellebet: Kutuda hazır yemekler.

mofak: Başarılı.

mozaf: Memur.

mu'a:mar: Komplo.

mu'ellîm: Öğretmen.

mû'emîrun: Devrimciler, komplo yapanlar.

mûharaba ét-: Karşı çıkmak

muhim: Önemli, muhim.

muhtar: Muhtar.

muķaşşır: Görevini tam yapmayan.

mûlla: Molla.

mücemmed: Dondurulmuş.

mücez: Özet.

mücteme': Toplum.

müessese: Kurum.

mükeddime: Savaş alanının ön sıraları.

münasebet: Törenler.

müraşşah: Aday.

müsemme'e: Hoparlör.

müstekbel: Gelecek.

müstemîr: Sürekli.

müşkile: Problem, sorun.

müte'hîr: Geride kalan, gelişmeyen.

mîhne: Zanaat.

6.15. N

Na:di Aha' Turkmani: Türkmen Kardeşlik Ocağı.

nafit: Petrol.

Nahrayan: Savaş ismi.

naşsı: Hangisi.

nanca: Ne kadar.

narınc: Turunç

nécca:rılığ: Marangoz.

néce: Nasıl.

neçe: Kaç.

ne:di: Salon (Düğün salonları).

Nedi Türkman: Türkmen Ocağı.

nefsiyet: Nefs.

nefusan: Nüfusça, nüfus yönünden.

nehhet: Heykeltraş ustası.

neķıl et-: Taşınmak.

n°ne: Anne, nine.

nene babanı ka:ldırısan: Anne ve babaya destek olmayı anlatan deyim.

ney': Tür.

neyar!: sıkıntı yok!

nıyya:b: Meclis üyeleri.

nífeye:t: Çöp.

nísbe: Ortalama, göre.

níší: Niçin.

nızam: Düzen.

noħut: Nohut.

nuķta: Nokta.

6.16. O

o deķe: O dakika (o an).

o meħel: O zaman.

o yaħa: O yaka (ırmağın diğeri tarafı).

oba: Köy.

óbür: Öbür.

oğlan: Erkek çocuk.

oħû-: Okumak.

oħuḅ yazar: Okur yazar.

olařma-: Varmak, yetiřmek, ulařmak.

otta: Bak (işaret zamiri gibi kullanılıyor).

oyza: O tarafa.

6.17. Ö

ög: Ön.

ög-: Övmek.

ögey nene: Üvey anne.

öz: Kendi.

6.18. P

parlağ: Parlak.

partlama: Patlama.

peydah ol-: Yayılmak.

pískıt: Bisküvi.

pũ:ntũr: Pantolon.

6.19. R

ra:tıb: Maař, aylık gelir.

râ'sen: Hemen.

reğmetlí: Rahmetli.

rüb': Çeyrek.

rüh: Ruh.

6.20. S

sa:lon: Kuaför.

saf: Temiz.

sağlan-: Saklanmak.

samırsağ: Sarımsak.

şammun: Samun (ekmek).

sandûk: Sandık.

şatıl: Kova.

sâyâra: Araba .

sayıl-: Hesaplanmak, sayılmak, addedilmek.

saytara : Kontrol noktası.

sebbeḥ: Sabah.

séç-: Seçmek.

se‘et: Saat.

seḥḥler: Sahipler.

seḥpsíz: Kimsesiz.

Sékke: Tren rayı.

sekkíz: Sekiz.

sele:ş-: Konuşmak

sellece: Buzdolabı.

semed kîmyeyi: Kimiyasal gübre.

sep-: Serpmek

settüte: Motosiklet türü.

sıdfa: Tesadüfen.

şıf: Sadece.

sıcín: Hapis.

síkek: Demir yolları.

siyan: Kirli su, kanalizasyon suyu.

şora: Sonra.

suarmağ: Sulamak.

subuğ: Boya.

sukağ: Sokak.

sukut: Düşüş (Genel olarak 2003'ten "Saddam rejiminden" sonraki dönemin anlamına gelir).

6.21. Ş

şahada: Diploma.

şam: Akşam yemeği.

şârḥ: Açıklama, anlatma, şerh.

şehid: Şehit.

şe'ır: Şair.

şer sat-: Uğraşmak, birisini rahatsız etmek.

şert: Şart.

şéy: Şey.

şéymey: Nesneler.

şîḥ: Şeyh.

şurûḥet: Açıklamalar.

şü'ü: Komünist.

6.22. T

tab' ol-: Basılmak

tab'an: Tabi.

tabarru': Bağışlama, teberru.

tâḥarruc é:t-: Mezun olmak.

tağ tağ: Kapı tıklamasının sesi.

talḥana: Tarhana.

talka: Mermi.

tâmâtâ: Domates.

tamğa: Damga.

tan: Ton (ağırlık birimi)

tanan: Yağma.

târâş: Tıraş.

taţâyvır et-: Gelişmek.

Taždir: İhraç etme.

te:kí: Gibi.

te:riḥ: Tarih.

teb'en: Tabi.

te'bin: Anma töreni.

tebliğ: Bilgilendirme, tebliğ.

te'e:yín: Yardımlaşma.

tef' il: Yürürlüğe geçirme.

teḥin: Tahin.

teḥrif: Tahrif.

teḥte: Tahta.

te'in: Atama.

te'ízye: Taziye merasimi.

teḫe:'ud: Emeklilik.

teḫriben: Yaklaşık.

teksi: Taksi.

teksiçilíg: Taksi şoförlüğü, taksicilik.

tele:te: Salı günü.

telebe: Öğrenci.

temyil: Destek.

temyiniye: Irak devleti tarafından halka verilen aylık gıda yardımı.

tendírlíg: Tandırlık.

tensiþ é:t-: Atanmak.

teref: Taraf.

terhâna: Tarhana.

tescîl ét-: Kaydetmek.

te'sir: Etki.

teşkil: Yerleştirmek, organize etmek.

teyķi': İmza.

teyzi': Dağıtma.

teyziḥ: Açıklama.

tifal: Tefal markası.

Tikrit: Irak'ın Salaheddin iline bağlı ilçe.

tírekter: Traktör.

to:h: Koyu renk, tok.

tombil: Otomobil.

toy: Düğün.

tukan: Dükkan.

tum-: Batmak.

turş: Ekşi.

tut: Dut.

tužbaķa: Kaplumbağa.

türbe kayza-: Ölünün kırkinci gününde mezarını düzeltmek.

türbelîg: Mezarlık.

6.23. U

‘umk: Dip.

‘Usmanlı: Osmanlı.

ussu: Su.

uşağ: Çocuk.

‘utla: Tatil.

uttuz: Otuz.

6.24. Ü

üc: Üç.

üê: Üç.

‘ümür: Ömür.

üre:g: Yürek.

üz: Yüz.

üzû üstüne: Saf (deyim).

6.25. V

va:hıt: Vakit.

vâktel hasad: Biçim vakti.

yar: Var.

vay: Dert, bela.

Vaybar: Viber uygulaması.

ve lizelik: Onun için (Arapça edat).

vecbe: Vardiya

vélede: Doğum.

velev:-da, ...-de.

yér-: Vermek.

vezir: Bakan.

6.26. Y

ya:dda қа:ıl-: Akılda kalmak.

ya:hun: Yakın.

ya:lğuz: Yalnız.

yadla-: Hatırlamak.

yaħa: Yaka.

yaħlaşabil-: Yaklaşabilmek.

yâllâ: Hadi.

yarma: Bulgur türü.

yazı: Dışarı.

yé:mınd iç-: Yemin etmek.

yé:ngí: Yeni.

yé:şıl: Yeşil.

yeħe-: Yıkamak.

ye'in: Yani (açıklamak için hazırlanırken).

yéngí қаħma: Ergenlik çağı (deyim).

yér kö:kü: Havuç.

yér sal-: Minder veya yatakları yere serip yerleştirmek.

yığ-: Toplamak.

yığış-: Toplanmak.

yo': Hayır.

yuḥa: Yufka.

yuḥarı: Yukarı.

yuḥı: Uyku.

6.27. Z

za:bıt: Subay.

zayḳ: Zevk.

zeḥmet: Zor.

ze'if: Zayıf, güçsüz.

zer'et: Ziraat.

zeyrat: Ziyaret.

zılḳ: Pazı.

zıbillıg: Çöplük.

zıkrâ: Anı, hatıra.

zıra:'i: Zirai.

zirek: Çok çalışkan.

žopa: Soba.

zuruf: Durum.

KAYNAKÇA

- Bademci, A. (2014). *Irak'ta Türkmen Dırımı*. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Bayraktar, F. S. (2002, Haziran). Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler. *Kardaşlık Kültür, Sanat, Edebiyat ve Folklor Dergisi*, 4, 28-32.
- Buluç, S. (1968). Kerkük Horyat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri. *XI. Türk Dil Kurultayı* (s. 109-118). Ankara: TDK.
- Buluç, S. (1980). Irak Türk Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri. *Milli Türkoloji Kongresi*, (s. 331-333). İstanbul.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2012). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çakmak, İ. (2014). Ortadoğu Türkmen Coğrafyasında Girişimcilik Koşulları ve Fırsatları. *Tarihte ve Günümüzde Ortadoğuda Türkmenler (Irak, İran, Suriye)* (s. 489-504). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Demircan, Ö. (1996). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Duman, B. (2012). Irak'ta Tarihsel Süreç içerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 13, 85-109.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Esin, O., & Tören, H. (2001). *Yüksek Öğretimde Türk Dili*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Fransis, B. Y. (2017). *Mevsu 'a El Müdü'n ve El Mevaki ' Fil-lirak El Cüz ' El Sani*. London: E-Kutub Ltd.
- Gökdağ, B. A. (2012). Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 113-123.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dil Bilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hürmüzlü, H., & Pamukçu, E. (2005). *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Global Stratejik Enstitüsü.
- Kerkuklu, M. S. (2008). *The Turkmen City of Tuz Khurmatu*. İstanbul: The İraqi Turks Society for Culture and Solidarity.
- Kerkük, İ. (2004). *Haşim Nahid Erbir ve Turkman El Irak*. (H. Hürmüzlü, Çev.) İstanbul: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği.
- Kevseroğlu, N. (2012). *Irak'ta Türkçe Yer Adları ve Kılavuzu*. Kerkük: Fuzuli Basım ve Yayın Matbaası.
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Pılandı, H. (2016). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Saatçi, Ö. (1999). *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Saatçi, Ö. (2014). Özbekistan'dan Kerkük'e Akıbalık ve Hitap Kelimeleri. *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları* (s. 329-335). Ankara: TDK.
- Saatçi, Ö. (2017a). Irak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri Üzerine. *Kardaşlık*, 74, 28-30.
- Saatçi, Ö. (2017b, Eylül). Necdet Yaşar Bayatlı'nın Araştırmalarında Irak Türkmen Ağızları Dil Malzemeleri. *Kardeşlik*, 333-334-335, 20-23.
- Saatçi, Ö. (2017c). Türkmen Kimliğini Yaşatma. *Uluslararası Ortadığı Kongresi. I*, s. 172-202. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Saatçi, Ö. (2018). Fono Semantik Ayrışma/Arkaiklik Bağlamında Irak Türkmen Ağızlarında: Acı(u)ğ, 'Ecci, 'Eccug(k). *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 65-76.
- Saatçi, Ö. (2019). Irak Türkmen Ağızlarında İlk Hece ve Ünlü Uzunluklarının Arkaikliği ve Asilliği Hakkında. *X. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (s. 1254-1264). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Saatçi, S. (2010). *El Kabail ve El Aşair El Turukmaniye fıl-lirak ve Manatik Sükkanehum*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Samancı, A. K. (1999). *El Tarih El Siyasi Li Turkman El Irak*. Beyrut: Dar El Saki.
- Sökmen, İ. (2011). *Bismil Türkmen Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Hussein SHUKUR
Yabancı Dil : Arapça / İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı : 1991 Kerkük
E-Posta : huseyinbeyatli444@gmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2016, Yazman, Irak Türkmen Cephesi, Seçim Dairesi.
- 2012, Kerkük Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı.

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- 2019, 5. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, *Kuzey Irak'ta Yaşayan Millet Türk Müdür Türkmen Midir?*, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- 2019, Kardeşlik Dergisi, *Kerküküm*, Şiir, İstanbul.
- ŞÜKÜR, H. (2018). *Bir Arap Gazetecinin Kaleminden 14 Temmuz Sonrasında Kerkük*. Kardeşlik Dergisi, (80), 38.
- ŞÜKÜR, H. (2019). *Gamgin Kitapevi*, Kardeşlik Dergisi, (360), 38.

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- 2019, Eskişehir Türk Dünyası Öğrenci Birliği Başkan Yardımcısı, Eskişehir.
- 2018, Anadolu Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Kulübü Başkanı, Eskişehir.
- 2017, Irak Türkleri Öğrenci ve Gençler Birliği Eskişehir Temsilciği, Ankara.